

Teológia

A TARTALOMBÓL

A SZERETET ÉS GYŰLÖLET POLARITÁSA

A szeretet civilizációja — A világ megszentelése — Jézus „megkísértése” — A türelmes szeretet — A támadó szellemtől a szolgálathoz — Az önpusztítás és lelki gondozás — A szeretet tüzhelye: a család — Halálos és súlyos bűnök — „Gyűlöljétek a rosszat, szeressétek a jót” — Tudunk-e még szeretni? — Szeretet és gyűlölet Németh László: Irgalom c. regényében — „Boldogok, akik sírnak” — A lelkipásztor a betegágyánál — Bémálkozók életkora — Derűs keresztények

Boda László — Bozóky Éva — Cselényi István Gábor — Gál Ferenc — Gyűrű Géza — Hegyi Béla — Kardos József — Kerekes Károly — Kerényi Grácia — Kipke Tamás — Kiss László — Koroncz László — Korzenszky Richárd — Szabó Ferenc — Személyi József — Széll Margit — Tarjányi Béla írásai

XII. évf. 1978. 2. sz.

teológia

NEGYEDÉVI FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM, 2. SZÁM

1978. JÚNIUS

TANULMÁNYOK

SZABÓ FERENC: A szeretet civilizációja — — — — —	66
GÁL FERENC: A világ megszentelése — — — — —	70
TARJÁNYI BÉLA: Jézus „megkísértése” — — — — —	75
SZÉLL MARGIT: A türelmes szeretet — — — — —	81

TÁVLATOK

A támadó szellemtől a szolgálattig (Cselényi István Gábor) — — —	87
--	----

FÓRUM

Az önpusztítás folyamata és a lelki gondozás (Kipke Tamás) — — —	92
--	----

A TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE BOZÓKY ÉVÁVAL

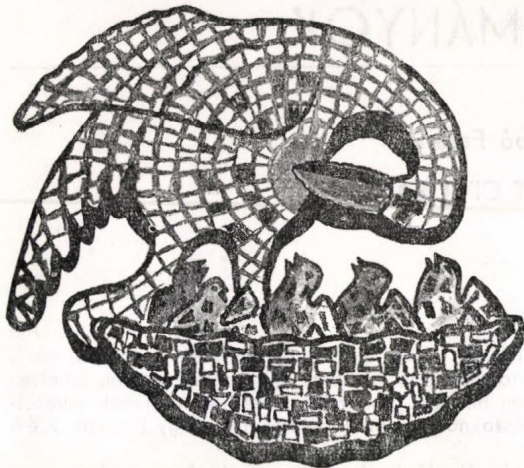
A szeretet tűzhelye: a család (Sz. M.) — — — — —	94
--	----

KORKÉP

A bűnök értelmezése a szeretet erkölcsében (Boda László) — — —	98
„Gyűlöljétek a rosszat, szeressétek a jót!” (Ám 5,15) (Kiss László) —	103
Tudunk-e még szeretni? (Hegyi Béla) — — — — —	107
Szeretetről-gyűlöletről Németh László: Irgalom című regénye nyomán (Korzenszky Richárd) — — — — —	109
„Boldogok, akik sírnak” (Mt 5,4) (Kerényi Grácia) — — — — —	113

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK

A végsőig kitartó szeretet (Kardos József) — — — — —	118
A bér mátkozók életkora (Koroncz László) — — — — —	120
Neveljük derűs keresztényeket (Személyi József) — — — — —	123
„Énekelnék mi . . .” (Gyűrű Géza) — — — — —	126
Égy szentírási szakasz értelmezése katekézisünkben (Kerekes Károly) —	127

„Az üzenet, amit kezdettől fogva hal-
lítottatok, ez: Szeressétek egymást... Mi
tudjuk, hogy a halálból átjutottunk az
életbe, mert szeretjük testvéreinket. Aki
nem szeret, a halálban marad. Mindaz,
aki gyűlöli testvérét, gyilkos.”

(1Jn 3,11.14)

„Egykor gonoszságunk és irigységünk miatt utálatra méltók voltunk és gyűlöltük egymást...
Üdvözítő Istenünk jósága és emberszerete azonban megjelent köztünk és megmentett
minket.” (Tit 3,4—5.) Jézus közénk érkezése után, megváltásunknak közel kétezredik évében,
ha kissé komolyabb lelkiismeretvizsgálatot tartunk, meg kell állapítanunk: nemcsak „egykor”,
de ma is „utálatra méltók” vagyunk, ha gyűlöljük egymást, ha még ma sem akarunk átlépni
a „halálból az életre”. Mert „aki nem szeret, az — ma is — a halálban marad”.

Odi et amo — gyűlölök és szeretek. Catullus versének kezdő szavai az emberben lakó
érezések, indítások dialektikus kifejezői. Tudjuk, hogy szeretnünk kell, hogy törekednünk kell
a jóra, — mégsem szeretünk, sőt olykor egyenesen gyűlölünk, a rosszat tesszük. Szeretni és
gyűlölni, a jót szeretni, a rosszat kerülni — ennek az ellentét párnak kisarkítása csakis a
felületesen vizsgáló óta is csak a szeretet, ami létezik, csak a szeretet teremt, — a gyűlölet pusztítani,
elhomályosítani, eltüntetni akart és kíván ma is. A gyűlölet lételeme a „nemlét”,
egyetlen célja a „megsemmisítés”. És hogy mégis jelen van világunkban, hogy mégsem olt-
ható ki annak lángja, hogy minden életadó szeretetet megkísért, gyengíteni vagy elemészteni
kíván: ez a mysterium iniquitatis, a rossznak, a gonoszságnak misztériuma.

Számunkban a szeretet és gyűlölet polaritásáról közlünk gondolatokat. A téma nehéz és
egyben merész, mert nem szorítható merev kategóriákba, mert meghatározhatatlan. Eppen
ezért változatos és sokféle az a mód, ahogy számunk írói az alaptémát megközelítik, „variál-
ják”. Választ keresnek rá a kinyilatkoztatás tényénél csakúgy, mint a lélektan, a társadalmi
élet, a lelkipásztori önzetlen szeretetszolgálat területén, sőt még az emberélet időszakos
„poklának” ábrázolásában, feltárában is. Írókról írnak és írók írnak az élet belső feszült-
séget teremtő ellentmondásáról. Valamiképp minden írásból kicseng — kifejezetten vagy
bennfoglaltan — hogy a szeretet Ősajándék. És minden ebben az „ősajándékban” válik
számunkra ajándékká, boldogsággá. Ezt fogalmazta meg már Aquinói Szent Tamás a maga
tömör világosságával: „Amor habet rationem primi doni, per quod omnia dona gratuita
donantur” (STh 1,38,2) — azaz kissé felbontva: minden, ami létezik, az ebből az ősjándék-
ból fakad, az többre, értékesebbre tör, és a szeretetből kapott ingyenes jóra vár, mi több,
önként és ingyen ajándékozza önmagát.

Nekünk, akik a szeretetből halált vállaló Krisztusra emlékezünk minden nap az eukarisztia
áldozatánál, — akik e szeretetben fogant megváltó halálra gondolva valljuk meg naponta
hittel, hogy az élet erősebb, mint a halál, — akik nap mint nap vesszük és kiosztjuk az „élet
kenyerét” — csakis a szeretet lehet az az éltető „közeg”, melyben valóban élhetünk. Mert
„aki nem szeret, a halálban marad”. A mi szeretetünk már nem lehet pusztán csak ellentéte
a gyűlöletnek, mivel az igazi szeretet Krisztus erejéből az önmagát megosztó és kiadásztó
jóságnak a fénye, oly fényesség, mely képes felszívni a rossz, a gyűlölet árnyait. A megvál-
tás többlet-ajándéka ez a minden alantast legyőzni, felülmúlni képes szeretet, oly ajándék,
amely ében tartja, tovább szítja a hitet a szeretet végső győzelmében. És tudjuk, hogy csakis
az ennek a hitnek erejében fogant szeretet képes átvezetni a halálból az életre (vö. 1Jn 3,14).

Sz. A.

TANULMÁNYOK

Szabó Ferenc

A SZERETET CIVILIZÁCIÓJA

VI. Pál pápa a Szentév során és azóta is több ízben beszélt a „szeretet civilizációjáról”. Ezt célozzák — ezt az új világot — lelki buzdításai éppúgy, mint újvívi békeüzenetei, amelyeket nemcsak a keresztényekhez intéz, hanem minden jóakarátú emberhez, a népek vezetőihez kifejezetten is. „Nemet mondunk az erőszaknak, *igent* a békének!” — így hangzik ezévi üzenetének mottója.

De vajon nem utópia-e, vágyálom-e a „szép új világ” álma ebben a korban, amikor egyre szaporodnak az erőszak megnyilvánulásai: kizsákmányolás, faj- és osztálygyűlölet, terrorizmus, az élet ellen elkövetett merényletek, polgárháborúk...?

Ugy tűnik, hogy a mai humanista szociológusok, gondolkodók nem tartják rossz értelemben vett utópiának azt a törekvést, hogy újra a lelki értékek csillagzata alatt keressünk kiutat a mai útvesztőkből; egyesek (nem hívő szociológusok és filozófusok is) a „szeretet forradalmáról”, a „reménység forradalmáról” beszélnek, amint látjuk a továbbiakban. A század egyik rokonszenves humanistája, a nem hívő Camus állapította meg: „Az csak balszerencse, ha nem szeretnek bennünket; de az szerencsétlenség, ha mi nem szeretünk. Mi mindnyájan e tragédiától haldoklunk”.

Új társadalmat csak új emberekkel építhetünk. Az embereket pedig a szeretet minősíti, ahogy ezt jól látta már a nagy Ágoston: „Erkölcsünket nem aszerint szokták megítélni, hogy ki-ki mit tud, hanem aszerint, hogy mit szeret. Csak a szeretet teszi az embert azzá, ami: a jó szeretet jóvá, a rossz pedig rosszá tesz” (*... nec faciunt bonos vel malos mores, nisi boni vel mali amores, Epistola 155; PL 33,672*). Nem az ismeret, még kevésbé a hatalom határozza meg, ki vagyok és mit érek, hanem az, hogy mit és hogyan szeretek.

Az új parancs

Az ősegyháznak és vele együtt minden idők kereszténységének az a meggyőződése, hogy Jézus üzenetének összefoglalata és erkölcsi tanításának legfőbb újsága: Isten és a felebarát szeretetének kettős-egy parancsa. Szent Pál szerint a Törvény második kőtáblájának valamennyi parancsát összefoglalja ez: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” (Róm 13,9). Ismerjük a Korintusiaknak írt első levél 13. fejezetének szeretethimnuszát. Szent János pedig első levelét a szeretetnek szenteli; ebben feltárja az emberszeretetet: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet Istentől van... Szeretet az Isten: aki szeretetben él, Istenben él, és Isten öbenne...” (1Jn 4,7.16). Isten tehát AGAPE, kicsorduló és önmagát odaadó Jóság. Jézus Krisztus Isten emberszeretének megnyilatkozása: e Szeretet kinyilatkoztatása és közlése. Aki hisz benne és „benn marad”, annak örök élete van.

Itt azt az ellenvetést lehet felhozni, hogy a szeretet parancsa végeredményben nem új, hiszen már az ószövetségi kinyilatkoztatásban is, — főleg a Második Törvénykönyvben, — ez foglalja össze mindent. Valóban olyan nagy újságot jelent ez a parancs az ószövetségi nagy próféták és a Második Törvénykönyv tanításával szemben? Nemde Jézus is a Törvényre hivatkozott, amikor a főparancsról faggatták (vö. Mk 12,28—34; Mt 22,34—40 és Mtörv 6,5)? Tényleg, a régi zsidók is igyekeztek visszavezetni a törvényeket és a sok előírást a legfőbb parancsra. Krisztus előtt 20 körül Hillel az úgynevezett „aranyzabály” negatív formájában foglalta össze a legfőbb elvet. Ennek pozitív formáját Mt 7,12-ben találjuk: „Amit tehát akartok, hogy az emberek nektek tegyenek, azt tegyétek ti is nekik. Ez ugyanis a törvény és a próféták”. A MTörv 6,5-ben szereplő *semá* a zsidó hitvallás volt: a vallásos zsidók mindennap elimádkozták („Halld, Izrael!...”) A Krisztus utáni II. században Akiba szintén ebben foglalta össze az egész Tórárt. Ugyanakkor az is igaz, hogy a Kr. u.-i II. században a zsidók 613 parancsolatot tartottak számon: ebből 248 pozitív előírás volt, 365 pedig tiltás.

Mi volt tehát Jézus eredetisége? R. Schnackenburg nyomán¹ három pontban foglaljuk össze az újságot: 1. Jézus *feltétel nélkül és belülről* kapcsolja össze az Isten- és emberszeretetet; 2. *világosan és következetesen* erre a főparancsra, és egyedül erre *vezeti vissza* az egész Törvényt; 3. *pontosabb és egyetemesebb jelentést* ad a felebaráti szeretetnek. — Lásuk ezt részletesebben.

1. Jézus azt akarja, hogy az Isten iránti szeretet megnyilatkozzék a gyakorlati életben, pontosabban a felebarát szeretetében, másrészt viszont nála a *felebarát szeretete Isten szeretetében kapja meg abszolút alapját*. Egyetlen zsidó, egyetlen törvénytudó sem jutott el erre a világos felismerésre.

2. Továbbá a zsidóság oly nagy jelentőséget tulajdonított az istentiszteleti, rituális előírásoknak, annyira egyenrangúnak tekintette ezeket a tulajdonképpeni erkölcsi követelményekkel, hogy elhomályosult a szeretet abszolút követelménye. Jézus éppen azért dicséri meg a törvénytudót, mivel tanításából azt a következtetést vonja le, hogy a szeretet fontosabb, mint bármiféle áldozat (Mk 12,34). Kétségtelen, hogy a zsidóság erkölcsi monoteizmusa olyan tiszta volt, hogy e hit határozottan az akkori vallások fölé emelte. De a törvény általi „megigazulás” gondolata, amelyet később Szent Pál oly élesen bírált, azzal a kockázattal járt, hogy megelégszenek a törvény betűjének teljesítésével. Sokan valóban megfosztották az erkölcsi cselekedeteket belső motivációjuktól, vagyis megelégedtek az üres legalizmussal. Jézus a *főparancs helyes értelmezésével* helyreigazította a külsőséges és egyoldalú legalizmust. Amikor szorosan összekapcsolta az Isten- és emberszeretetet, amikor hitet és a szív megtérést, illetve az Atya akaratának teljesítését hangsúlyozta, összhangba hozta a vallásosságot és az erkölcsiséget.

3. Végül Jézus főleg azzal hozott újat, hogy *egyetemes jelentést* adott a *felebaráti szeretetnek*. Lev 19,18-ban ezt olvassuk: „Ne légy bosszúálló, és ne gyűlölködj néped fiaival. Szeresd felebarátodat úgy, mint magadat”. Itt tehát a parancs csak az izraelitákra vonatkozik. Kivétel csak az az idegen volt, aki az izraeliták körében élt: az ilyen úgy kellett tisztelni, mint honfitársat. Jézus egyetemes szeretetet követel: „minden ember felebarátod, akár jóakaró, akár ellenséged”. Jézusnál a szeretetnek nincs korlátja, mert Isten egyetemes és irtalmas emberszeretete a forrás, maga Isten, aki a Szeretet. Szent Pál majd jobban kifejti, hogy ezt a szeretetet a Lélek önti szívünkbe; a Szentlélek újjáteremt bennünket és így képesek leszünk valóban szeretni, viszonsszeretni.

Az Erósztól az Agapéig

Mindezt a kinyilatkoztatásból tudjuk. De a szerelem, a barátság és a szeretet valóságának megtapasztalásából kiindulva pszichológusok, filozófusok és teológusok is évezredek óta elemezték a szeretet gazdag, kimeríthetetlen tartalmát. Platontól és Arisztotelészétől kezdve Ágostonon, Bernáton, Bonaventurán, Pascalon keresztül Nietzscheig, Freudig, Blondelig, Nygrenig és Marcelig. Lényegében három fokot különböztethetünk meg: *Erósz, Philia, Agapé*².

— *Erósz*: az érzéki-ösztönös szeretet, amely elsősorban *birtokolni akar*. Platónnál ebbe belejátszik a szépség vágya, a szép test szemlélése, tehát többről van szó, mint szexuális libidóról (Freud), vagy amit ma erotizmusnak neveznénk. Mindenesetre, itt a biológiai-ösztönös nemiség az uralkodó. Nietzsche, aki néhány évtizeddel Freud előtt felfedezte az ösztön-tudattalan jelentőségét, aki a keresztény erkölcs (és minden erkölcs) leggyökeresebb tagadója volt, csak a birtoklásvágyat veszi észre:

„*Mi mindent neveznek szeretetnek*. — Birtoklásvágy és szeretet: milyen eltérő érzelmeket kelt bennünk ez a két szó — és mégis ugyanaz az ösztön lehetne, kettős néven; az egyik esetben megrágalmazva, a már birtoklók álláspontjáról, akikben valamennyire lecsillapult az ösztön, és akik most 'birtokukat' féltik; a másik esetben a kielégületlenség, a szomjazók álláspontjáról, és épp ezért 'jó'-ként magasztalva. Felebaráti szeretetünk — nem új *tulajdonra* törekvés-e? És éppígy tudás- vagy igazságszeretetünk? és általában minden újdonságra törekvésünk? (...)”³ A legvilágosabban azonban a nemek közti szerelem árulkodik a birtoklásra törekvésről: a szerelmes feltétlenül egyedüli birtokosa akar lenni az általa megkívánt személynek, és éppoly feltétlen hatalmat kíván annak teste, mint a lelke fölött, azt akarja, hogy csak őt szeressék, s a másik lélekben ő lakozzék és uralkodjék legfőbb és legkívánatosabb lényként...”³ Nietzsche tehát itt az egoizmus legnaivabb kifejezését látja, így következtet: „Ebből az érzésből vették a szeretet fogalmát, mint az egoizmus ellentétét”.

Anélkül, hogy e következtetéssel egyetértenénk, megengedhetjük, hogy az érzéki szerelemben megvan ez a tendencia a birtoklásra. Jól kifejti ezt például a fiatal Szabó Lőrinc „Semmiért Egészen” című verse is. De az igazi szerelem, amely integrálja és szublimálja az érzéki vágyat, túlmutat a birtoklásra. Azt akarja, hogy a szeretett lény *legyen*: „*Amo volo ut sis*”, mondja már Ágoston. Heidegger ezt valahol a „*Sein-lassen*” értelmezésére idézi, hozzá-

fűzve: „A szeretet mély jelentése ez: létezni-engedni (*Sein-lassen*)⁴. A perszonalista filozófusok: Buber, Marcel, Nédoncelle ezt a gondolatot tematikusan is kifejtették. Az igazi szerelemben benne van a barátság és az *agape*: személynek szól és valami abszolútot keres. Claudel hőse, Rodrigue mondja a *Selyemcipőben*: „Amit szeretek öböne, az egyáltalán nem az, ami felbomolhat, ami eltűnhet és távol lehet, ami egyszer megszűnhet szeretni engem; hanem azt szeretem benne, ami lényegének oka, azt, ami csókjaim mélyén az életet fakasztja és nem a halált.”

— *Philia*: baráti szeretet. Plátón is beszél a barátságról, de főleg Arisztotelész a baráti szeretet nagy klasszikusa. Olvassuk el a *Nikomakhoszi Etika* 8. fejezetét: ennél mélyrehatóbban alig elemezték valaha a barátságot. A barátoknak „jóindulattal kell viseltetniök egymás iránt, s egymás javát kell akarniok, de úgy, hogy ez ne maradjon titokban előttük” (1156a). „Tökéletes az erkölcsileg jó és az erényben egymáshoz hasonló emberek barátsága” (1156b). „Mivel pedig a barátság lényege inkább abban van, hogy mi szeressünk mást, semmint abban, hogy mások szeressenek minket — s mivel azokat, akik barátaitkat szeretik, dicséret illeti meg; ebből következik, hogy a barátság erényét a mások iránti szeretetben kell keresnünk; úgyhogy akiknél ez a szeretet az érdemnek megfelelően valósul meg, azok tartósan barátok és barátságuk is maradandó. Így lehetnek legkönnyebben barátok még az egyenlőtlenek is: esetleg köztük is helyreállhat az egyenlőség” (1159a—b)⁵.

Érdekes, hogy Nietzsche, miután olyan egyoldalúan nyilatkozott erőszról, a szerelmi birtoklás-vágyról, megengedi: „Nyilván akad itt-ott a földön a szerelemnek olyasféle folytatása, amelyben két személynek ez az egymást bírni vágyó sóvárgása valami új sóvárgásnak és birtoklásvágnak adott helyet, egy fölöttük álló eszmény közös, magasabb rendű szemjázásának: de ki ismeri ezt a szeretetet? Ki élte át? Igazi neve: *barátság*”⁶.

Arisztotelész elemzéseit kiegészíthetjük még Szent Ágoston „élménybeszámolójával”. A *Vallomások*-ban barátja halála elvesztésekor érzett fájdalomában idézi fel barátságukat (IV. könyv). Ágoston, aki megélte az erőzt is, a „birtokló” szerelmet, a barátság megtapasztalásával rányitott az igazi szeretetre. „Ha az egymást kölcsönösen szeretik szívéből ilyen és más hasonló jelek sarjadoznak a szájon, a nyelven, a szemén és az ezernyi kedves mozdulaton át (kölcsönös tapintat, megértés, egymás tanítása, öröm), akkor a lelkek taplószikrákon izzanak össze és a sok-sok lélekből egyetlen születik”. Majd szokása szerint Istenhez fordul: „Boldog, aki téged szeret, barátját benned és ellenségét miattad szereti. Csupán akkor nem veszíti el szeretteit az ember, ha az el nem veszíthetőben szereti valamennyit. És ki más ez, mint a mi Istenünk, az eget és a földet teremtő és őket betöltő Úr?”⁷

— *Agape*: az isteni, kegyelemből fakadó szeretet. Láttuk, hogy ez foglalja össze az új-szervezési kinyilatkoztatást: „Isten *Agape*=Szeretet” (1Jn 4,8). Ez a szeretet ajándékozó jóság, — teremtő a szó legszorosabb értelmében. Már az igazi emberi szeretet vágya is az, hogy a szeretett lény *legyen*; a szerető azt mondja a másiknak — Marcel szavaival —: „Te nem halsz meg”, vagyis örök életet akar biztosítani neki. Az abszolút Szeretet *valóban* létet adó és létben tartó: örök életet ad. Erről ír Szent János első levelében: „Megismertük a szeretetet, amellyel Isten szeret bennünket, és hittünk benne. Szeretet az Isten...” „A tanúság pedig arról szól, hogy Isten örök életet adott nekünk, és ez az élet Fiában van”... „Tudjuk azt is, hogy Isten Fia eljött, és érzéket adott nekünk, hogy megismerjük az igaz Istent. Ezzel az ő igaz Fiában, Jézus Krisztusban vagyunk: ő az igaz Isten és az örök élet” (1Jn 4,16; 5,11; 20). Ezt a megismerést pedig a Lélektől kapjuk (1Jn 4,13); A Lélek tanúsodik bennünk (5,6). A Lélek adja az érzéket, fogékonyságot és készséget Isten élő ismeretéhez és az Isten-szeretettől elválaszthatatlan felebaráti szeretet teljesítéséhez (1Jn 3,23—24).

Elmélet és gyakorlat

Ez tehát a keresztény szemlélet. Persze, más az elmélet, és más az élet. A „gyanú meste-rei” (P. Ricoeur kifejezésével): Marx, Nietzsche, Freud megkérdőjelezték minden vallás, kifejezetten is a keresztény vallás etikáját. A maguk módján valamennyien ateisták voltak; mindhárman koruk gyermekei, egy bizonyos pozitívizmus és szcientizmus képviselői; mindhárman lényegében az akkori polgári „keresztény” kultúra (jórészt jogos) bírálatából kiindulva nyilatkoztak a kereszténységről. Számukra világos, hogy félreismerték és torzítva magyarázták a keresztény hitet és etikát. De kritikájuk és kihívásuk eszmélődésre és lelkiismeretvizsgálatra készítenek bennünket: hogyan *valósítjuk* meg a szeretetet?

Itt éppen csak mint „tipikus” ellentéteket felvilantjuk a három „gyanúsító” egy-egy gondolatát, és pedig időrendben visszafelé haladva.

Freud a két háború között már kiegyensúlyozottabban értékelt az Erős és a Thanatosz (agresszivitás és romboló-ösztön) valóságát, mint korábban. A háború és a kultúra jelenségét elemezve felfedezi, hogy minden ösztön és érzés nem vezethető vissza a szexuális libidóra.

Érdekes, hogy kifejezetten foglalkozik a felebaráti szeretet bibliai parancsával is.⁸ E. Fromm elemezve Freud szövegeit rámutat arra, hogy a bécsi pszichológus „érthetetlennek” és megvalósíthatatlannak tartja a parancsot, mert a másik szeretetét csak úgy tudja felfogni, hogy a szeretőnek abból valami haszna van (pl. a szexuális élvezet), ha azt a másik kiérdemelte (pl. barátja fiával együttérez) stb. Vagyis Freud a szeretet kora polgári erkölcsének szűk kereteiben szemléli: az ingyenesség és érdektelenség ismeretlen előtte.

Nietzsche, az emberfeletti Ember prófétája, a mítoszfosztó és mítoszteremtő, tudvalevően a keresztény szeretet elernyesztő szerepét ostorozta; továbbá az emberek egyenlőségét valló tételt akarta megsemmisíteni, és így a szociális, demokratikus irányzatokat is elve aláasta. Az „Isten halála” utáni morál: „Minden meg van engedve”, sajátos „fajelmélete” pedig modellül szolgálhatott a náciizmusnak. Említsük meg azt is, hogy Nietzsche szerint a kereszténység „fertőzte” meg az Erősz: „A kereszténység mérget itatott Erősszal — ez ugyan nem halt bele, de bűnné korcsosult”. — Az igaz, hogy voltak eretnek nézetek a kereszténységen belül (enkratiták, katarok), akik rossznak tartották a szexualitást, de a katolikus tanítás a házasságban kegyelemközvetítő jellé avatja a szerelmi kapcsolatot.

Marx főleg kora képmutató kereszténységét célozta meg, amikor a kereszténység szociális elveit (torzíva) ostorozta. De Garaudy egyik megjegyzését visszafordítva mondhatjuk: ne a keresztény *praxist* állítsuk szembe a (humanista) marxizmus *eszményével*. Marx az osztályharcot hirdetve leleplezi a keresztény erkölcsi elvek kétszínűségét és megkérdőjelezi a szeretet társadalmi hatékonyságát. Kora kereszténysége — és részben a miénk is — megérdemli a kritikát, ha a *gyakorlatot* tekintjük. De az igazi szeretet küzd az igazságtalanság és az erőszak ellen, még ha nem is az erőszak eszközeivel (mert tudja azt, hogy erőszak erőszakot szül). Minden bizonnyal addig, míg az emberek szívében önzés uralkodik: pénz-, élvezet- és hatalomvágy, az erőszak is jelen lesz (vagyis: míg vége nem lesz ennek a történelemnek). Néha szükség van — önvédelemből és a gyengék védelme végett — hatalomra, az erőszakos struktúrák forradalmi (tehát erőszakos) megváltoztatására. De a keresztény ekkor sem a gyűlölet vezet. A protestáns H. Gollwitzer szavaival a keresztény alapelve ez: „Annyi szabadság és hatalommentesség, amennyi lehetséges, — annyi hatalom, amennyi szükséges”⁹.

Fölösleges azt itt részleteznünk, hogy a katolikus tanítás (főleg a Zsinat után) mennyire hangsúlyozza az igazságosságért való küzdelmet, mint a felebaráti szeretet követelményét. És ez az új lelkiesség találkozik ama szociológusok és filozófusok nézeteivel, akik az erkölcsi értékben, nevezetesen a szeretetben és a reménységben egy új civilizáció megszületésének döntő faktorait látják. R. Garaudy, a humanista marxista ezt hirdeti újabb könyveiben. „Szeretet nélkül az ember vagy a társadalom funkcionálhat, de nem létezhet. A szocialista forradalom nem a tudomány, hanem a szeretet győzelme lesz”.¹⁰ Hasonlóképpen E. Fromm is pszichikai-lelki megújulásban látja a szabadulást: az új humanizmus alapját Isten akarátának követésében jelöli meg, úgy ahogy Izajás 58,6—7-ben olvassuk. A technológiai társadalom humanizálását csak új emberektől várhatjuk; a mai káoszról csak a reménység forradalma vezet ki bennünket¹¹.

Az igazi keresztény hit tehát társadalmi elkötelezettségre szólít. De a kereszténység első sorban nem társadalmi program, hanem új, isteni élet Krisztus Lelke által. Az evangéliumi ige nem csupán a cselekvés síkján éri el az embert, hanem a létezés síkján: a szívbe hatol és azt változtatja meg. A hit engedelmisségét nem lehet azonosítani a részleges erkölcsi törvényeknek való engedelmisséggel. A szeretetben gyümölcsöző hit — vagyis az ember-szeretet által élő és hatékony istenszeretet — nem szabálytartás, hanem felülről kapott új élet, — Isten ingyenes ajándéka. A legalizmus vagy a „jó lelkiismeret” moralizmusa azzal a veszéllyel jár, hogy az ember azt hiszi: a saját iparkodásával, törvényteltetésével igazul meg. Az ilyen magatartást nem járta át még a kegyelem, — lepereg róla, mint a víz a márványról. A teljes megigazulás nem amolyan „self-service”. Néha az „erkölcsösség” a hit akadály is lehet. A templomban kérkedve imádkozó farizeus példája figyelmeztet: az alázattal Isten irgalmáért könyörgő vámos előbb megigazul.

Végül is az ateista XX. században a legfőbb probléma ez: hogyan lehet szeretni az embert Isten nélkül? Vagy Camus szavaival: hogyan lehetünk szentek kegyelem nélkül? Az emberi társadalmat meg lehet egy ideig szervezni Isten nélkül, az ember „funkcionálhat” szeretet nélkül, de hová vezet ez? Persze vannak a nem hívők között is igazi altruisták (mint ahogy sok „hívó” nem él a szeretetben!). A mások javát igazán szolgáló, hit nélkül is őszinte szeretők szívében már az a Szeretet működik (bár ezt nem tudatosították), aki „mozgat napot és minden csillagot”.

Ez tehát a keresztény élet: *Megtenni az igazságot a szeretetben!* Isten, aki Szeretet, Jézus Krisztusban nyilatkozta és a Szentlélekben közli magát. Hittünk Isten emberszeretetében,

és ezért tudjuk, hogy örök élet vár ránk, ha mi is tettel szeretjük testvéreinket. Reménységünk nem passzív paruziavárás: a jelenben mutatjuk meg hálás szeretetünket és így — testvéreink, a „legkisebbek” szeretetével — készülünk fel reménykedve a végre (Mt 25,31—46).

Irodalom: 1. R. Schnackenburg, Le message moral du Nouveau Testament, 1963, 84—90. — 2. J. B. Lotz, Die drei Stufen der Liebe. Eros, Philia, Agape, Knecht, Frankfurt/Main, 1971. — 3. F. Nietzsche, A vidám tudomány, 14: F. N. Válogatott írásai, Gondolat, 1972, 156—157. Nietzsche etikájának elemzéséhez: Lukács György, Az ész trónfosztása, 1965, 279—287. — 4. Vö. Lotz, i. m. 62—63, 238. 34. jegyzete. — 5. Az idézetek: Arisztotelész, Nikomachoszi Ethika, Magyar Helikon 1971. alapján. Vö. Lotz elemzéseit: i. m. 188—208 (Die Philia bei Aristoteles). — 6. Nietzsche, Válogatott írásai, 158. — 7. Szent Ágoston Vallomásai (Ford. Városi István), Bp. 1974, 90. — 8. Vö. E. Fromm, Anatomie der menschlichen Destruktivität, 1974, 405—406. — 9. H. Gollwitzer válaszol A. Häslernek: Leben mit dem Hass, Rohwolt, Hamburg, 1969, 51. — 10. R. Garaudy, Parole d'homme, Laffont, Paris, 1975, 37. Ld. az egész fejezetet a szeretetről (31—45) és később a „Mások” c. fejezetet (143—152). — 11. E. Fromm, Espoir et révolution Stock, Paris, 1970, 161—162.

Gál Ferenc

A VILÁG MEGSZENTELÉSE

Olyan istenfogalom mellett, amelyet a kereszténység hirdet, a vallásnak a világgal való kapcsolata a dolog természetéből folyik. A Teremtő nem elégedhet meg azzal, hogy egy népet vagy csoportot kiválaszt, azzal megismerteti magát és arra pazarolja természetfölötti javait. Uralma szükségszerűen kiterjed mindenkire, s irgalmának gyakorlásában sem lehet személyválogató. A Jézus Krisztus által adott kinyilatkoztatás olyan Atyáról beszél, „aki felkelti napját jókra is, gonoszokra is, esőt ad igazaknak is, bűnösöknek is” (Mt 5,45). A Megváltó azzal a szándékkal jön, hogy „elveszi a világ bűneit” (Jn 1,29), testét áldozatul adja a „világ életéért” (Jn 6,51). Tanítványait pedig ilyen küldetéssel indítja útra: „Menjete el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek” (Mk 16,15).

A világ itt az ember világa, ahogy tehetségével felhasználja a természet adottságait és kialakítja közösségi életét. Közelebbi meghatározása nem is olyan könnyű, hiszen utalni kellene olyan fogalmakkal való összefüggésére és tőlük való különbségére, mint lét, természet, anyag, teremtés, történelem stb. Ezért például Husserl úgy beszél róla, mint mindenféle tapasztalás előre megadott keretéről, mint környezetről vagy mint az életnek és a történetiségnek a horizontjáról. Heidegger sem úgy szól róla, mint egyszerű külső tárgyi adottságról, hanem mint „vonatkozási térről”, amelybe az ember mint történeti lény bele van állítva.¹ Jaspers még jobban érzi a világ titokzatosságát, amikor úgy emlegeti, mint a „túl-erővel jelentkező és meghatározó másikat”, amely szemben áll velem, állásfoglalásra késztet és korlátokat szab. A világ valóságát úgy éljük meg, mint „múlандó jelenlétet Isten és a létezés között.”² Sartre csak egyik sajátosságát ragadja ki a világnak: a világ az a külső adottság, amely mint kihívás áll szemben az emberi szabadsággal, és amely autonóm tevékenységre szólít fel. Szélesebb körű, de ugyancsak szubjektív értelmezését adja a világnak Wittgenstein, amikor azt állítja, hogy „a világ mindaz, ami eset, ami tény számomra”.³

Általánosságban tehát azt mondhatjuk, hogy a világ valami külső, tárgyi adottság, de számomra csak az létezik, amit meg tapasztalok belőle, ami mint kihívás, mint követelmény vagy ígéret jelentkezik. A hívő ember azonban nem elégedhet meg a filozófiai meghatározással. Számára a világ az Isten teremtménye. Ennek a világnak mi is része vagyunk, s mégis úgy érezzük, hogy az adomány, ajándék számunkra. Benne és belőle kell életünket alakítani, s ezért felelősek is vagyunk érte. A világhoz való viszonyunkat elsősorban társas természetünk határozza meg. A világ az ember élettere, tehát minden emberé és minden nemzedéké. A világban egyedül az ember jogalany, ő van hivatva arra, hogy uralkodjék a földön. Ebből következik, hogy az egyedi embernek a természet javainak felhasználásában tekintettel kell lennie mások jogaira és az eljövendő nemzedékek jogaira is. Ma például egyre gyakrabban mutatnak rá hivatott tudósok arra, hogy a mai technikai berendezkedés és az úgynevezett jóléti társadalom mennyire pazarolja a föld természeti kincseit és erőforrásait, s ezzel mennyire bizonytalanra teszi a jövőt. Különösen akkor, amikor a szaporodás soha nem látott mértékben emelkedik, s a jövő generációinak még több lesz a szükséglete, mint nekünk.⁴

A megszentelésre szoruló világ

A világ, illetve az emberi élet jobbá tétele, tökéletesítése elfogadott tudományos és társadalmi probléma. A világ megszenteléséről azonban csak a vallás beszélhet. Főleg akkor, ha a „szent” azt eredeti értelemben használjuk. Emberi meggyőződés szerint szentnek az számított, ami kapcsolatba került valamilyen világfeletti misztériummal, illetve az élet természetfölötti megoldásával. Szent az a hely, tárgy vagy személy, amit vagy akit az istenség szolgálatára rendeltek. Ezek a dolgok és tárgyak megtartják a világban való helyüket, kapcsolatukat, de valami újat, magasabbrendűt is kapnak hozzá. Igazában csak az értelmezésükben és a funkciójukban van változás. A kereszténység azonban még egy szempontot hozzász. Isten a világot természetfölötti célra rendelte, vagyis arra, hogy kikössön Isten létmódjánál és hordozójává válják életének. Ezt a célt saját erejéből sem a természet, sem az ember nem érheti el, azért Isten maga közeledik hozzá. Belevisz olyan természetfölötti energiákat, amelyek az embert felemelik és képesítik arra, hogy tudatosan munkálja az örök cél elérését. Ezt az isteni közeledést és energia-komplexumot nevezzük *kegyelemnek*. De hangsúlyozzuk, hogy nem a tárgyi „energia” a döntő benne, hanem *Isten személyes éltető, vonzó, megvilágosító és ösztönző hatása*. Ezért a keresztény értelemben vett megszentelés elsősorban a *helyes személyes kapcsolat kialakítását célozza, vagyis erkölcsi beállítottságot követel*. Ennél fogva elsődleges értelemben csak az ember lehet szent. A külső világ annyiban szent, amennyiben kifejeződik benne az embernek az Istenhez és az embertársakhoz való kapcsolata. Mi tehát feltételezünk valamilyen magasabb elgondolást, tervet és célt, amelyhez igazodni kell és amelyet meg kell valósítani.

Ez a keresztény értelmezés különbözik attól a belterjesen emberi elgondolástól, amely elutasít minden transzcendens célt és értéket. A világ önmagában ellentmondásos és értelmetlen. Az embernek kell valamilyen értelmet belevinni. Ennek lehet egyéni vagy közösségi megfogalmazása. Az előbbi szerint az embert a szabadsága, önrendelkezése teszi emberré, tehát csak erre érdemes törekedni. Albert Camus hősei ilyen hitvallást ísmételnek: „Csak egy szabadságot ismerek, a szellemét és a cselekvését. Ha az ember félredobja a reményt és nem akar semmilyen jövőt elérni, akkor érzi, hogy növekedett az önrendelkezése. Ha ezt megvalósítjuk, akkor ez az abszurd és Isten nélküli világ lassan betelik olyan emberekkel, akik tisztán gondolkoznak és semmiben sem reménykednek.” De nem nehéz felismerni, hogy az ilyen ember inkább csak magába roskadó problémázás vagy elvont kép, nem húsból és vérből való érző, törekvő lény. Az ember nem hideg, számító, érzéketlen gép. Lényéhez hozzátartozik az a mosoly, amellyel kifejezi tetszését vagy együttérzését. Hozzátartozik az a kedves szó, amellyel megnyugtat másokat. Hozzátartozik az a mozdulat, amellyel az esetet felemeli, és hozzátartozik az az elhatározás, amellyel magára veszi a felelősséget olyanokért, akiket szeret. A Camus—Sartre-féle emberkép elegendő ahhoz, hogy panaszunkat, elégedetlenségünket megfogalmazzuk, de nem elég ahhoz, hogy mozgalmat, vállalkozást létrehozzon. Azért meg is marad irodalmi különködésnek vagy az önző személyek önigazolásának. Jellemző, hogy az egzisztencialista filozófia és irodalom megmaradt a „halálrészánt lét” elemzésénél. Bertold Brecht-nél is visszatér az a gondolat, hogy az emberi cél emlegetése nem más, mint a vakok beszélgetése: „Egymást vizsgalták azzal, hogy látják a kivezető utat.” De ha az ember kigyógyul összes tévedéseiből, ráébred arra, hogy egyetlen társalkodóval ül szemben: a semmivel. — A gyakorlati élet számára sokkal több jelentőségük van azoknak, akik az élet értelmét a rossz leküzdésében, a közjó szolgálatában, a társadalmi rend kialakításában látják. Ők azonban adósok maradnak azzal, hogy az ilyen fáradkozás miatt nem kap viszonzást, s hogy az élet végső értelmének lehet-e nevezni azt a tudatos kiüresítést, amely benne van a munkában, a szeretetben, s utána elégedjek meg létem megsemmisülésével?

A világ megszentelésének kérdése azonban nemcsak azért merül fel, mert van benne látszólagos értelmetlenség, fogyatékoság és kielégületlenség, hanem inkább azért, mert fájdalmas vonásokat visz bele a bűn, a gyűlölet, az igazságtalanság és a mértéktelenség. Az emberben nemes vonás az, hogy a maga személyes szabadságát meg akarja valósítani. De benne van a hajlandóság, hogy mások kárára valósítsa meg. Nem mondunk újat, ha hivatkozunk arra, hogy a szabadság nevében már sok millió embert vetettek szolgáságra, az igazságosság nevében rengeteg igazságtalanságot követtek el, az emberiség nevében mértéktelen sok embertelenséget műveltek, s akárhányszor az Isten nevében is kegyetlenkedtek. A kinyilatkoztatás beszél arról, hogy az emberi élet nem a tiszta természet síkján mozog, hanem a bűnlen megterhelt síkon. Magunkban hordozzuk a szemek kívánságát, a test kívánságát és az élet kevelységét (Jn 2,16). Olyan törvényt tapasztalunk meg tagjainkban, ösztöneinkben, amely ellene mond a lelkiismeret törvényének (Róm 7,23). Ezért ahhoz, hogy az ember az igazság útján járjon, *külső és magasabb normára* van szüksége. Ha saját maga

lesz a jogrend és az erkölcsi rend mértékévé, abba menthetetlenül belejátszik az önzés, a hatalomvágy, a kényelem és mindenféle ösztön.

Ezért a kereszténység tudatában van annak, hogy a világ megszenteléséhez és az ember céljának eléréséhez *nem elég a természetes jóakarát és erőfeszítés.* Isteni megvilágosításra, irányításra és segítségére van szükség, s mindezt meg is kaptuk a kinyilatkoztatásban, illetve a Jézus Krisztus által megvalósított megváltásban. Az egyház úgy értelmezi magát, mint Krisztus művének folytatóját és mint a világ megszentelésének az eszközét. A zsinat igyekezett is ezt a hitgazságot újra elmélyíteni és gyakorlativá tenni. „Az egyház feladata nemcsak az, hogy a kegyelmi rendet hirdesse, hanem az is, hogy az világi rendet az evangélium szellemével áthassa; s erre főleg a világi hívők hivatottak”.⁵ „A híveknek meg kell becsülniük az egész teremtett világ természetét, értékét és Isten dicsőségére való rendeltetését. Világi foglalkozásukban is segíteniük kell egymást a szentebb életre, hogy Krisztus szelleme járja át a világot, s a világ pedig sikeresebben érje el a célját igazságosságban, szeretetben és békében”.⁶ „Az egyház szent volta szüntelenül megnyilvánul azokban a kegyelmi gyümölcsökben, amelyeket a Szentlélek érlel a hívekben. Sokféleképpen ki is fejeződik az egyes emberekben, akik élethivatásukban törekednek a tökéletes szeretetre és válnak mások épülésére”.⁷ „A világi hívek is fel vannak szentelve, hogy a Lélek egyre gazdagabb gyümölcssei érlelődjenek meg bennük. Minden munkájuk, imádságuk, kezdeményezésük, hitvestársi és családi életük, mindennapi fáradozásuk és testük-lelkük pihentetése — ha a Lélekben viszik végbe — sőt az élet nehézségei is, ha türelemmel viselik, Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozattá válnak”.⁸ Az egyháznak ezt az igyekezetét *a remény élteti.* Krisztus feltámadása előre hirdeti a földi élet megdicsőülését, sőt biztosítékot is nyújt mellette. Ezért kötelességeinket úgy vállaljuk, „mint az Atyától ránk bízott feladatot üdvösségünk érdekében”.⁹

A megszentelés módja

Az üdvtörténetben Isten bemutatta, hogy milyen módon valósítja meg a világ megszentelését. Azért áll szóba az emberrel, azért ad neki kinyilatkoztatást, hogy magához emelje, hogy lelkületét formálja. Hitet és reményt önt azokba, akik megismerik, de egyben küldetést is ad nekik. Képviselni kell az új lelkületet és erkölcsi magatartást, amit Istentől tanultak. Az ószövetségi törvény kezdetleges volt Jézus evangéliumához képest, de megtanított az Isten előtti engedelmségre és az egymás iránti felelősségre. A törvény benső áldozatot követelt: az embernek meg kellett tagadnia vágyait, szertelenségét, kevélységét, kapzsiságát. A próféták tanításában visszacseng a szegények, nyomorultak, gyengék felkarolásának kötelessége. A megszentelés eszköze az istentisztelet is. De ezt a kinyilatkoztatást nem úgy értelmezi, mint a teremtéstől az Úrnak fizetett adót, hanem mint a lelkület alakításának eszközét. Az adománynak, az áldozatbemutatásnak, az imádságnak a szív vallásosságát kellett tükrözni és bizonyítani. A próféták elítélik azt a magatartást, ahol a nép csak szájával dicsőíti Istent, de a szíve távol áll az engedelmségtől. Véres kezeket nem szabad imára kiterjeszteni (Iz, 1,15), álnok szájjal nem szabad Istenhez fordulni (29,13), s csak az a bűjtetés tetszik az Úrnak, amelyet az irgalmasság tettei követnek (58,6—12).

Jézus Krisztus nem úgy alapította az egyházat, hogy az egyszerűen az ő emlékét ápolja a történelemben. Tanítványait azzal a megbizatással küldi a világba, hogy hirdessék a *bűnők bocsánatát és az üdvösség örömhírét.* Saját magáról ezt tartja: az Atya nem azért küldte a Fiút a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvösséget szerezzen a világnak (Jn 3,17). Már előbb azt a jellemzést kapja, hogy ő veszi el a világ bűneit, mégpedig azzal, hogy áldoztaá válik. Azóta az egyház külsőleg úgy jelenik meg, hogy összegyűjti tagjait, megemlékezik Krisztus tetteiről, felidézi parancsait s különleges szertartásokat végez, hogy azokkal jelezze és végrehajtsa az ember megszentelését. A keresztségénél azt állítja, hogy a hívőt Isten gyermekévé teszi, a bérnélkül pedig az Isten Lelkével erősíti. Az oltárszentségben Jézus testét adja neki lelki táplálékkul, a bűnbánat szentségében feloldozza bűneitől, a betegek kenetével Krisztusnak, mint az élet forrásának az irgalmába ajánlja, a házastársakat pedig arra segíti, hogy úgy szeressék egymást, mint Krisztus szerette egyházát (Ef 5,25).

A szentségek azonban nem varázsszerek, amelyek titokban hatnak. Azt fejezik ki és közvetítik, amit Krisztus mint megváltó hozott a világnak. Ezért valójában a Krisztusba vetett hitünket realizálják. Bennük van a megszentelő erő, de azt tudatosan be kell fogadni és fel kell használni. *A kereszténység lényege a küldetés:* „En választottalak ki titeket és arra rendelvelek, hogy teremjetekek gyümölcsöt, maradandó gyümölcsöt!” (Jn 15,16). Ahol Jézus erről beszél, ott további eligazítást is ad. Ő tudja, hogy elválik övétől, de megígéri, hogy benne

maradhatnak, mégpedig azért, hogy teljesítik akaratát. Ő maga azért marad meg az *Atya szeretetében*, mert teljesíti parancsát. A hívő is akkor marad meg *Jézus szeretetében*, ha parancsát teljesíti. A parancs így hangzik: *szeressétek egymást* (uo. 17.). *A szeretetre pedig azért lesz nagy szükség, mert a „világ” magától inkább gyűlöletet áraszt.* Az elesett emberi természet olyan, hogy a legnagyobb jószágra is ellenszenvvel tekint, különösen, ha a jószágnak szellemi és természetfölötti színezete van. Jézus ilyen környezetben teljesítette az Atya parancsát s ezt a magatartást várja el követőitől is.

Innen kell visszatérnünk az egyház s z e r t a r t á s a i r a. Jézus azért vitte bele a szent-ségekre a kegyelemközlő hatást, hogy azok belénk oltásuk az ő *elkötelezettségét a világ* iránt, és így közvetítsük megváltói hatását. Az evangélium határozottan hangoztatja, hogy *Jézus eljövételének célja a világ megszentelése.* Azért jött, hogy elvegye a világ bűneit, hogy enyhületet adjon azoknak, akik az élet terhét hordozzák, hogy út, igazság és élet legyen számunkra, s hogy megajándékozzon saját békéjével. Ki meri mondani azt, hogy „legyőzte a világot” (Jn 16,33), azaz megtörte a benne levő öncélúságot, önelégültséget és ösztönös-séget. Ezért az apostolok számára ez a világ nem volt reménytelen feladat kerete. Tudták, hogy Krisztusban az Atya kiengesztelődött a világgal (2 Kor 5,19), hogy erejében mindent megtehetünk, amit Isten elvár tőlünk (Fil 4,13), sőt hogy feltámadásában már megkezdődött az új teremtés, amely az örök élet hordozója lesz (2 Kor 5,17). A keresztény élet tehát nem olyan passzivitás, ahol mindent Istentől várunk, hanem vele való *együttműködés.* Mint az igazi szőlőtő hajtásai teremjük a gyümölcsöt, azért erényeinkkel őt dicsőítjük meg.

Az erkölcsi kötelességek tárgyalásánál ezt a kegyelmi rendet kell alapul venni. Az egész erkölcsi magatartás össze van sűrítve a szeretet parancsában: megadni Istennek, ami őt megilleti, s azt adni embertársainknak, amit mi is várunk tőlük. Terjedelmét tekintve ez a parancs felülmúl minden régi felhívást, azért lehet régi parancsnak és új parancsnak nevezni (Jn 2,8). Új benne az, hogy kivétel nélkül minden emberre vonatkoztatni kell, és hogy kezdeményező erő van benne. A szeretet népies értelmezése mindig az volt, hogy válasz mások jószágára, szolgálatára: *szeretem azt, aki vagy ami nekem jó.* *Krisztus azt akarta, hogy a szeretet az Atya irgalmas szeretetének tükröződése legyen.* Ő az elesett, a bűnös ember felé fordult, áldozatot hozott érte és felemelte magához. Azért az evangéliumi szeretet nem érzelem, nem utólagos háldíkok. Természetesen ez is benne van, de nem ez a parancs tartalma. A szeretet az a kifelé tekintő erő, amely a hitből felismert jót keresi és meg akarja valósítani.

Könnyű megérteni, hogy az ilyen szeretetre magunktól nem vagyunk képesek. Különösen nem kitartó gyakorlására. Itt mindig le kell győzni magunkat, fel kell áldozni kényelmünket, félre kell tenni a tetszést-nemtetszést és uralkodni kell a szenvedélyeken. Istent csak úgy szerethetjük, ha elmélkedem arról, hogyan mutatta meg irgalmát és atyai gondviselését az üdvörténet eseményeiben, s ezeken keresztül mennyiben kötelezte el magát nekem. Azután meg kell látnom, hogy az atyai szeretet az örök élet távlatában dolgozik, s engem a szűkös földi érdekek bűvköréből fel akar emelni a végtelen értékek világába. Ezért állandó kísérője lehet a kínos újjászületés, kiábrándulás, kijózanodás. *Az Isten iránti szeretetet csak imádsággal lehet tartósítani.* Hasonló a helyzet a *felebaráti szeretetnél* is. Nem az emberek jószágából kell kiindulni, hanem Isten ígéreteiből, s meg kell látnom azt is, hogy amikor másokért áldozatot hozok, mindig leadok magamból valamit, mégis többé válok: elvesztem az életet, hogy újra megtaláljam.

A szeretet szerepe

A világ megszentelése tehát gyakorlatban az ember megszentelését kívánhatja. A velünk szemben álló természet annyiban szent, amennyiben jóra használjuk fel. A mai élet annyiban különbözik a régítől, hogy a természetet és benne levő energiákat nagy jóra és nagy rosszra lehet használni, vagyis úgy, hogy egyszerre az egész emberiség érzi a hasznát vagy a kárát. Ezért az Isten iránti és az emberek iránti szeretetnek, a jóakaratsnak és a felelősségnek is nagyobb a jelentősége, mint régen. Kiindulhatunk abból, hogy a kinyilatkoztatás világánál ezt a világot mindenestül Istenének és a miénknek vallhatjuk. Mivel az Istené, azért lehet a miénk, hiszen a végső cél az örök élet a megdicsőült világban: „Minden a tiétek, a világ, az élet, a halál, a jelenvalók az eljövendők. Ti azonban Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené, az Atyáé” (1Kor 3,22). Igaza van a biblikus tudósnak, Schnackenburnnak, amikor Krisztus jelentőségét abban foglalja össze, hogy „Jézus életével és halálával megnyitotta a szeretet útját amelyen újra szabadon mozoghatunk és reményvel eltelve nézhetünk a jövőbe”.⁹ Jézus szabadsága abból táplálkozott, hogy földi léte kereteit az Atya jelölte ki, s igazi teret engedett neki istenfíúi életének megvalósítására. Tudta azt is, hogy az Atya szeretettel tekint erőfeszítéseire, tehát azoknak meglesz a hatásuk. A földi környezet külsőleg

lehetett idegen és ellenséges számára, mégis érezte, hogy minden az Atyáé, és ez az Atya mindent neki ad örökségül. Ezért nem menekült a világból, nem voltak gátlásai, hanem megvalósította önmagát és ezzel eljutott oda, hogy mindent magához vonzhat (Jn 12,32). Így megmutatta, hogy a mi küldetésünk is kettős: egyéniségünk kialakítása és a kifelé való hatás megvalósítása.

Személyi kiteljesedésen általában azt értjük, hogy valaki kiművelheti és felhasználhatja a benne rejlő képességeket. Lehetősége van tanulásra, alkotásra és önmagát el is tudja ismertetni. Valójában mindez keveseknek jut osztályrészül. Mit tegyen az, akit betegség, mostoha körülmények vagy emberi hanyagság megfosztott a kellő neveléstől, Tskofázástól, és akinek nem jutott olyan élethivatás, amelyhez kedve és tehetsége lett volna? Az általános emberi cél tárgyalásánál nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a legtöbb személy frusztráltnak érzi magát. Nincs módja elgondolásainak kifejezéséhez, munkatársai nem értik meg, betegség korlátozza, nem kapott megfelelő házastársat, gyermekei nem egészségesek. Az élet különben is túl rövid ahhoz, hogy itt sokáig várjunk és kísérletezzünk. A közösség pedig nem gyógyíthatja teljesen az ilyen sebeket, főleg akkor nem, ha a közösség legtöbb tagja hasonló panasszal állhat elő. Milyen irányban lehet tehát szó a személyi teljességről? *A megoldást csak a hitből meríthetjük.* Krisztus példája igazolja, hogy az ilyen látszólagos csőd is az üdvösség útja lehet, sőt az istengyermeki teljességé. Rá lehet találni az Atya örök szeretetére, gondviselésére és alkalmassá tehetjük magunkat az emberek szeretetére. De még értékesebb lehetőség az, hogy bármilyen frusztrált helyzetben is *gyakorolhatjuk a szeretetet mások iránt.* Igazában ez a gyakorolt szeretet alakítja egyéniségünket. A kereszténység bölcsőjénél ez a tudatos meggyőződés hangzott el: „Mi a halálból átmentünk az életbe, mert szerettük testvéreinket” (Jn 3,14). A halál itt nem a testi halál, hanem a szellemi sötétség, az üresség és értelmetlenség, a magány, a céltalanság, a magábaroszkodás. Ideig-óráig meg lehet erről is feledkezni, de szellemi mivoltunk és tudatunk szerint csak akkor tekintjük életünket értékesnek, ha a szeretet helyet kapott benne. A beteg érzi, hogy vigyáznak rá, a szomorkodó tudja, hogy fogják a kezét, akinek megbocsátottak, az megszabadult a lelkiismeret terhétől, aki pedig átvállalt valamit mások terhéből, az nem látja üresnek az életét. Az ilyen tettek személyes kapcsolatot is megalapoznak vagy legalább azt elősegítik, hogy egymással nyílt és megértő tekintetet váltsunk. Szeretet nélkül az élet megdermed. A gyermek élete az anyai szeretet melegében bontakozik ki, de ezzel az anya is többé válik, az ő egyénisége is tökéletesedik. A gyermeknek kell az a biztonságérzet, amelyet a feléje sugárzó szeretet ad, s ennek hatása alatt ő is bátorságot kap a cselekvésre, a kezdeményezésre. Az Isten szeretetéről való meggyőződés ezért fontos egész életünkre, és másoknak is jóakaró ráhatással tudjuk biztosítani azt, hogy önmagukra találjanak és képességeiket kifejlesszék. A modern életnek az is a velejárója, hogy a túlzásfoltóság miatt menekülünk egymástól, azért az elmagányosodás egyre gyakoribb jelenség. Amikor Párizsban vallásos alapon berendezték az „S. O. S-Amitié” központokat, ahol állandó szeretet-ügyeletet tartanak azok számára, akik telefonon segítséget kérnek, 1976-ban több, mint 170 ezer hívásra kellett válaszolniuk. Meg lehet kérdezni azt is, hogy ki kap többet: az, aki segítséget kér vagy az, aki mások rendelkezésére áll?

Ezzel pedig már érintjük a küldetés második szempontját, a kifelé való hatást. Jézus övét nem kiragadni akarta a világból, hanem rajtuk keresztül adni valamit a világnak (Jn 17,15). Az emberi intézményeknél meg lehet figyelni, hogy mindig valamivel szemben hívják őket életre. A régivel nincsenek megelégedve vagy ártalmasnak tartják. De az olyan mozgalom, amely csak szembeállásból keletkezett, egyoldalú marad. Saját magának szab korlátokat és főleg a szemben állással igazolja létjogosultságát. Az evangélium abból keletkezett, hogy az Atya szerette a világot és egyszülött Fiát adta érte (Jn 3,16). Jézus ezzel az egyetemes nyíltsággal és kitérővel áll az emberek elé. Életkedvet, reményt, bizalmat akar önteni mindenkibe. Fenyegető szava csak azok ellen van, akik hosszú imádságaik örve alatt kiforgatnak másokat javaikból, s akik körüljárják a földet és a tengert, hogy egy embert bevonjanak a maguk szektájába, de ezzel el is vágják előttük az üdvösség útját (Mt 23,14—15).

A kereszténység, tagjainak minden gyarlósága ellenére mentesült attól a zsákutcától, hogy a világ megszentelésének feladatát a nagy szolamokban elveszítse. Az igazi hívő számára a „világ” mindig az az ember, akivel találkozik, akivel együtt dolgozik, akinek szíveséget tehet, akit példájával komolyabb életfelfogásra vezethet. Tudatában vagyunk annak, hogy a helyes szándék, a kegyelmi erő, az erkölcsi beállítottság és a remény megnyilatkozása nem téveszti el hatását: „A hitetlen férjet megszenteli a felesége, és a hitetlen asszonyt megszenteli a férje. Különböen gyermekeitek tisztátalanok volnának, pedig szentek” (1Kor 7,14). Az egyháznak azonban intézményesen kell szolgálni a kegyelem kiáradását és a szeretet érvényesülését. Amikor mindenkiért imádkozik és minden bűnért engesztelést nyújt,

akkor a szeretet vezet. A modern idők követelményei, az emberiség új történelmi helyzete azonban szükségessé tette, hogy az egyéni kezdeményezésen túl a világegyház tekintélyével is beálljon a szeretet feladataiba. A zsinat utáni egyházat ez a törekvés jellemzi. Egyrészt tudatosítani akarja a kötelességet tagjaiban, másrészt meg akarja látni az emberiség bajait és enyhítésére összpontosítani erőit. Az elmaradott népek segítése, a tudatlanság és a nyomor elleni küzdelem, az éhség megszüntetése éppen úgy szerepelnek az egyház nemzetközi vállalkozásaiban, mint a béke ügyéért való fáradozás, az elnyomott népcsoportok vagy fajok igazának képviselése. Ezeknek a törekvéseknek az elméleti lecsapódása az úgynevezett „politikai teológia”, a „felszabadítás teológiája” és egyáltalán keresése annak; hogy az egyes népeknél mi az egyház legsürgősebb teendője. Az egyház a belső kegyelmi tartalmánál fogva is szent, de kifelé ezt a szentséget csak az a lelkiület és az a praxis tanúsíthatja, amelynek alapeit utolérhetetlen egyszerűséggel és meggyőző erővel tükrözi a hegyi beszéd az evangéliumban. Ide kell mindig visszatérni, ha feleletet akarunk adni arra a régi kérdésre, hogy „mi végett vagyunk a világon”.¹⁰

Jegyzetek: 1. M. Heidegger, *Sein und Zeit*, 106. — 2. K. Jaspers, *Einführung in die Philosophie*, 78. — 3. H. Fries, *Theologische Grundbegriffe*, II. 830. — 4. K. Lehmann, *Kreatürlichkeit des Menschen*. Intern. Kath. Zeitschrift (7) 1978, 38 kk. — 5. 2. Vatikáni zsinat, *Világiak apostolkodása*, 5. — 6. Az Egyházzól szóló dekrétum, 38. — 7. Uo. 39. — 8. Uo. 34. — 9. R. Schnackenburg, *Glaubensimpulse aus dem Neuen Testament*, 143. — 10. V. ö. *Concilium*, 1977 októberi szám.

Tarjányi Béla

JÉZUS „MEGKÍSÉRTÉSE”

Nem élünk paradicsomban. Szeretni akarunk, és nem sikerül, szeretetre vágyunk, és önzéssel, értetlenséggel, gyűlölettel találkozunk. Egyéni elhatározásaink, közösségi célkitűzéseink jókaratot sugároznak — és az eredmény? Ellentétek, széthúzás, vetélkedés lépten-nyomon. Ember, honnan vetted mindezt, miért nem élsz paradicsomi békében? — teheti fel a kérdést a mai ember is, miként sok évszázaddal ezelőtt a választott nép tanítómesterei (vö. Ter 2—3). A válaszokat ismerjük. A Biblia szerint minden Istentől származik, Isten pedig jó, tehát a rossz, a gonoszság mintegy kívülről, a bukott angyal sugallatára jelent meg a világban. A nem hívő világszemlélet szerint a rossz is — mint a mozgás fejlődés mellett a tehetetlenség és a pusztulás — az anyagi világ tulajdonsága, „miért?”-je tehát nincs, a kérdés értelmetlen.

Az itt következő tanulmányban ki szeretnénk fejteni¹, hogy mit mond minderről nekünk, keresztényeknek az Újszövetségi Szentírás, azon belül is Márk evangéliumában (1,12—13) Jézus megkísértésének története.

ELŐZMÉNY: *Jézus megkeresztelkedik (Mk 1,9—11)*² A Szentírás hasonlít az élő testhez. Egyetlen részletét hiába elemezzük bármily alaposan, ismereteink pontatlanok maradnak, míg a vizsgált szöveg környezetét, sőt az egészet is figyelembe nem vesszük. A Biblia egyetlen szavát sem érthetjük meg szótárból: arra kell törekednünk, hogy a szavak pontos (vagy esetenként éppen eltérő) értelmét, jelentésárnyalatait a különböző előfordulási helyek összefüggéseiből határozzuk meg. A szavakhoz hasonlóan az egyes elbeszélés-részleteket is összefüggéseiben kell vizsgálnunk, elsősorban a közvetlen szövegekörnyezetben.

A Mk 1,12—13 megértését is elő fogja segíteni, ha röviden összegezzük mindazt, amit a megelőző versekről tudnunk kell. Annál is inkább, mert határozottan megállapítható, hogy Jézus megkeresztelkedésének (1,9—11) és megkísértésének története (12—13 vv.) már az evangélium írásba foglalása előtt egységes, egybefüggő hagyományrészlet volt. A Mk 1,9—11 nyelvzete *bibliikus* („történt pedig”, „azokban a napokban”). Műfaja *magyarázó látomás*, vagyis arra akar választ adni, hogy kicsoda Jézus. Megmagyarázza, hogy nem a Keresztelő a döntő üdvtörténeti személyiség, hanem Jézus. Hangneme *haggadikus* (népies elbeszélő), *apokaliptikus* („megnyílt az ég”, „leszállt-felszállt”), tehát a realitás talajáról eltolódik a prófétai-látnoki ismeretközlés felé a képekben szemléltető tanítás irányába.

Isten Jézushoz szólva kihangsúlyozza, hogy „Te vagy a fiam, benned telik kedvem”, ezzel tudtára adja, hogy közöttük olyan egyedülálló kapcsolat van, amely teljesen felülmúlja minden eddigi prófétai és Isten kapcsolatát. — A szöveg tovább így olvasható az új katolikus bibliafordításban:

A Lélek nyomban arra ösztönözte, hogy menjen ki a pusztába. Negyven napig kinn maradt a pusztában, közben megkísértette a sátán. Vadállatok közt élt, de angyalok szolgáltak neki. (Mk 1,12—13).

MŰFAJKUTATÁS: Jézus megkísértésének története a bibliai „próbatétel—örténet” műfajába sorolható. Ilyen próbatétel-történet Ábrahám áldozata (Ter 22,1—18), Jób próbatétele (Jób 1—2; 42,7—17), mindenekelőtt pedig a bűnbeesés története (Ter 2,4b—3,24). Jézus megkísértése főként az utóbbival mutat meglepő hasonlóságot. A bűnbeesés és Jézus megkísértése formailag párhuzamos, tartalmilag ellentétes.

Az alábbi párhuzamot, azonosságokat fedezhetjük fel a két elbeszélés felépítésében: 1. Jézus próbatétele a „pusztában” játszódik, a paradicsomkert szintén a pusztában, keleten található. 2. Jézus Isten *Fia*, az őszülők Isten alkotásai. 3. Jézust Isten Lelke „vitte” (a görögben: kivetette) a pusztába, az őszülőket Isten „helyezte” a paradicsomba. 4. Mindkét esetben *kísértő* által történik a próbatétel (sátán-kigyó). 5. Egyik esetben sem olyan dolog a próbatétel tárgya, ami önmagában, lényegileg volna rossz, hanem Isten *parancsa, akarata* következtében *tilos*. 6. *Paradicsomi béke, angyali étel*.

Tartalmi ellentét: az őszülők története a paradicsomi állapottal kezdődik, engedelmességgel folytatódik és kiűzésük után a pusztai nyomorúsággal végződik; Jézus története a pusztában kezdődik, engedelmességgel folytatódik és a pusztába visszatérő paradicsomi állapottal fejeződik be.

A Mk 1,12—13 műfaji vizsgálata világosan bizonyítja, hogy a bűnbeesés és Jézus megkísértése szoros kapcsolatban áll egymással, sőt az is nyilvánvaló, hogy az evangélium tanítása szerint Jézus a *második Ádám*, akinek engedelmessége által visszatér a paradicsomi állapot.

A megkísértés története (éppenúgy, mint a Mk 1,9—11) *haggadikus* (népies, színes) elbeszélés, egyben *próféta-apokaliptikus* („vadállatok”, „angyalok”, „negyven nap”, „puszta”), tehát elsősorban nem a reális események érdeklik, hanem a képi szemléltetés által, és lát-noki stílusban adott tanítás.

A SZÖVEGMAGYARÁZAT: A 12. vers így kezdődik: „*És közvetlenül ezután...*” Véleményünk szerint ez itt a görög *kai euthüsz* (és azonnal) leghelyesebb fordítása. Kifejezésre akarja juttatni, hogy Jézus megkísértésének története közvetlen folytatása a keresztesítésnek. „... *ki-vitte őt a Lélek*”... A Lélek ugyanaz, mint az előzőkben: a történet folytatásáról van szó. „... *a pusztába...*” Az egyiptomi kivonulás óta a „puszta” az *Istennel való találkozás és egyben a próbatétel helye*. Ózeás szerint a megterés azonos a pusztába való kivonulással: *Jahve ismét a pusztába hívja népét, hogy szívére beszéljen...* (Óz 2,16). Ime, Jézust kiviszi a Lélek a pusztába, hogy a sátán kísértésének ellenállva helyreállítsa a békét és a szeretetet Isten és ember között. — A puszta ugyanakkor a próbatétel helye (Zsolt 87,18 stb.), sőt a qumráni közösség szerint ott lakik a sátán is (1QM 1,2).

„*És a pusztában volt negyven napig...*” A „negyven nap”-nak szintén gazdag jelentése van az Ószövetségben és a zsidó hagyományban. Mózes negyven napig volt Istennél a Sínai hegyen, negyven évig tartott a vándorlás, negyven a próbatétel, a büntetés (vízözön), a böjt (IzsVégr 4,7), a bűnbánat száma (ÁdÉlete 5—6). A negyvenes szám tulajdonképpen az egész, a teljesség fogalmát hordozza: elég a böjt, méltó a büntetés, teljes a próbatétel, ha negyven napig (évig) tart. Jézus hűsége „tökéletesen” próba elé került: „... a pusztában volt negyven napig: *próbára tette a sátán*”. Nem szabad figyelmen kívül hagyunk, hogy a görög szöveg *folyamatos* (szenvedő) melléknévi igenetve használ (*peirazomenosz*), a szószerinti fordítás tehát így hangzik: *a pusztában volt negyven napig próbára téve a Sátán által*. A próbatétel *folymatos*, amint a többi evangéliumok is többféle próbatételről beszélnek, tehát semmiképpen sem egyszeri. Nem egyszeri döntésről, nem egy helytállásról van szó, hanem folyamatos, tartós próbáról, a gonosz lélek kitaró ostromának visszautasításáról. Jézus próbatétele és engedelmessége így teljes, tökéletes.

Következésképpen és tudatosan beszélünk *próbatételről*, nem pedig „kísértésről”. A hagyomány kifejezőmód ezt az elbeszélést „kísértéstörténet”-nek nevezi, az itt szereplő *peirazein* igét „kísérteni” szóval fordítja. Pedig a „kísértés” szó ebben az összefüggésben tévedésre adhat alkalmat. A *peirazein, peiraszmosz* (kísérteni, kísértés) az Újszövetségben 21-szer fordul elő, és csak egyetlen alkalommal szerepel ebben a jelentésben: „bűnre vinni” (1Tim 6,9). Jelentése az összes többi esetben: „próbát, próbatételt, támadást szenvedni”.

A *Sátán* a korábbi elképzelések szerint Isten égi udvarához tartozott. Később ördög lett belőle: a megszemélyesített gonoszság, Isten „ellenfele” (*sátán* héberül: ellenfél), aki bűnre csábít, a démoni hatalmakat vezeti, a gonosz világ fejedelme.

„*És a ragadozók társaságában volt...*” A hagyományos fordításokkal szemben hangsúlyoznunk kell, hogy a görög *meta tón térión* helyes fordítása „ragadozók társaságában”.

„vadállatok között”. Jézus pusztai tartózkodása idején a vadállatok, pontosabban ragadozó állatok társaságában, azaz velük jó viszonyban, békében él. Így értelmezi ezt a szöveget több egyházatyja, és méltán. Márk evangéliumában a „valakivel, valamivel lenni” (*einai meta...*) kifejezés többet jelent a pusztai (fizikai) együttlétnél, (jó) kapcsolatot, életközösséget jelent. Péternek szemére hányják, hogy „Jézussal volt” (vagyis tanítvány, 14,67); a megszállott, akit Jézus meggyógyít, „vele (= tanítvány) akar lenni” (5,18); Jézus kiválasztja a tizenkettőt, hogy „vele legyenek” (3,14).

A bűnbeeséssel kapcsolatos zsidó hagyományok nagyon érdekes részletekkel egészítik ki ezt a képet és bizonyítják, hogy ez az értelmezés helyes. Az apokrif iratok szerint a vadállatok viselkedése az emberrel szemben függvénye az ember bűnös, ill. bűn nélküli állapotának. Ádám, az Isten képmása a paradicsomban békében élt a vadállatok társaságában, az állatok ura volt (MózJel 11,24). A bűnbeesés után az állatok az emberre támadtak, mert az többé már nem volt Isten képmása (AdÉl 37—38). Azóta az ember alá van vetve a vadállatok haragjának, ki van szolgáltva a ragadozók támadásainak. Az üdvösség végső idején azonban visszaáll a paradicsomi állapot, a vadállatokkal való jó viszony (BárJel 72,6).

E nézetek kialakulásához kiindulópontul szolgálhatott több ószövetségi jóvondolás is, Izrael látnokai szerint el fog jönni a kor, amikor Isten szövetséget köt a mező vadjaival, és eltünteti a földről „az ijtat, a kardot, a háborút” (Óz 2,18—20); amikor „együtt lakik a farkas a bárányal, együtt legelezik a borjú s az oroszlán, egy kis gyerek is elterelgetheti őket... A csecsemő nyugodtan játszadozhat a viperafészeknél... Sehoh sem ártanak s nem pusztítanak” (Iz 11,6—9). El kell jönnie (= vissza kell térnie) a kornak, amikor megszűnik a földön a harag, a gyűlölet — még az állatok között is. És íme — hirdeti az evangélium —: Jézus a ragadozó állatok társaságában, békében él; elérkezett (visszatért) benne és általa az Isten által eltervezett gyűlölet nélküli ország!

A visszatérő paradicsomi állapot jele, megvalósulása az is, hogy Jézus pusztai tartózkodása idejéről el lehet mondani: „...és az angyalok szolgáltak fel neki”. A görögben a *diakoneo* ige áll, melynek jelentése: „étkezésnél felszolgálni”. Bár a szó jelentése az újszövetségi szóhasználatban később módosul, és jelölhet mindenféle (szeretet) szolgálatot, Márk evangéliuma még az eredeti értelemben használja, vagyis olyankor, ha valaki *felszolgál az étkezésnél* (1,31; 15,41; kivétel: 10,43). Hogy ezzel mit akar mondani, ismét a zsidó hagyomány ismeretében érthető. Az Ádám és Éva életéről szóló apokrif irat többek között elmondja, hogy összeülünk a paradicsomkertben az angyalok ételével táplálkoztak, amit az angyalok maguk szolgáltak fel nekik (AdÉl 4). A bűnbeesés után az angyalok kiűzték az első emberpárt Eden kertjéből (MózJel 27), és nem adtak nekik többé ebből az égi táplálékból. Ádám és Éva hiába keresték azt napokon keresztül sírva, sehoh sem találták, végül arra kényszerültek, hogy a földön található ételeket egyék, melyeket Isten az állatoknak teremtett (AdÉl 2).

Igy érthető a pusztai jelenet utolsó részlete is: Jézus engedelmessége által megjelent a paradicsom: a gyűlöletet felváltotta a béke; az ember újból méltó arra, hogy az angyalok megosszák vele saját égi táplálékukat.

SZERKESZTÉSKRITIKA. A szöveg elemzése után föltehetjük a kérdést: milyen gondolatok foglalkoztatják Márkot az evangélium „megírása”, szerkesztése során? Márk evangéliumát egészében tekintve feltűnik, hogy Jézus élete nála a továbbiakban is telve van „kísértésekkel”, próbatételekkel. A farizeusok „próbára teszik”, égi jelet kérnek tőle (8,11), álnok kérdéseket tesznek fel neki, „próbára akarták ugyanis tenni” (10,2), az adópénzzel kapcsolatban „törbe akarják csálni” (12,15). Nem véletlen, hogy mindezekben az esetekben a *peiraszein* igével találkozunk a görögben! — Próbára teszi őt Péter, amikor el akarja téríteni a szenvedés útjáról („Távozz, sátán! — válaszolja Jézus, 8,33). *Peiraszmosz*-t, próbatételt jelentenek számára a getszemáni éj gyötrelmei — ez az utolsó nagy próbatétel életműve beteljesedése előtt („...kísértésbe ne esetek: a lélek ugyan kész, de a test erőtlen...” 14,38).

Márk tehát evangéliumát úgy igyekszik *megszerkeszteni*, hogy *bemutassa*: Jézus élete tele volt próbatételekkel, de ő helyállt, döntő győzelmet aratott. Isten uralma megkezdődött, a sátán uralmának vége. A sátán csatlósai, a tisztátalan lelkekkel és a démonokkal szembe verhetetlen az Isten lelkevel megerősített Isten Fia (1,21—28.32—34.39; 3,11.22—30; 5,1—20; 9,14—29). Jézus fellépése („jövetele”, *erkhomai* 1,14.24.39) döntő vereséget jelent a démonok számára: nekik is el kell őt ismerniük, mint Isten Fiát (1,24 stb.). — Mindehhez Márk evangéliumában bevezetéként nagyon alkalmasnak mutatkozott Jézus megkísértésének története. Márk készséggel be is iktatja mindjárt az első fejezetbe.

BIBLIKUS TEOLÓGIAI ÉRTELMEZÉS. A Mk 1,12—13 kapcsán több jelentős kérdés merül fel: Kicsoda a kísértő, a sátán? Miért gyűlöli az embereket, miért akar ártani nekik? Tőle származik-e minden kísértés? Mi a gyűlölet, honnan ered? Miben állott Jézus „kísértése”? Honnan tudtak erről az apostolok? Véget ért-e a gyűlölet Jézus győzelmeivel?

Az első és legfontosabb, amit a kinyilatkoztatás egésze, a teljes Biblia (és a hagyomány) vizsgálata alapján megállapíthatunk, hogy a szentírási szövegek sokkal többet hallgatnak a sátánról, mint amennyit elmondanak. Kísértésről, bűnről számtalan esetben szó van a Bibliában, ehhez képest azonban elenyészően csekély azon helyek száma, ahol a sátán kísért: 1Krn 21,1; Mk 1,13 par; vö. Lk 22,31. Inkább emberek kísértének (Mk 8,11; 10,2 stb.), sőt maga Isten is „kísért”, vagyis próbára tesz (többször, mint a sátán!: Ter 22,1; Kiv 16,4; 20,20; MTörv 8,2.16 stb.; Zsolt 26,2 stb.). Jézus próbatétele az utolsó éjszakán tulajdonképpen szintén Istentől származik: ő nyújtja a szenvedés kelyhét (Mk 14,38). Az Újszövetség legtöbbször nem a gonosz lelket említi, amikor Jézus művének ellenfeleiről beszél, hanem a *farizeusokat* (Mk, Lk), a *zsidókat*, a *sötétséget*, a *világot* (Jn), a „*testet*” (Pál). A sátánról mindössze annyit tudunk meg, hogy *hatalma van* az emberek felett (Lk 22,1.31), ő „*ennek a világnak a fejedelme*” (Jn 12,31), bár lehullott az égből (Lk 10,18). Az Újszövetség többet nem tart szükségesnek elmondani róla. — Meglepő az is, hogy a Péternek szóló rendutasítás így hangzik: „Távozz, sátán! Nem azt gondolod, ami isteni, hanem ami *emberi!*” (Mk 8,33). Péter „*emberi*” módon gondolkodik, nem „*sátáni*” módon, pedig „*sátának*” nevezte őt Jézus. Mintha a „*sátán*” megszólítás nem lenne több pusztá képnél, fogalomnál.

A *világban jelenlevő gyűlölet* eredetével kapcsolatban a Szentírás tehát nem igyekszik figyelmen kívül hagyni a sátánra irányítani. Sokkal inkább előtérbe helyezi az *emberek*, a „*világ*”, a „*test*” szerepét. Igaz, a sátán ezeknek a „*fejedelme*”, a Szentírás mégsem az ő jelentőségét hangsúlyozza. Az embereknek, a világnak, a „*testnek*” abban a folyamatban van döntő szerepe, melynek során a *gyűlölet megjelenik*: *próbatétel — bűn — gyűlölet*. A próbatétel szükségszerű, Isten akarja, hogy legyen. Követi a bűn vagy az engedelmség (hűség). A bűnnek természetes következménye az ellenségeskedés, a gyűlölet (= elveszett paradicsom), az engedelmség következménye a béke, szeretet, egyetértés, harmonia (= paradicsom). A folyamat kiindulópontja (próbatétel) szükségszerű és befejezése (gyűlölet vagy béke) is szükségszerű következmény. Az eredmény szempontjából a *közbeeső lépés a döntő* (bűn vagy engedelmség). Ebben a lépésben a döntésben *két világ ütközik* össze az emberben, az *Istené* és a „*Sátáné*”, Isten akarata (parancsa), és az, amit ő nem akar (ez mind a „*sátán* hatalma alatt áll”).

Isten akarata Jézus esetében az volt, hogy vállalja a szenvedés útját, legyen „*szenvedő Szolga*”. A Mt és Lk evangéliumokban olvasható, Jézus megkísértésével kapcsolatos hagyományok (Mt 4,1—11; Lk 4,1—13) egyértelműen arra utalnak, hogy Jézus próbatétele abban állt: akar-e korabeli várakozásoknak megfelelően politikai Messiás lenni. Jézus életében viszont Palesztina állandó táptalaja volt ezeknek a törekvéseknek. A tanítványok Galileából származtak, a zeláták hazájából: az apostolok között volt olyan, aki maga is zelóta volt: Simon (Lk 6,15). Jézus pedig minden bizonnyal egyetértett népe és tanítványai jogos igényeivel. — Jézus azzal, hogy politikai messiási szerepet vállalt, tulajdonképpen nem követett volna el „*bűnt*”. A zsidók elnyomtatása súlyos és igazságtalan volt. Jézusnak nagyon is pozitív indokai lehettek volna, hogy segítsen rajtuk, segítsen kivíni a rómaiaktól való függetlenséget. A zsidóság megszabadítása nem bűn lett volna, hanem jótétemény, melyet népe iránti szeretetből megvalósít (és amely ugyanakkor neki magának is kellemesebb).

Az Atya azonban mást akart. Azt, hogy Jézus „*a megtört nádszálat ne törje össze*” (Lz 42,3), hogy „*az ő sebei szerezzenek gyógyulást*” az embereknek (uo. 53,5), és életét „*váltásául adja sokakért*” (Mt 20,28). A választott nép megszabadítása, a politikai messiási szerep önmagában pozitív, értékes dolog lett volna, mégis a sátán akaratává, bűnné lett azáltal, hogy Isten mást akart, más útra hívta őt. Isten akaratát teljesíteni, a nehezebb utat választani Jézusnak is komoly próbatételt jelentett. Ez kitűnik azokból a kemény szavakból, amelyekkel Jézus mint sátáni sugallatot, visszautasítja Péter jóindulatú, szeretetből fakadó kérését, hogy ne vállalja a szenvedést („*Távozz, sátán!*”, Mk 8,33). — Két dolog közül kellett tehát választani a próbatételben. Lehet, hogy önmagában mindkettő a jó és értékes, mégis „*rossz*”-szá, sátánivá válik az egyik, ha Isten a másikat akarja. Az egyik a sátán hatalma alatt álló országba, a gyűlöletre vezet, a másik (Isten akarata) pedig az Isten békéjére.

Jézus eljövetele, Isten országának érkezése nyilvánosságra hozza, hogy a teremtett világ elromlott, egyben provokálja a sötétség hatalmának ellenállását, összefogását. A sötétség minden hatalma egy (démoni) országba tömörül a sátán vezetése alatt. Jézus nemcsak elismeri a gonoszt, mint egyén-feletti, mindent átfogó hatalmat, ha-

nem azt is állítja, hogy az Isten uralmának közeleddével a cselekvés színterére lép, mert érzi, hogy megérkezett a nagy Ellenfél, aki képes arra, hogy lerombolja a Sátán uralmát, véget vessen a gyűlöletnek, megtörje a gonosz erejét. A sátán tudja, hogy élet-halál harc kezdődik, mely az ő vereségével fog végződni („Halál, hol a te fullánkod?” 1Kor 15,55).

De honnan ez az ádáz gyűlölet a sátánban? Miért mozgat meg mindent, hogy megakadályozza a szeretet országának megvalósulását? Nagyon kevés az, amit a Biblia erről mond, de lényegében választ kapunk a kérdésre. Az „*ellenségeskedés*” a gonosz és az emberek között jelen van az első bűn óta: „*ellenkezést vetek közéd és az asszony közé*” — hangzik az átok a bűnbeesés után (Ter 3,15). A küzdelem ekkor kezdődik, és Jézus próbatételében éri el csúcspontját. Mindez azonban még nem magyarázza meg, hogy *honnan* ered a sátán gyűlölete. Miért gyűlölte az embert már az ősbűn előtt? A Bölcsesség könyve válaszol: „*A sátán irigysége révén jött a világra a halál*” (2,24), és azóta irigységük miatt az emberek is utálatra méltók és gyűlölik egymást (Tit 3,3).

„... A sátán felsóhajtott és így szólt: Ádám, ellened irányul minden gyűlöletem, irigységem és fájdalom!... — Ádám válaszolt: Mit tettem ellened?... Miért üldözöl bennünket?... — A sátán ezt válaszolta: Amikor téged teremtettek, akkor úgyek ki engem a Paradicsomból. Amikor Isten az élet lehetét beléd lehelte, és arcodat Isten képére megformálta, Mihály elhozott téged és kiáltott minden angyalnak: Imádjátok az Úr Isten képmását, amint Isten megparancsolta! — És maga Mihály imádta először, majd hívott engem is: Imádd JHV képmását! — Azt válaszoltam: Nekem nem kell Adámat imádnom... Csak nem fogom azt imádni, aki alacsonyabb és fiatalabb nálam! Engem öelötte teremtettek!... Neki kell imádnia engem! — Amint ezt a többi angyal meghallotta, akik alattvalóim voltak, ők sem akarták őt imádni. — Mihály így szólt: Imádd Isten képmását! Ha nem teszed, Isten haragra gerjed ellened. — Azt válaszoltam: Ha ő haragra gerjed ellenem, trónomat az ég csillagjai fölé emelem és hasonló leszek a Magasságbelihez! — Az Úr Isten azonban haragra gerjed ellenem, angyalaimmal együtt száműzött engem dicsőségünkéből, és így minket miattad úgyek ki lakásunkból ebbe a világba, a földre. Nagyon elkeseredtünk, mert igen nagy dicsőségtől fosztottak meg bennünket. Téged pedig olyan örömben, boldogságban kellett látnunk, és ez elszomorított bennünket. Alnokul behálóztam asszonyodat és elértem, hogy miatta téged is kiűztek örömeidből, boldogságodból, ahogyan engem kiűztek dicsőségemből.” (Ádám élete 14—16)

Bár a fenti szöveg nem a Szentírásból származik, tehát valószínűleg nem (?) kinyilatkoztatott igazság, mégis alig tud többet a sátánról a zsidó, a szentírási és a keresztény hagyomány, mint amit róla itt olvashatunk. A gonosz lélek *nem teljesítette Isten parancsát* (akarátát), bűnének indítéka a gőg, a kevélység (vö. Sir 1,15). *Kitaszították a Paradicsomból*, és azóta irigységében *ártani akar* az embereknek, hogy nekik se legyen jobb a sorsuk, mint az övé. Így a sátán, mint Isten akarátának (és az embernek) legelső és legfőbb ellensége, méltán szerepel úgy, mint *ura, fejedelme és megszemélyesítője* mindannak, ami bennünk és rajtunk kívül igyekszik megakadályozni Isten akarátának teljesedését. — Az újszövetségi Szentírás nem ad „satanológiát”, nem közöl elméleti, rendszeres tanítást a sátánról, a bűnről, a gyűlöletről — és ezek eredetéről... Ténynek tekintni (jelen) létüket a világban, és amikor róluk beszél, az ószövetségi és a zsidó hagyomány fogalmait, képeit használja. Ezek segítségével tanítja, hogy *Jézus a gyűlölet felett döntő győzelmet aratott*, a sátán visszavonulóban van, Jézus engedelmissége által a paradicsom visszatért, és visszatér mindazok közé, akik vele együtt teljesítik Isten akarátát.

Az Újszövetség tanúsítja, hogy Jézus eszkatológikus (a végidőre vonatkozó) jelentőséget tulajdonított megkísértésének. Egy későbbi mondott példabeszédből (az erős emberről, Mk 3,27) láthatjuk, hogy úgy értelmelte azt, mint a pillanatot, ahol bebizonyítja: ő a győztes a sátán elleni küzdelemben. E győzelem volt az, melynek alapján teljhatalmat tulajdonított önmagának a gonosz lelkek felett. A sátán felett aratott későbbi győzelmek (vö. próbatételek, ördögűzések) már nem alkalmoszerű támadások a sátán ellen. Sokkal többet jelentenek. Azt, hogy az *üdvösség ideje elkezdődött*, folyamatban van a sátán megsemmisítése (vö. Mk 1,24; *apolesai*, elveszíteni). Hogy Jézus miért tulajdonít olyan nagy jelentőséget a tanítványok ördögűzéseinek, megérthetjük abból az örömujjongásból, mely úrrá lesz rajta, amikor a tanítványok térítő útjukról visszatérnek és elbeszélik a sátán felett aratott győzelmeket: „*Láttam a sátánt mint villámot az égből lezuhanni!*” (Szó szerint: „letaszítani”, Lk 10,18).

A sátánt (először) Isten taszította le az égből, de bukása csak akkor vált véglegessé, döntő vereséggé, amikor *Jézus*, az Ember *győzött* felette, és e győzelem erejében tanítványai is győzedelmeskednek. Ime, már most ez a helyzet: *a sátán* tehetetlen, *megsemmisül* (Lk 10,18; lehullott), a paradicsom feltáruul („kigyókon, skorpiókon jártok”, uo. 19. v.), a ki-választottak neve be van írva az élet könyvébe (20. v.).

Jézus ezen kijelentéseihez egyetlen hasonlót sem találunk a zsidóság körében. A sátánnak a jelenben kezdődő megsemmisüléséről sem a zsinagógái oktatás, sem Qumrán nem tud. Természetesen Jézus is paradox módon fejezi ki magát, és *mindez csak a hit szemével lát-ható*. A sátán még mindig gyakorolja hatalmát a világban. Ezért még maguk a „tettek” (*erga* = csodajelek) sem döntöek önmagukban, hisz úgy is fel lehet fogni őket, mint az ördög műveit (vö. Mk 3,22). De ott, ahol Jézusnak hisznek, azok között, akik „vele vannak”, felhangzik az örömujjongás: *Megtört a sátán uralma! Megszűnt a gyűlölet! Elérkezett az Isten országa!* És ez az örömujjongás végigcsendül az egész Újszövetségen.

GYAKORLATI KÖVETKEZMÉNYEK. A keresztény ember életére vonatkozóan mindezek a felismerések rendkívül jelentősek, hiszen életünk, küzdelmeink gyökeres megoldásának lehetőségét (sőt tényét!) tárják eléink. Jézus meg volt győződve arról, hogy győzött, végleg legyőzte a gonoszt, a sátánt. Ezt a győzelmet szükségesnek tartotta elmondani tanítványainak is. Az akarta, hogy ők is meg legyenek győződve arról, hogy a gonoszság elbukott, visszavonulása megkezdődött. A győztes oldalán nekik is részt kell venniük az ellenfél teljes megsemmisítésében. — Jézus szándéka az, hogy vele együtt minden keresztény a győzelem tudatában éljen. Akkor is, ha látszólag minden ennek az ellenkezőjét bizonyítja mind Jézus földi életében, mind az Egyház történetében, mind a saját, egyéni sorsunkban. A keresztény élet győzelem, a keresztények győztesek. Éppen az a győzelem, ami emberi szemmel vereségnek látszik. Mert a győzelem belül van. Abban áll, hogy Isten akarata a mi életünkben is teljesedjék: egyek legyünk Jézussal, aki (látszólag) vereséget szenvedett, mert az Atya így akarta. A győzelem: Isten akarata. Aki ezzel egy, az győztes, Isten országának, az új paradicsomnak honpolgára.

Az új paradicsom Jézus győzelme óta valóság mindazok számára, akik Jézussal egyek Isten akaratának teljesítésében. Ebben az országban az emberek nem saját elgondolásaik alapján döntenek, nem saját érdekeiket tartják szemük előtt, hanem *Isten terveit és céljait*. Ennek következménye, hogy a szeretet országában az emberek „*angyali étellel*” táplálkoznak. Nem véletlen, hogy az egyházi szóhasználatban „angyali ételnek” nevezik Krisztus Testét és Véréit. Az új paradicsomban ez a táplálék. És ahol ezzel táplálkoznak, ott nem lehet szakadás (vö. 1Kor 11,18).

Ez az ország a szeretet, a békesség országa: *gyűlölet nincs benne*. A vadállatokkal való békés együttléte képe ezt nagyon találóan juttatja kifejezésre. Nem koholt mese a szentek legendáiban, hogy a szentek, akik remeteségben, Isten békéjében éltek, jó viszonyban tudtak lenni az állatokkal, akárhányszor veszedelmes ragadozókkal is. Biztos, hogy az állatok és az ember kapcsolatát nagyban befolyásolja, hogy mi lakik az emberben. A bűn (és következményei: a félelem, az ártó szándék) kihát az állatok magatartására. — Az emberi kapcsolatokban a bűnnek ugyanez a hatása. Az Isten iránti engedelmisség következményei viszont a békesség, a harmónia, az egység.

A paradicsomi állapot csak a bűnt zárja ki, a kísértést nem. Sőt, a próbatétel szükségszerűen jelen van (a földi paradicsom ezért nem azonos még a „Mennyországgal”!). Jézus pusztai tartózkodása idején az események tulajdonképpen nem időben, hanem csak logikailag követik egymást: Jézus, ha nem is mindvégig, de folyamatosan kísértést szenved, folyamatosan áll ellen a csábításnak, és ezért (nem ezután) valósul meg körülötte a paradicsom. Az Istenhez való közelség (itt a földön) nem zárja ki a kísértést, a hűség azonban paradicsomot hoz létre. A keresztény ember is újra meg újra próba elé kerül, mégis paradicsomban él, a béke és szeretet országát alakítja, ha Jézussal együtt hűséges az Atyához.

JEGYZETEK:

1. Helyszűke miatt az irodalomra való utalásokat teljesen elhagytuk, és csak a legfontosabb szentírási lelohelyeket és jegyzeteket közöljük. — 2. Vö. *Pesch*, Markusevangelium, I. 87—100. — *Forrásművek, irodalom*: Legtöbbet merítettünk R. *Pesch* kitűnő kommentárjából: *Das Markusevangelium, I. Teil*, Herder, 1976. — *E. Kautsch*: *Die Apokryphen u. Pseud-epigraphen des A. T.—s*, Tübingen, 1900. — *Dóka Z.*: *Márk Evangéliuma*, Bp. 1977. — *L. Goppelt*: *Theologie des N. T.-s*, Göttingen, 1975. — *J. Jeremias*: *Neutestamentliche Theologie*, Güttersloh, 1973. — *H. Conzelmann*: *Grundriss der Theologie des N. T.—s*, München, 1976.

A TURELMES SZERETET

A mai, társadalmi értelemben „türelmesnek lenni” nem csak azt jelenti, hogy egymást „kibírjuk”, az ellenszenvet elviseljük, hanem barátsággal, bizalommal, nyitott szívvel, minden előzményt elfeledve közeledünk a másikhoz, „akárhonnan jött”, akárhogy is viselkedett velünk. A türelem lelki nyugalommal viseli el a rosszat a jobb reményben — amint Szent Agoston tanítja (*De patientia*, cap. 2.) — és így létrehozta a szeretet nyugodt, harmonikus és kiegyensúlyozott formáját. Az ellenpólusa a maga önző, zaklató türelmetlenségével, az *előítélet*. Ha a türelmet magunkban és másokban fejleszteni akarjuk, akkor először is az árnyékával, az *előítélettel* kell foglalkoznunk.

AZ INDULÓ KERESZTÉNYSÉGNEK már kezdetben állást kellett foglalnia az előítéletekkel szemben. Az „Apostolok Cselekedetei” leírja, hogy a Cézáréában élő istenfélő Kornéliusz pogány százados az Úr angyala utasítására Péter apostolhoz fordult. Ezzel egy időben az apostol egy összefogott lepedőt látott a földre ereszkedni, amiben különféle állatok voltak. „Rajta Péter, öld meg és egyél!” — hallja a felsőbb utasítást, amit ő a zsidó előírásra hivatkozva elutasít. De a hang ismét szólítja: „Amit Isten tisztává tett, azt ne tartsd tisztátalannak!” Amint Kornéliusz küldöttei megérkeznek, Péterben már a látomás értelme megvilágosult. Belépve a pogány százados házába, ezért így szól: „Tudjátok, mennyire tilos zsidó embernek idegenhez csatlakozni vagy velük érintkezni. Nekem azonban Isten tudomásomra hozta, hogy egy ember sem nevezhető közönségesnek vagy tisztátalannak... az Úr nem személyválogató. Bármely nemzethez tartozó ember kedves előtte, ha eltölti az Ő félelme és igaz tetteket visz végbe.” Utána Jézusról tanított, miközben az egész háznépbe rászállt a Szentlélek. „Meg lehetne-e tagadni a keresztvizet azoktól, akik a Szentleket éppúgy megkapták, mint mi” — kérdezte az apostol, majd elrendelte kísérőinek, hogy kereszteljék meg Kornéliusz egész házanépét. Péternek vállalnia kellett döntését a jeruzsálemi egyházköztség előtt. A történetet elmondva, hozzátette: „Ha Isten ugyanazt a (Szentlélek) ajándékát adta nekik is, mint nekünk... akkor ki vagyok én, hogy akadályt gördítsek Isten útjába?” (Vö. 10.11. fej.) Az egyház ezzel Péter személyében hitelesen megszüntette a vallási előítéletet és minden ember számára megnyitotta az üdvösséget. Mégis, a történelem folyamán hányszor és hányszor élezték ki a keresztények életükkel az előítéleteket? A második világháború szomorú tanulságai után korunk már módszeresen és tudományosan is küzd az előítéletek ellen. A második Vatikáni Zsinat szinte valamennyi dokumentumában ellene fordul az ember vallási és társadalmi megkülönböztetésének. Összefogja a különböző vallásokat és az evangéliumi szeretet életét kiterjeszti minden emberre (vö. Határozat a keresztény egységretörekvésről). Azt kívánja, hogy együttműködjünk minden jóakarató emberrel, és pozitívan vegyünk részt a politikai, a gazdasági és a szociális életben (vö. Egyház a mai világban, 31.68.75.). A *lelkipásztori praxisnak a szolgálatában megpróbáljuk az előítélet néhány alapvető társadalmiléktani összefüggését megvilágítani, miközben utalunk az előítéletmentes nevelés irányelveire.*

A köznapi előítéletesség

Az előítélet a tudatosságot megelőző lelki jelenségek körébe tartozik, akárcsak az előérzet vagy előzetes értés. A latin *praeiudicium* korábban még a jogi ítéletet megelőző vélekedést — később pedig az olyan rossz feltételezést jelenti másról, ami hallomásra, hézagossá ismeretre vagy túlzott általánosításra épül. A szociológusok szerint: az *előítélet* az egyes csoportokra vagy azok tagjaira irányuló ellenséges viszonyulási minta. Az előítélet magával rántja az embertársra irányuló összes emberi rosszat és bűnt, és éppen úgy áldozatává válhat az előítéletet kezdeményező, mint az azt elszenvető személy vagy csoport.

AZ ELŐÍTÉLETES EMBER GONDOLKODÁSA, érzelmi túlfűtöttsége és szubjektivitása miatt lépten-nyomon *logikátlanná* válik. J. S. Bruner és L. Postmann egyik esetleírását idézzük: Egy tanár visszatekintve leírta, hogy egyik ellenszenves, gyenge eredményű diákját közelítőleg tíz találkozás után eltanácsolta a továbbtanulástól. „Most látom, hogy akkor *válogattam*, azaz csak azokra az alkalmatlansági és ellenszenves jegyekre figyeltem, amire magam is érzékeny vagyok. *Egyoldalúan hangsúlyozott* jellemzést adtam és azt *határozott bizonyító erővel* fogalmaztam meg.” (Vö. *Current Trends in Social Psychology*, Pittsburgh,

1948.) — Ebben az esetjellemzésben a tanárt szembetűnően a *vágyelvű gondolkodás* irányította, azaz fantáziaképeit kivetítette a másokra és személyes elfogultsággal kiszínezte. A higgadt, okos ember ezzel szemben gondolatait állandóan egyeztetni a tárgyi valósággal; csak így juthat el a *valóságelvű gondolkodásra*. Mivel az előítéletes tudatában van logikátlanságának, ezért kitörő ellenszenvét *ellenőrizhetetlen* nézetekkel próbálja igazolni. Egy amerikai utazó mondotta: „Nem szeretem a négereket, mert szaguk van.” (A „szagérv” egyébként is olyan intím, szubjektív érzés, amit nem lehet cáfolni. Ezért nagyon alkalmas arra, hogy visszataszítson, elutasítson.) — A mi felszolgáló négereink — válaszolta a szállodás — naponta háromszor mosakodnak. — Ez is csak azt mutatja, hogy büdösek! A fehérnek elég napjában egyszer mosakodni! — Az előítéletes az *ellenérvek alól* ilyen és hasonló *fordulatokkal szokott kicsúszni*. — Egyesekben egy *sztereotíp gondolatcsoport* csontosodik meg, mások viszont éppen *nezeitek gyors váltásával* leplezik előítéletüket. Az előítélet azonban mindenképpen makacsul ellenáll a tényeknek. Ezért nem lehet egyszerű érveléssel felszámolni. Viszont egy hirtelen támadt pozitív érzelem vagy önérdék azonnal semlegesítheti. Egy antiszemita hatás alatt élő fiatal beleszeretett egy zsidó leányba. Új érzései azonnal feloldották előítéletét és boldog házasságot kötött.

A már említett *sztereotípiák* az előítéletes gondolkodás nélkülözhetetlen „kellékei”. Ezek olyan rögzített képszerű elemek — határozza meg Walter Lippmann —, amelyeket mindig ugyanúgy kapcsolunk össze (Public Opinion, New York, 1922.). A sztereotípiák nem szükség-szerűen negatív, olykor csak a *hangulati aláfestés* teszi azá. Amerikában Lincolnról, a szeretet: elnökről mindig elmondják, hogy „szorgalmas volt, ügyesen gazdálkodott, nagyfokú tudásszomja volt, tudott az emberekkel bánni és így jutott magas polcra”. Szinte szó szerint ugyanezt mondták a világháborúban bevándorolt zsidókról is, de erősen negatív hang-súllyal. A sztereotípiákat sokan gondolkodási kényelmességből és a szójáték ismétlésének örömeivel használják. — Az előítélet elterjedésében veszélyes szerepük van még a *szólás-mondásoknak* és *anekdótáknak* is. Egyesek ezzel mindent meg tudnak magyarázni és jól megtapadnak a fejekben: Közös lónak túros a háta. (A közös gazdálkodás elleni hangulat-keltésre használták.) — Hasonló hasonlóknak örvend. (Egy fiúról hallottam minap, akinek cigány volt a barátja.) — Az előítélet ésszerűtlenségét mutatja végül az is, hogy *tetteinkkel* gyakran *ellentmondunk* neki. Például a jugoszlávokat kiemeltük a „nemzetiségi előíté-letek” köréből, amióta importált holmijukról a fogyasztói közvélemény megállapította: „olyan, mint a nyugati és még olcsóbb is.”

Az előítélet és a csoport

Az a környezet, ami ismerős — úgy tűnik, hogy létünkhöz nélkülözhetetlen — a család, a szomszédság, a vallás, a fajta, a nemzeti hagyomány. Az ötéves gyermek már kezdi megérteni, kihez, milyen közösséghez tartozik. Növekedve olyanokat is megismer, akik közé vágyódik, ahová szeretne bejutni; ez lesz a „vonatkozási csoportja”. A közös szórakozás, sport, hasonló szakma összekapcsolja az egyéneket. A csoport nagy előnye, hogy fejleszti a védettséget, a barátságot, az együttérzést; kialakítja a hűséget és hálát ébreszt egymás iránt. A csoportalakulás önmagában még nem előítéletes, de könnyen azzá lehet, ha érzelmileg negatív töltést nyer.

A nevelésben már korán tudatosíthatók a különféle csoportok értékei ilyen utalásokkal: Téged a torna érdekeli, azért oda jársz. — Évit az ének, azért énekkaros. — A mi családjunk vallásos, ezért templomba jár. — Karcsiék nem azok, de nagyon szeretik a természetet. Ha viszont egy szülő úgy teszi „fontossá” családját, hogy állandóan őseiről, értékes bútorairól, külföldi autójáról beszél, akkor a gyermek csakhamar átveszi ezt a magatartását, lenézi a másikat, társaiban pedig felkelti az irigységet. *A csoportba tartozás tehát nem szükség-képpen váltja ki a másik iránti előítéletet, de mindenképp „érzékeny helye” annak.* Ezért lehet a saját csoport igazi áldozatos és önzetlen szeretetéből a másik iránt is tiszteletet éb-reszteni. Az Egyesült Államok keletkezésekor a bevándorló csoportok történeti és térbeli sokfélesége létrehozta a túlzott versengést, az indokolatlan alá- és fölérendelést. Innen érthető tehát, hogy a *módszeres előítélet-kutatás* is itt kezdődött. A belső rend sürgős kialakí-tása megkívánta a rendszeres felvilágosító munkát, ugyanakkor a sokféle csoport eleve alkalmas területül szolgált a szociológiai kísérleteknek és felméréseknek. Ezeket a kutatá-sokat foglalja össze Gordon W. Allport alapvető munkája (Az előítélet, Budapest, Gondolat, 1977), amit a továbbiakban alapul veszünk.

A gyűlölet születése

„Az a szenvedés, amit a természet, a véletlen vagy a sors mér ránk, sohasem fájhat annyira, mint amit mások önkénye üt rajtunk” — írja Schopenhauer.

Az *előítélet* LELKI OKAI között kiemelkedő az idegentől, az ügyesebbtől való *félelem*, az az érzés, hogy a másik elveszi lehetőségeimet. A létbizonytalanság, az *egzisztenciális félelem* kivetődik a magányosokra, a betegekre, az öregekre, mindazokra, akikről azért irtózunk, mert saját sorsunkra, várható betegségünkre, halálunkra figyelmeztetnek. Kölcsönös előítélet melegágya a *szorongás* is. Az egészséges félelem arra készíti, hogy elkerüljük az ismert veszélyforrásokat. De akit lappangó vagy legyőzhetetlen veszélyek fenyegetnek, az képtelen védekezni. Félelme mindenre gyanút vet, és fokozatosan tárgy nélküli, vagy éppen minden tárgytól *rettegő szorongássá* válik. — Könnyűszerrel kölcsönösen előítéletet kelthet még a *mohó önzés*, a *mértéktelen kapzsiság*, ami a kicsinyes irigységtől kezdve a gyarmati kizsákmányolásig, a háborús erőszak és a jogtalan bitórlás széles szintjéig terjedhet. — A rendezett és viszonylagosan kiegyenlített javak társadalmában a dolgok erőfeszítés után beáll a *gyarapodás korszaka*, mint jelenleg hazánkban is. Ilyenkor a *sikeresek egyénéből* gyakran erőszakosan feltörhet az *egoizmus*. Túlzottan felértékeli magát, fokozottan igényli a dicséretet és hízogást. Helyzetüket és társadalmi rangjukat a státusz és a presztízs külső szimbólumaival még magasabbra akarják helyezni. Úgy rendezik be lakásukat, olyan kocsit vagy nyaralót vesznek, amivel igazolják: *különb vagyok a másiktól, magasabbra kerültem!* A *„különb vagyok nálad!”* — gögje súlyos kihívása a másik türelmének és így az *előítélet első számú lelelős oka* — állapítja meg G. Murphy (E. Hartley művében: *Problems in Prejudice*, New York, 1948.).

Súlyosabb helyzet, ha az *ember énjét és értékeit közvetlenül éri támadás*. Ha valakiről felelőtlenül elterjed egy rossz vélemény, ha környezete állandóan mellőzi, azt komoly lelki károsodás éri. Létfeltételei viszont gyakran azt kívánják, hogy „tartsa a száját”, hogy tűrje az állandó megaláztatását, viselje a ráaggatott „címkéket”: *nigger*, *cigány*, *rovottmúltú*, *fogyatékos* stb. És az ilyen bárhogy is igyekszik jó munkát végezni, új életet kezdeni, az előítéletek miatt nem tud hátrányos helyzetétől szabadulni. Vannak, akik elvesztik élet-ösztönüket, *öngyilkosok* lesznek, mások alkohol, kábítószeres vagy egyéb kicsapongás áldozataivá válnak, és így még mélyebbre sülyednek. Van, aki csendben türi és fokozatosan elfogadja a „*rásztolt*” hátrányos szerepet, míg *önbecsülése megtörik*, *alattomos*, *ravasz* szá válik. Végül is kialakul benne az *öngyűlölet*, amikor a kudarcokért és szenvedésekért saját énjét okolja. Egy amerikai néger diák vallotta: „*Szinte fizikailag érzem bensőmben azt a szorongást, hogy a bajban nem számíthatok senkire. Amikor találkozom társaimmal, rettegek meggyezéseiktől, esetleges támadásaiktól. Ez az állapot már állandósult bennem!*” — A támadás veszélyének tudatában egyesek *túlkompenzálnak*, felülkerekednek és ők is fölényessé válnak. A négerekben viszont még él egy olyan ősi „*humorérzék*”, hogy védekezéséért „*rájátszanak*”, eltűlozzák a rájuk fogott jegyeket, és így kudarcukat bohóckodással fedik el. Ezzel viszont környezetükben csak még inkább bevésik a rájuk fogott hátrányokat.

Sokakat helyzetük miatt elviselhetetlen *szégyenérzet*, *kisebbségi érzés* kínoz, ami előbb-utóbb *felborítja lelki egyensúlyukat*. Öngyűlöletüket kivetítik és másokat is *gyűlölni kezdenek*. Ezzel csak fokozzák az ellenséges véleményt és így az ördögi kör mindinkább bezárul körülöttük. Erich Fromm elkülöníti a *külső okot tudatosító gyűlöletet a jellemből fakadó gyűlölettől* (Man for Himself, New York, 1947.). A valóságban azonban a kettő egymásból következik. A koncentrációs táborokban sokan azt tartották egymásban az erőt és az önbecsülést, hogy tudatosították az ellenség és a kínzóik gonoszsága elleni gyűlöletet. Aki ugyanis megtört, az magára vállalta a vádat és szörnyű nélkülözésben már csoportja ellen is fordult, fennmaradásáért minden szerepet elvállalt. Egyesekben még sok évvel a felszabadulás után is, nehezen lehetett a gyűlölet általános görcsét feloldani.

A GYŰLÖLET tehát egy olyan bonyolult érzés-szövedék, amely *állandósult kudarcból, folytonos agresszióból táplálkozik* és a *másik megtorlására* irányul. — Gyakori eset az is, amikor valakinek *valóságos bűneit*, viselt dolgait kellene vállalnia, de mivel *nincs reális bűntudata*, csak a másikat okolja a rosszért. A háttérben ilyenkor is az életben felhalmozott csalódásokból, kudarcokból fakadó feszült érzelmi közérzet működik, amely abban oldódik fel, ha gyűlölhet valakit. Összefoglalva azt látjuk, hogy egyesek *befelé hárítók*, — mások viszont *kifelé vetítik ki* önmaguk megvetését, *agresszióban* törnek ki, és gyűlöletük levezetésére bűnbakot keresnek.

AZ ELŐÍTÉLETES JELLEG alakulása már ott eldőlt, hogy a *kisgyermeket* hogyan illesztik be az életbe. Rendezett körülmények között a kicsinyeket szeretik, gondozzák, mosolyognak rá-

juk. Ha viszont egy gyermeket korán és gyakran ér sikertelenség, sorsát „fenyegettetnek” érzi, dühösen védekezik vagy visszavonul, idegesség, nyugtalanság vesz rajta erőt. A ritkán dajkált csecsemő, aki mellett anyja csak unatkozik vagy gyorsan és idegesen látja el — hamarosan közönyös lesz, visszafogja érzéseit, arcimikájá és mosolya hiányzik. A váratlan kudarc esetén mindenkire rátámad, nem kíváncsi az igazi okra. Kudarcézés távolabbi kialakítója lehet egy előnytelen testalkat, gyenge emlékezet, lassú gondolkodás, szóval mindaz, ami miatt társai korán fölébe kerekedhetnek. De a legtöbb veszélyt mégis a merev, tekintélyi jellegű, drilles *családi légkör* jelenti, ahol a gyermek viselkedését állandóan elutasítják. Ahol mindig azt kívánják a gyermektől, hogy „állj meg a helyét”, „ne hagyja magát”, — az előbb-utóbb öklét és könyökét is használni fogja. És mivel a gyermek eleve azonosul a szülővel, gondolkodás nélkül *átveszi elítélését* is: Nagyon tudom gyűlölni azokat, akik szüleimet nem szeretik! — Egy hatéves gyermek viszont már átéli az *előítéletek konfliktusát* is: Apám állandóan gúnyolta az íreket — írja visszaemlékezéseiben egy amerikai középiskolás. — Egyszer kedves öreg nagybátyámmal én is azt játszottam: Te ír vagy, nem engedlek be lakásba! — Utána megtudtam, hogy nagybátyám ír származású. Még ma is szorítja torkomat az a szomorúság, amit akkor éreztem, amikor megtudtam, hogy szegény öreget így megbántottam.

Ezek a megfigyelések mind azt mutatják, hogy a *gyűlölet sohasem elsődleges. A gyűlölet előfeltétele a megcsúfolt szeretet*. Előbb mindig egy szeretetkapcsolat bomlik fel ahhoz, hogy a megbántott fél a szerinte felelőset gyűlölni kezdje. A *gyűlölet és az ellenségeskedés* állandóságának súlyos kára, hogy *véglegesen is megbéníthatja a személyiség szerető képességét*. A szeretetvágy sorozatos megbezésével, a személyes értékek elutasításával (például a válás utáni ide-oda kallódás), a gyermek korán és végzetesen elveszítheti önbecsülését és állandó alapérzéként jelenik meg benne a gyűlölet. Jan D. Suttie, a gyermeki szenvedéssel foglalkozó pszichológus írja: „Nincs gyűlölet, csak gyűlöletbe felszívódott szeretet. A pokolban nem a tűz éget, hanem az első szeretetlenséget átélt csecsemő könnye” (The Origins of Love and Hate, London, 1935,23.). Ma is a legrejtélyesebb szociológiai kérdés, hogy mikor mindeki a szeretetet éhezi, miért van mégis annyi gyűlölet és ellenszenv a világban?

A türelmes és előítéletes személyiség rajza

A felsorolt tényezők bonyolult összhatásainak érzékeltetése után nézzük meg, hogy Else Frenkel—Brunswick a gyermekek, Gordon Allport pedig a felnőttek vonatkozásában miként változta az előítéletes és türelmes személyiség jegyeit. Természetesen ezek a jegyek az életben vegyesen, de mégis dominánsan tűnnek fel. A jegyek kiemelése arra jó, hogy a *pozitív és negatív tulajdonságokat* magunkban is *jobban tudatosítsuk* (Human relations, New York, 1948. — Some roots of prejudice, Journal of Psychology, 1946.).

AZ ELŐÍTÉLETES SZEMÉLYISÉG általában síma modorú, de belsőben féltékeny, gyanakvó, igen könnyen vádolja a másikat. Az ilyent gyermekkorában rendszerint minden ösztönös próbálkozásán rajtakapták és apró vágyai teljesítését szeretetmegvonással büntették. Élete *kulcsélménye* a „fenyegetettség”. A szabálysértések miatt önmagára neheztel, ezért fokozatosan *figyeli mások hibáját*, hogy azokat is büntesse. Általában két végletben gondolkodik: az emberek jók vagy rosszak, gyengék, vagy erősek. A világot fehérnek vagy feketének látja, átmenetet nem ismer. Felnövekedve — hogy *belső bizonytalanságát* mindinkább leplezze — *határozottságot* erőltet magára, a „nem tudom”-ot nem használja. Mindenről van véleménye. Mivel sohasem volt módja énjével igazán szembenézni, önmagát elfogadni, azért mindenre külső támpontot és igazolást keres. *Nehézségei* szerinte rajta kívüli okból erednek: Nem én gyűlölöm őket, ők bántanak és gyűlölnék engem! — Saját családjá, intézménye lesz számára az a sziget, ami külsőleg védi, ezért *módszerrel őri az intézményes szabályokat*, eltülozza a családi ragaszkodást, a hazafiságot, a vallási kötelezettséget.

A TÜRELMEK SZEMÉLYISÉG alapvonása, hogy ha elmond egy látott esetet, mindig hozzá tesz ilyesmit: Igen, de tudom, hogy még egyéb oka is lehet. William James szerint ez az „igen, de” — *érzés* a valósághoz való alkalmazkodásnak, az élet sokfélesége elfogadásának szembetűnő jele. A tapasztalat azt mutatja, hogy a *türelmes személyiségű* gyermek szülei általában engedékenyek, ugyanakkor kiegyensúlyozott, rendszeres életet élnek. A gyermekek aktuális viselkedésétől függetlenül szeretik és pozitívan elfogadják. Az ilyen gyermek életének *kulcsélménye* a „biztonságérzet”. Szüleit ő is elfogadja, mert alapérzése a szeretet, ezért: *belső szorongás nélkül bírálhatja hibájukat* is. Felnőtt korban nagy fokban és hosszan képes elviselni a sikertelenséget, megtalálja a kiutat és a nehéz helyzetbe is humort visz. Önmagával biztonságban él, tudja, hogy „jó énje” hibát is hordoz, ezért mások hibáival is el-

néző. Nem számít neki, ki milyen vallású vagy származású, hanem az emberséget tekinti. Szívesen foglalkozik a lemaradottakkal, a hátrányosokkal, mert nem ad a „különbek” véleményére. — Gyakran a szabályhoz és intézményekhez ragaszkodó típusok hasonulás alapján átveszik a türelmet, ha olyan csoporthoz kapcsolódtak, ahol elsődleges az emberséges magatartás. Hátrányuk, hogy belső bizonytalanságuk mindig megmarad és idővel agresszív csoportok is megnyerhetik őket.

A BELEÉRZŐ, AZ ÁTÉLŐ KÉPESSÉG a türelmes karakter megformálásához nélkülözhetetlen, ezért fontos az *azonosulni tudás korai kifejlődése*. Aki korán részt vesz mások gondjaiban, betegségében, az képes lesz leküzdeni önje természetes viszolygását a szenvedéssel szemben. A helyes önismeret lehetővé teszi, hogy az *átélő személy* saját „belső oldaláról” tekintsen másokat és így jól tudjon velük kijönni, hibáikat szóltanul elvisselni; képes legyen feloldani a nehéz helyzeteket, nyugodt önbizalmával mások bizalmát is feltárni.

Mit tegyünk...?

— Az előítélet felszámolásában az EGYÉNI ÉS A KÖZÖSSÉGI tennivalóink összefonódnak.
— A szocialista alkotmány lényeges pontja, hogy *törvényileg tiltja a faji, vallási és nemzeti ellentétek szítását egyéni véleménynyilvánításban éppen úgy, mint a tömegközlelési eszközök bármely területén*. Ugyanakkor felhasználja mindezeket az eszközöket, hogy az esztétikai, művészeti ráhatásokkal, személyes szembesítésekkel az előítéleteket, a csoportközi feszültségeket semlegesítse.

— A korunkra jellemző turizmusban népünk bőven kiveszi részét és alkalmat kap arra, hogy más népek kulturáját, művészetét, városainak és tájainak szépségét élvezze és ezzel mindinkább együttérezzen az ott élő emberekkel. A *kulturkapcsolatok* kialakítása, a nyelvtudás fokozott igénye, a különböző ifjúsági, tudományos és vallási világtalálkozók segítik, hogy az elzárt csoportok tagjai egymásra találjanak.

— A vallás szerepe általában tekintve ellentmondó: köti is, oldja is az előítéleteket. A nagy vallások a szeretet testvériségét hirdetik, viszont sokáig az igazság abszolút és végső letéteményesének vallották magukat — és ezzel ellentmondás és türelmetlenség forrásává is váltak. Ennek a hátrányát még ma is tapasztalhatják a missziós igehirdetésben. A vallási ellentmondások sokakban kialakították azt a felfogást, hogy felszámolása jelentősen csökkente az előítéletet. Mások szerint viszont éppen a vallás lehet a gyógyszere az előítéletességnek. A statisztikák sem adnak egységes képet. Egyik helyen a hívők előítéletesebbek, másutt pedig éppen ők mutatnak nagyobb türelmet és együttérzést. Végeredményben azt mondhatjuk, a *vallási előítélet a vallás lényegének a kiforgatásából ered*, amikor ugyanis befogják azt a csoportterdek szolgálatába. François Mauriac például egy életen át küzdött az ellen, hogy a francia középosztály érdekei megőrzésére kisajátította és ezzel a tömegek előtt lejáratotta a vallást. — Sok múlik tehát a *vallás egyéni megvalósításán*. Vannak, akik a vallás egységesítő erejét hirdetik, de gyakorlatban önzésük és kapzsiságuk miatt az anyagi javak jogtalan harácsolását összeegyeztethetőnek tartják vallásukkal. Végső soron az a döntő: *ki milyen indítékből gyakorolja vallását*. Akik *személyes meggyőződésből vallásosak*, azoknál az előítéletesség foka igen alacsony. Akiknek a *vallás a társadalmi elkülönülésüket* szolgálja, ilyen indokkal: „itt külön emberek vannak!” — „jobbak, mint az életben” — és akik jórészt konzervatív nézetűek, azok kiugróan előítéletesek a haladó társadalmi intézkedésekkel szemben éppen úgy, mint az egyházon belüli újításokkal. És végül: sokan vannak, akik *belső bizonytalanságuk* leküzdésére csatlakoznak az „erős” vallási csoporthoz, hogy védelmet nyerjenek.

— Napjaink ö kumenikus mozgalmainak elsődleges törekvése, hogy a *különböző vallások résztvevőinek állandó találkozásával Jézus nevében* felszámolják a gyakorlati előítéleteket. A vallásokban egyre világosabban tudatosul, hogy fokozottan mozgósítsák az emberi lelkiismeretet. Hivatásuk, hogy az egymástól még idegenkedő csoportokat közös emberi eszményekben fogják össze: az igazságosság megteremtésében, a nyomorúság csökkentésében, a betegek, gyengék védelmében és így előkészítsék a békét, ami elengedhetetlen és megtapasztalható jele és feltétele a végső üdvösség reményének.

— A zsidó—keresztény vallás az *előítélet és a gyűlölet minden ősi ösztönös kivetítési formáját elvileg és gyökerében feloldotta*. A kudarc kivetítésének gyakori szimbóluma a „bűnbak”, eredetileg *őszövétségi* kifejezés volt. A zsidók az engesztelés napján bűnbánatot tartottak. A *pápa úgy oldotta fel a bűntudatot*, hogy az Úr parancsára a nép bűneit egy kecskébakra ruházta. A Leviták Könyve leírja a kiengesztelés szertartását: Aron, (a pápa) tege mindkét kezét az (élő kecskébak) fejére és olvassa rá Izrael fiainak engedet-

lenségét és minden bűnét. Majd vezettesse a pusztába és a bak elviszi minden bűnüket egy kietlen helyre (16,21.22.).

Az Újszövetségben „Isten Krisztusban kiengesztelődött a világgal, és nem számítja be bűneinket... Ő a bűn hordozójává tette értünk azt, aki bűnt nem ismert...” (2Kor 5,19.21.). Krisztus, mint a jövődő javak főpapja „nem is a bakok vagy borjak vérevel lépett be a szentek szentjébe, hanem a saját vérevel és örök megváltást szerzett. Ha ugyanis a bakok és bikák vére külsőleg megtisztít, ... mennyivel inkább tisztítja meg lelkiismeretünket a holt cselekedetektől Krisztus vére” (Zsid 9,12.13.), *Jézus az áldozati Bárány*, aki magára veszi a világ bűneit (vö. Jn 1,29). Jézus ugyanakkor a *Jó Pásztor* is, aki nem űzi ki, hanem felkutatja az *elveszett bárányt* (Vö. Lk 15,3kk; Jn 10.).

A keresztény ember *Krisztus erejével és lelkületével* azonosulva képes a kudarcot, az előítéletet, a bűntudatot önmagában pozitíven feloldani, másokat önzetlenül segíteni, sőt hősiességben önmagát engesztelő áldozatul felajánlani, amint korunk számos példaképe ezt megtette: Maximilian Kolbe, Edith Stein, Kalkuttai Teréz, Roger Schutz, Albert Schweitzer stb. *Az ilyen „belsőirányítású” keresztényeket azonban nem kapjuk készen, hanem gyermekkortól a türelmes szeretet szellemében nekünk kell felnevelnünk.*

Teremtettségünk függését állandó hiányunkban éljük meg. Ezért a legnagyobb vonzóerő az az ellentétes érték, amellyel egyesülten, — várjuk tökéletesedésünket. A gondolkodás és érzés, az érzés és cselekvés, a tartózkodás és áradozás, a munka és élvezet, az emberi jellemadottságok olyan ellentétpárjai, amelyek az egyesülésben jutnak el a teljességre és ezzel megvalósulásuk optimumát nyújtják. Az emberi szeretet mélyén ott gyökerezik az a kívánság, hogy olyan társat találjunk, akiben éppen saját lényünk gyengén fejlett adottságai bontakoznak ki erőteljesen... A szeretetről beszél mindenki, fiatalok és öregek, hívők és nem hívők, a boldogok és a boldogtalanok —, azok, akik ismerik és átérték és azok is, akik csak álmodoznak róla. De tulajdonképpen mi is az, ami a szeretőkben az összetartozás bizonyosságát, a magányosoknak és elhagyottaknak pedig olyan fájdalmas hiányt jelent? — A szeretet titkát meaeénekelték a költők, erről prédikálnak az egyházak és mindannyiunknak olyannak tűnik, mint az Igéret Földje —, ahová egykor a Másikkal, a szeretett Te-vel kéz a kézben vonulunk majd be.

Joachim Illies—Christa Meves

A szeretet soha nem válhat kész dologgá. Ezért mindig el kell köteleznünk magunkat arra, hogy a szeretet veszélyeztetettségét kiegyensúlyozzuk, újból és újból felemeljük az esetleges eleséséből. Mindig szükség van a felülvizsgáló lelkiismeretre még akkor is, ha úgy tűnik, hogy a szerelem nagy órájára felfüggeszthető. Csak a lelkiismeret bíráló örködése képes a szeretetet megőrizni, állandóan megújítani és megfiatalítani.

Bernhard Welte

A TÁMADÓ SZELLEMTŐL A SZOLGÁLATIG

Külföldi folyóiratokban tallózva, gyakran fedezünk fel olyan gondolatokat, amelyek kapcsolódnak egy-egy kitűzött témakörhöz. Külön-külön talán nem érdemelnek említést, de csokorba szedve őket, új színt jelenthetnek. Alábbiakban néhány, a *szereket—gyűlölet* kérdéskörét érintő tanulmány mondanivalóját szeretnénk egybegyűjteni, a teljesség igénye nélkül, csupán gondolatébresztőül.

Ösztön vagy felelősség?

A szeretetnek talán legfőbb akadályáról, a mindannyiunkban ott bűvő *támadószellemről* ír Georg Sigmund az *Entschluss* hasábjain (Agression címmel, az 1973. májusi szám 346—350. oldalán). Nemcsak a növekvő számú terrorcselekmények, de napi összezördüléseink is mutatják, hogy az agresszivitás tény. De vajon elég-e és szabad-e tisztán ösztönös „adottságnak” tekintenünk? Nem jelenti-e ez a *felelősség elhárítását*, az agresszió „szalonképpessé” tételét? Ezekre a kérdésekre keres a szerző feleletet.

A szentatya évente megismételt béke-felhívását sokan vádolják illetéktelenséggel azok közül, akik a „tudomány” képviselőinek tartják magukat: a pápa — mondják — nem természettudós, az agresszivitás pedig *biológiai adottság* az emberben. De vajon olyan bizonyos ez? Úgy tűnik, a viselkedéslélektan egyes képviselői túl gépiesen viszik át az állatoknál talált beidegzési formákat az emberre. Ez az eljárás *mindkét irányból* helytelen. Az állatok például még támadó magatartásukban is „fairek”: szemtől-szemben cselekszenek, az ember pedig épp kegyetlenségével „múlja fölül” e téren az állatot. Másik oldalról: az embernél nem beszélhetünk nyers ösztönről. A cselekvési mintákat környezetünk közvetíti és ezen belül is mindig hely marad az egyéni mérlegelésre, a döntésre. — Sok tekintetben a lélektani megoldások is a *bűn alóli felmentésre való törekvést* takarják. Ha *Freudnak* van igazata, hogy az öröm- és halálvágy (erős és thanatosz), mint a mások és magunk ellen fordított agresszivitás forrása a két legelemibb törekvés bennünk, vagy *Adlernek*, hogy — a freudi elv finomított kiadásaként — az énérvényesítés, illetőleg ennek feladása mozgat bennünket, akkor szeretet és gyűlölet egy töről fakad, ugyanannak az ösztönös tényezőnek kétféle töltése csupán. Ahogy *August Strindberg* költő mondja, akkor lehetséges a „Hass-Liebe”, lehet „gyűlölvé szeretni”. És akkor a rossz — *Konrad Lorenz* híres könyvének címevel — valóban csak „bizonyos értelemben rossz” (das sogenannte Böse). A bűnnek ez az „elpszichologizálása”, kimagyarázása, természetessé tétele azonban egyenes úton visz az agresszió eluralkodásához, a fasizmus ideológiájához — még ha az ilyenfajta irányzatok hangadói nem is sejtik ezt. — Sokkal helyesebbnek, a valósághoz hűvebbnek látszik az a — talán régmódi-nak tűnő — igazság, hogy a *bűn igenis „valóságos” bennünk* és világunkban, a káini gyilkosság óta, és ezért nem ösztöneink, nem a természet, hanem mi vagyunk felelősek. Az emberiség számára — írja Sigmund — nem a környezetszennyeződés vagy a népességrobbanás, de még csak nem is az ABC-fegyverek jelentik a legfőbb veszélyt, hanem *ami a pusztító fegyverek mögött van*: a támadó, harácsoló, fegyver által vész el”. Az emberiség könnyen megáthatja saját sírját. Nincs tehát *aktuálisabb feladat* számunkra, mint „ellenszegülni a gonoszszágnak”, azzal, hogy felszítjuk szívünk mélyén az embertársaink iránti fogékonyságot, egyszóval — a *szeretetet*.

De vajon miben is áll ma számunkra a szeretet? — Mielőtt arra válaszolnánk, mi a „tulajdonképpeni” szeretet: mit adhatunk — mint ember, mint hívő — másoknak, először tekintsük át: *mit vár a mai ember?* Tagadhatatlan vágy minden emberben a *szeretetéhség*. Ennek a — sok tekintetben talán kissé elhanyagolt — szempontnak lélektani összetevőiről szól *Karl Lederberger* (Eros als Erfahrungsort des Heiligen c. cikkében, *Orientierung*, 1974. január 31-i számában, 15—18. o.).

Amikor az ígihirdetésben szeretetről beszélünk, általában csak az önzetlen adakozókészséget (agapé) értjük alatta, többé-kevésbé jogosan, hiszen ez a tartalom a keresztény eszmeiség lényegéből fakad. Úgy véljük, hogy az „istenit” csak a nagy, megrendítő élmények (tremendum-fascinosum) közvetítik. Pedig a keresztény istenképhez a *szeretetteljesség* is hozzátartozik. Isten, az abszolút Jó, Igazság, Szépség maga is *boldogítani akarja* az embert. Éppen ezért nemcsak a nagy, ünnepi élmények, hanem az élet legapróbb *örömei* is találkozást kínálnak Istennel. Nem véletlen — írja a szerző —, hogy a latin nyelvekben a kegyelem (gratia, vö.: grazie, grace) egyszerre jelenti Isten hatalmi gesztusát és a kecseset, szépet, mint Isten művét. A teremtés nemcsak az erő, de a játékos szeretet műve is. *Teilhard* szerint a szeretet „a legegységesebb, legmegdöbbentőbb és legtökéletesebb kozmikus energia” — tehát egyszerre numinózus és szeretetre ösztönöz. Ha elfogadjuk az istenképnek ezt az oldalát, a „kivülálló” Istenből mindannyiunkban „legbelül lévő” Isten lesz. Ez a kép annál is inkább közel került hozzánk, mert tisztábban látjuk már *vágyaink belső szerkezetét* is. Az emberről a legelemből „igény” sem egyszerűen valamilyen „tárgy” utáni vágy, hanem *személy felé irányuló* közeledés. Idézzük fel az alapképletet: már az újszülött sem csak a táplálékra szomjazik, hanem az *anya biztonságot nyújtó jelenlétére* is. És ugyanígy van minden belső igényünkkel. A szerelem sem csak a „sexre”, hanem a másik személyre irányul. Így fedezhetjük fel minden szeretetvágyunk mögött az Egészen-Más, az *Isten jelenlétére* való törekvésünket. A modern ember felfokozott, sokszor helytelenül is értelmezett, sokak által kihasznált, „megmanipulált” szeretet utáni éhségének ez lehet az igazi tartalma. Éppen ezért nem szabad többé röstelkednünk amiatt, ha apróbb-nagyobb örömeinkben, személyes szeretetből fakadó boldogságunkban is az „Isteni” jelenlétét látjuk. A boldogság utáni vágy értékelésével — írja Lederberger — *nem az önző örömkeresésnek* akarunk utat törni. A másoktól elvárt és másoknak nyújtandó szeretet nem ronthatja le, hanem kölcsönösen erősíti egymást. E kétféle mozgásnak *egyensúlyban* kell maradnia, hogy ne is tárgyiasuljon, de ne is racionalizálódjék el az ember. A szeretet utáni vágy magában hordja határait is, hiszen minden öröm véges. Így nemcsak az elnyert szeretet, de a lemondás is a transzcendens megtapasztalásának forrása lehet.

Végül nem feledkezhetünk meg arról sem, — írja a szerző —, hogy testben élve, *a test eszközeivel közvetítjük a szeretetet. Isten szeretetét a testté lett Ige* hozta közel. A szeretet mindennapi gyakorlatában is kézzelfoghatóvá, tapasztalhatóvá kell tennünk a szellemi indításokat. Ilyen értelemben *testünk* az ember és ember közti kommunikáció közvetítője. *Teilhard* szerint a szeretettől átjárt világ egészében is „isteni milliő”, Isten jelenlétének közvetítője lehet.

Sorsközösség

Az előző tanulmányban az egyéni szeretetvágyról volt szó. Még kihívóbb probléma korunkban az egyes embereket sújtó *szociális igazságtalanság* szerzte a világon, amely együttérzésre, összefogásra, szolidaritásra ébreszt valamennyiünket. Mik a tennivalók általában és mit tehetünk másokért mi, hívők? — ezzel a kérdéssel foglalkozik *Helmut Peukert* a bécsi *Diakonia* c. folyóirat idei januári számában (*Universale Solidarität — Verrat an Bedrohten und Wehrlosen*). — A szolidaritás eszméje *a munkásmozgalmak történetében* gyökerezik. Ez nem véletlen, hiszen azok érzik legjobban szükségét, akiket leginkább sújt az élet. Követelménye alól ma már senki sem vonhatná ki magát. A gazdasági válságok, az erőszak terjedése és nyomában a szorongás, az energia- és a nyersanyagkészletek csökkenése, a víz vagy a levegő szennyeződése *mindenkit érint*. Ezen a helyzeten csak összefogás segíthet. Revizió alá kell vetni az embert, az emberi tudatot. Sajnos a technikai forradalmat nem követte kellőképp és mindenütt az *erkölcsi forradalom*. De miben is állna ez? Milyen tényezők segíthetnek elő? — Már a *legkisebb gyermekekben* is fel kellene keltenünk az erkölcsi érzéket, a mások iránti felelősséget. A fejlődéslelektan kimutatja, a kisgyermek sem csak szenvedőlegyes társ, nagyon is visszahat a szülőre, a felnőttre. Ezt kellene figyelembe venni a nevelésnél. A lelki fejlődésben a kölcsönösségre, az alkalmazkodási készségekre kellene hangsúlyt

helyeznünk. Az *azonosság* nem merev adottság, hanem rugalmas viszony, együttélésre, felelősségre való képesség.

Mi alapozhatja meg a már kialakult személyiségben az *etikai magatartást*? — kérdi Peukert. A párbeszédre való készség. Az, hogy partnernek tudjuk elismerni a másikat, akinek észrevétele, más véleménye is lehet, de akivel végülis közös nevezőre juthatunk. Ezt az elvet kell szem előtt tartanunk szűkebb és tágabb körben is (világméretekben) s akkor „kommunikációs közösség”, *együttes felelősség* alakul ki. Kisebb csoportokban, nemzetekben és az egész emberiségben is. Ma persze még korántsem beszélhetünk arról, hogy ez az egyetemes sorsközösség valóság lenne. Az egyes vallások és világnézetek közös humán értékein túl tengernyi egyenetlenség, féltreértés, rosszindulat szabdalja szét az emberiséget. Szolidaritásunk is véges, mint mi magunk. Ez azonban nem ok arra, hogy ne tegyünk meg annyit *amennyit bírunk*. — Felelősség-vállalásunkban saját erőforrást jelent *hitünk*, mely abból táplálkozik, hogy Isten megmutatta Fiában mindannyiunkkal való együttérzését. Hadd idézzük itt csupán *Jézus konfliktusoldó módszerét*. Neki is voltak ellenfelei: az írástudók, a farizeusok, a vámosok. Ő azonban nem áll le velük „személyeskedni”, haragot forralni. Inkább *elmond egy példabeszédet*. A szó, az átélés, a beláttatás erejével, majd a megnyugvás közös örömeivel oldja fel az ellentétet. Paraboláival azt fejezi ki: *van más lehetőség is*. Amit begyökerezettnek gondolunk, igenis megváltoztatható. Atalakíthatjuk éniünket, a világot is, a szabadság világává. *Ez Isten uralma* köztünk: a szabadság kivirágzása mindannyiunkban. — Ezt a jézusi eljárást kellene *gyakorlattá váltanunk*. Otthoni perpatvarainktól kezdve a diplomáciai asztalokig, civódás helyett utat engedve annak, hogy kicsi-nagy kibeszélhesse magát, kiönt-hesse szívét, együttesen megtervezhesse a küszöbön állót, erőszak helyett inkább tárgyaljon, még a vitában is *megőrizze a szeretetet*.

Az egyházi szeretet-közösség teremtő ereje

A hitnek nemcsak az egyes emberek életében kell érvényre jutnia a szeretet felkeltésében, motiválásában, hanem az *egyháznak*, mint *közösségnek* életében is. Ezért érdemes áttekin-tenünk *Richard Völkl* írását, aki abban látja az egyház lényegét, hogy szeretet-közösség (Die christliche Gemeinde als Gemeinschaft der Liebe, az 1964-es lipcsei teológiai évkönyv 478—482. oldalán).

A szerző újszövetségi adatokat dolgoz fel. A szeretet biblikus tartalma nem egyszerűen „segítség-nyújtás”, hanem a *keresztény közösség erkölcsi alapmagatartása*. Az „eklézia” eleinte — főleg Szent Pál korai leveleiben — még nem az egyetemes egyház, hanem a helyi eukarisztikus közösség (vö. Róm 16,1; 1Kor 1,2; ApCsel 8,1). A szeretethimnusz úgy mutatja be ezt az erényt, mint közösségalkotó erőt. Az egyéni adományoknak (karizmáknak) is csak ezen belül van értelme, de az egyes funkcióknak is (1Kor 12,28).

A Kolosszeieknek és az Efezusiaknak írt levél már úgy beszél az egyházzal, mint „egészs-ről”, de ugyanazt a törvényt tartja érvényesnek rá vonatkozóan is: szervező ereje, létben-tartója az egyetemes test tagjainak *egymás iránti szeretete* (Ef 4,1—16, 25—32). Az a segítség, amit az egyes rész-egyházak nyújtanak egymásnak, ennek a közös felelősségnek a műve (1Kor 16,1; 2Kor 8,1).

Az agapé tehát a szentírási szóhasználatban szorosan kapcsolódik az egyház fogalmához. Az apostol „szenteknek” szólítja a híveket, de az egyház szent voltát a *testvéri szeretetnek* kell bizonyítania. A „testvér” megszólítás is innen ered, az együvé-tartozásnak ebből a tudatából származik (vö. ApCsel 6,3; 1Tesz 1,4; Kol 1,2). Ez a közösségi érzés nem jelenti azonban a kivülálló elítélését (mint sok esetben a szektáknál), hanem érvényes „kifelé”, az „idegenek” felé is (1Pt 1,17,22; 2,11—17; Zsid 13,2).

Ha olyan részletekbe menően nem is fejti ki mint Szent Pál, az evangéliumok is alapve-tően szeretetközösségnek rajzolják meg az akkor még születőben lévő egyházat. *Szent János* gondolkodásának sarkköve az új parancs, a szeretet teológiája (Jn 13,34; 1Jn 2,8). De a szinoptikusok is igazolják, hogy a *keresztény létezés* középpontja a testvéri szeretet (Mt 5,21—24; 18,21 kk.). Az Isten és az emberek iránti szeretet egységét nemcsak a János-levelek, de a végítélet szentmátéi leírása is aláhúzza, s ez lehet minden *keresztény humanizmus* ki-indulópontja, egyház-tagságunk legfőbb értelme. Először helyi közösségeinket kell igazi szer-etet-közösséggé tennünk, s aztán ebből a közösség-tudatból táplálkozva *kovászékként kell át-hatnunk környezetünket*, a társadalmat is — vonja le Völkl a következtetést.

A szeretet igéje

A szeretetre-nevelésben az egyház leghathatósabb eszköze az *igehirdetés*. Látszatra nagyonis könnyű feladat ez — ugyan ki nem tud a szeretetről „prédikálni”? —, ahhoz azonban, hogy a pusztá szó valóban „ige” legyen, kihasson életünkre, komoly erőfeszítés szükséges. Néhány érdekes szempontot ad *Anita Röper*, nem a „hivatalos egyház”, hanem a világi hívők oldaláról erre vonatkozóan (Bemerkungen zur christlich-kirchlichen Verkündigung der Liebe, az Entschluss 1972. februári száma 199—203. oldalán).

Mindenekelőtt be kell látnunk, hogy a szeretetről szólni *probléma*. Nem hallgathatjuk el a felmerülő nehézségeket sem, ha azt akarjuk, hogy amit hirdetünk, hitelt érdemlő maradjon. Ott van rögtön *Istennek az emberek iránti szeretete*, mint témakör. Már a legkisebb gyermekeknek szánt katekézsisben is — helyesen — ebből szoktunk kiindulni. Szívesen hozunk példákat arra, hogy a világ milyen szép, az emberek milyen jók s mindez mennyire Isten jóságát bizonyítja. A gyermekben könnyen kialakulhat olyan kép, hogy Isten — akár csodás úton is — mindig kiment minden sorscsapásból. Elég egyetlen csalódás, amely az emberektől éri, és mély sebet hordoz magával, esetleg később elfordul Istentől.

Fiataloknál és felnőtteknél pedig különösen ügyelnünk kell arra, hogy rámutassunk Isten emberszeretetének *titok-voltára*: nem iktatja ki a küzdelmet, az abszurd tényeket életünk-ből, mégis reményt ébreszt, a „jó” nevelésére serkent valamennyiünket.

Legalább ilyen probléma az is, ha arról akarunk szólni, hogyan kell *az embernek Isten szeretnie*. Mit jelent az, hogy „teljes szívünk-ből” kell szerelnünk (Mt 2,37)? A mai ember úgy találja, választatnia kell, *vagy* Isten szolgálja, *vagy* a világot — munkáját, családját, környezetét? Ennek a — mondhatnánk — lelki tudathasadásnak az az oka, hogy nem tudatosult eléggé bennük: bármi felé is fordul szeretetünk, azon keresztül is kitárulhatunk Isten felé, így egész életünk Isten-szolgálat lehet. Mint Szalézi Szent Ferenc írja, ahogy a munkát magával a munkával tanuljuk, az Isten-szeretetet magával a szeretettel fejlesztjük magunkban, hiszen Ő a Szeretet.

Mindamelllett — írja a szerző — igenis szükség van arra is, hogy minden nap szakítsunk időt „külön” is Istennek. Igen helytelen, hogy „lelki tükreink” mindent számon kérnek, de azt nem, hogy nap nap után valóban *jobban szeretjük-e Isten*. Talán itt nem is annyira érzelmekről kellene beszélni, hanem hűségünkről, *önátadásunkról*: át tudtuk-e adni naponta létünket a felfoghatatlan titoknak, vagy csak egész nap bosszankodtunk, mert nem a mi elképzelésünk teljesült? Talán nem olyan hangzatos, de eredményesebb lenne e téren is igehirdetésünk, ha ezt az alpmagatartást állítanánk középpontba.

Leggyakoribb témáink, fordulataink közé tartozik, de ugyanígy átgondolatlan evangelizációnkban a *testvérszeretet* kérdése is. Itt is tisztáznunk kellene, hogy nem az érzelmi azonosuláson van a hangsúly. Nem elég hozzá az sem, ha „békén hagyjuk” a másikat. A szeretet arra kérdez, *mit adtunk a másiknak*, magatartásban, emberségben, konkrétumokban. S ha ilyen szeretetig eljuthatnak nem hívők is, számunkra feltétlenül többletet kell, hogy jelentsen annak tudata: az „abszolút embernek”, Krisztusnak tettem.

És itt aztán nem volna szabad szólnunk általánosságokban. A szeretet teológiájának az alapvetően *egzisztenciális* karaktert, hogy teljesítése elválaszthatatlan egy-egy adott élethelyzettől. A cikkíró néhány konkrét kérdést szegez itt az igehirdetők felé, saját társadalmi környezetét tartva szem előtt: vajon végeznek-e a plébánosok családlátogatást olyan gyermekek körében, akik veszélyeztetett viszonyok közt élnek? Tesznek-e valamit a bűnözőkért, az alkoholistákért, idegbetegekért, éhezőkért, prostituáltakért? És tesznek-e valamit ezekért az egyházi közösségek, az általános papság tagjai? — Kérdéseit saját környezetünkben is érdemes tovább folytatnunk...

Egyedülálló, öregek szolgálata

A sok kérdésselvetés után érdemes legalább egy konkrét, *gyakorlati modellt* is magunk elé állítanunk: végülis mit tudunk tenni hívő közösségünk keretében embertársainkért — közülük is azokért, akik leginkább rászorulnak a segítségre: az egyedülmaradottakért és az öregekért. Erről szól *Josef Macho* írása a bécsi Pasztorális Intézet egyik kiadványában (Pastorale Dienste an gefährdeten alleinstehenden Menschen, „Humanisierter Sexualität” c. kötet 148—155. o.).

Az egyedülálló legnagyobb csoportját *özvegyek*, főleg nők alkotják (lényegében a két világháború miatt). Fiatalabbnál még nem olyan feloldhatatlan probléma az egyedüllét, hiszen a munka, a nagyváros enyhít rajta. Ott lesz igazán égetővé, ahol az öregedés, a betegség is tetézi. Sok esetben életre szólóan magukra maradnak azok, akiket veszélyeztetet-

teknek nevezhetünk: a vakok, az ápolásra rászorultak, a testi vagy lelki fogyatékosokban élők, az idegbetegek, alkoholisták és a bűnözők.

Egyértelmű összefüggést mutat ki a szerző az *öngyilkosságok* ill. öngyilkossági kísérletek és a magány között, főleg az idősebb korosztályban, és főleg nőknél (149—150. o.). Éppen ezért az egyedülállókon segíteni *életmentés is*, közvetve vagy közvetlenül. Valóban a keresztény szeretet egyik lényegbe vágó kérdése tehát ma, az elvárosiasodás, a tömegközlekedés, a mammotházakban kialakuló elszigetelődés, érzelmi elvárosodás korában: mit tehet a pap és az egyház mint közösség az *egyedüllét enyhítésére*, esetleg feloldására?

A lelkipásztor legelső — valóban lelki — feladata a *kapcsolatfelvétel*, a kommunikáció. Fel kell keresnie és beszélgetnie kell a magáramaradottal, a „veszélyeztetett”-tel is. Legfontosabbnak tűnik: az illető *„beszélje ki” magát*. Verbalizálnia kell, szavakba kell öntenie gondját-baját, lelki sérüléseit. 30—40 percnél tovább azonban nem érdemes beszélgetni, mert akkor elterelődik a figyelem a lényegről. A pap nem egyszerűen pszichoterápiát végez, hanem *pásztornak*, közvetítőnek kell lennie, aki reményt, Isten üzenetét is közvetíti, együtt imádkozik is a lelkileg rászorulóval.

Az ágyhoz nem kötött egyedülálló, öregek rendszerint bevonhatók valamilyen plébániai vagy templomi foglalatosságba is, és ez már *„aktív gyógymódot”* jelent problémájukra. Irodai munkában, pénzbeszedésben, karitatív tevékenységben, betegek, öregek felkutatásában, a lelkipásztori látogatásra való előkészítésben nagyon sokat tehetnek — és tesznek is mindenütt. Jelenlétük ugyan — főleg a fiatalabb papság számára — rendszerint régimódi gondolkodásuk miatt sokszor tehernek tűnik, mégis — már csak helyzetük miatt is — tapintatot, tiszteletet érdemelnek.

Nemcsak a plébánia, hanem az egész egyházközség sokat tehet az egyedülélők, idősebbek érdekében. Azon túl, amit az intézmények (szociális otthonok stb.) megtesznek, elsősorban *humánus magatartással* a váratlanul adódó helyzetekben, például a közlekedés keretei között. De szükség lenne szervezettebb formákra is. És nemcsak ünnepélyesebb alkalmakra, mint az öregek miséje, a betegek kenetének együttes kiszolgáltatása, hanem aktív *karitatív csoportokra*, amelyek rendszeresen látogatják, segítik a magukra-hagyatottakat. A fiatalokat — írja Macho — kezdettől fogva fogékonyakká kell tenni mások iránt, így főként a körülöttek élő magányosok iránt. Beléjük kell nevelni a közös teherviselés, a *közösségiség tudatát* — tehetnének hozzá.

Cselényi István Gábor

Két ember szeretete megtalálhatja teremtő beteljesedését egy közös feladat megoldásában. Ezért a nőnek is ki kell képeznie adottságait, hogy társával együtt tevékenykedjen a jövőért, nemcsak kettőjükért, vagy a harmadikért —, hanem a mindig teljesebb közösség jövőjéért. A szerelem úgy érheti el fejlődése csúcspontját, mint a világító toronyból áradó fénysugár, amely éjszakai tájékozódást ad mindazoknak, akik úton vannak.

A szeretet teljességére érett embernek már nincs szüksége arra, hogy a másikat „birtokolja”, hanem kifelé tevékenykedik „kamatoztatja talentumát”. Ezen az úton találják meg a közös célt és a közös feladatot és ez olyan tartós szövetséget ígér, amely tartósítja a szeretet magatartását, beteljesíti lényegét. A szeretet ezért nem korlátozódik kizárólag a különböző neműek partnerségére —, hanem eljuthat a legmagasabb testvériségig, aminek dalát Beethoven a szellemi extázis „énekek énekében” zenésíti meg: „Embermilliók átkarollak, Csókom vedd, ó Nagyvilág”.

Christa Meves

AZ ÖNPUSZTÍTÁS FOLYAMATA ÉS A LELKI GONDOZÁS

— lelkipásztori feladatok az öngyilkosság leküzdésében —

Felkérjük Olvasóinkat, mindenek előtt a lelkipásztori munkában működőket, hogy az alábbiakban közölt íráshoz — tekintettel annak egzisztenciális és társadalmi súlyára — saját tapasztalataik alapján szóljanak hozzá.

szerk.

Az öngyilkosság és megelőzhetőségének sajnálatos aktuális kérdései újra és újra felszínre kerülnek a magyar sajtóban. A téma avatott szakértője, dr. Buda Béla pszichiáter a Vigiliának adott interjúban (1977/10.) hangsúlyozta az egyházak lehetőségeit (s bár kimondatlanul: felelősségét) a probléma leküzdésében. Személyes beszélgetésekben több orvos és pszichológus is élesen vetette fel a kérdést: miért nem tesznek többet az egyházak ebben az ember-mentő, lélek-mentő küzdelemben? „Vegyük már észre, mennyien szorulnának lelki segítségre!” — mondta indulatosan egyikük. „Gyakorolják hatékonyabban az irgalmasság cselekedeteit!” „Adjanak reményt!” — Csupa felszólítás. Az általánosságok szintjén nagyjából sejtjük talán mit is kellene tennünk. De hogy konkrétan, mit, és hogyan — ezt sajnos, kevesen. Ebben az életfontosságú segítségnyújtásban azonban mindenkire szükség volna.

„Itt van a kezembem x darab tableta. Elegendem van mindenből. Tud-e nekem még valamit mondani?” Pszichiáter ismerősöm mesélte, hogy egy ismeretlen nő hang hívta telefonon ezekkel a szavakkal. Hosszú, küzdelmes párbeszéd folyt köztük. Az orvost teljesen kimerítette, nem tudott visszaemlékezni, mit is mondott halálrasztán hívójának — amivel végül is megmentette (s utána persze hosszú ideig kezelte még...). — Ilyen éles krízishelyzetben a leggyakorlatabb pszichiáterek, pszichológusok is szinte a véletlenre vannak utalva. Ezért nem szűnnek meg hangsúlyozni: sokkal előbb kell beavatkozni! Az öngyilkosság ugyanis (az esetek döntő többségében!) egy önpusztító tendenciájú lélektani folyamat tragikus lezárulása. Az jut csak el ideig, akinél e *folyamatba* senki nem tudott eredményesen beavatkozni.

Az öngyilkosság kérdéseivel foglalkozó szakemberek szinte egyöntetűen állítják, hogy ez az *önpusztító folyamat* már korai stádiumában — némi pszichológiai kultúráltsággal — *felismerhető*. E kritikus tüneteket orvosok, pszichológusok tanulmányozzák világszerte. Igen alapos összefoglalást nyújt az öngyilkosság előtti tünetekről Erwin Ringel bécsi pszichiáter „A preszucidális szindróma tünettana” című tanulmányában (ld. A deviáns viselkedés szociológiája — Gondolat Kiadó, 1974.).

A tünetcsoport legfontosabb összetevője — Ringel szerint — a *beszűkülés*. Ebben a lelkiállapotban csökkenni kezd az emberben az élete és jövője iránti érdeklődés; szinte minden és mindenki által akadályoztatva érzi magát, lehetőségeinek szűkülését éli át. A segítség szempontjából másodlagos, hogy külső (sorscsapás stb.) vagy belső (az illető viselkedése) okok váltják-e ki ezt a beszűkülést. Az is másodlagos kérdés, hogy valóban szűkülnek-e a cselekvési- és életlehetőségei vagy csak az illető érzi így: ha ugyanis ezt érzi és átéli, számára máris valóság ez a beszűkülés. E „szituatív beszűkülés”-sel együtt jár a személyiség dinamikájának egyirányúvá válása. Fokozatosan uniformizálódik a viselkedése, egyre egyoldalúbbá lesz a gondolkodás; az események magyarázata és megítélése mindinkább negatív kicsengést kap. Ezek a kényszerűen visszatérő gondolatok és érzelmek idővel úgy eluralkodhatnak az egyénen, hogy egymaga képtelen lesz kiszabadulni ebből az érzelmi állapotból, gondolatkörből. A beszűkülés további veszélyes tünete az emberi kapcsolatok elsorvadás, lényegtelenné, jellegtelenné válása. Elmagányosodva a személyiség gyakran már csupán egyetlen valakire figyel — legyen az házastársa, gyermeke, szülője, orvosa, barátja vagy lelki vezetője —, ettől a személytől vár minden szeretetet, megértést és segítséget. Ennek az embernek pillanatnyi viselkedése szinte létének a feltétele lesz. A beszűkülés folyamatában megbomlik az ember és az értékek, normák közötti viszony is: a korábban fontosnak tartott dolgok egyre jelentéktelenebbé válnak, s az érzelmi élet és a gondolatvilág elsivárosodása miatt az ember elveszíti fogékonyságát az újabb, az esetleg elébe tárt jelentősebb értékek iránt is.

Ugy is mondhatjuk, hogy a beszűkülés lelkiállapotában az élethez való viszony lazul meg: egyre érdektelenebb lesz saját sorsa iránt és egyre inkább elszigetelődik a közösségtől, a társadalom életétől. A preszucidális szindróma tünettanának leírása során Ringel és szól továbbá a saját személy ellen forduló agresszióról és az öngyilkossági fantáziákról is: ezek többnyire a beszűkülés már előrehaladottabb stádiumaiban jelentkeznek, nyilvánvalóan jelzik az öngyilkosság-veszélyt — kiáltanak a szakszerű pszichiátriai segítség után. Az egyházak lelkipásztorai tevékenységének a fentebb vázlatosan ismertetett beszűkülési folyamat minél korábbi stádiumában történő felismerésében volna életfontosságú szerepe.

A lelkipásztor leggyakrabban a gyónatószékekben és személyes beszélgetésekben találkozik hívei lelki problémáival. Nyilvánvaló, hogy csak hosszabb, viszonylag gyakori és mély beszélgetések során kerülnek felszínre az egyén igazi gondoljai, tárnak fel a rossz irányú belső változások, a sürgős segítséget igénylő veszélyhelyzetek. Csak az ilyen jellegű kommunikációk esetében beszélhetünk valóban lelki gondozásról — gondoljuk meg: potenciálisan mindannyian veszélyeztetettek vagyunk. A hívek és a pap igazi lelki gondozást célzó kapcsolatának kialakulásához elégtelen az évi egyszeri gyónás. S ugyanígy a fáradt-szórakozott gyónatói rutinmunka, valamint a merőben eltérő erkölcsi értelmezések gyónatószékekbeni összecsapásai gyónó és gyónató között (mert ez sem ritka!). A megújuló bűnbánati rend, érzésünk szerint, lehetőséget jelenthet a gyónatás sablonossá vált gyakorlatának valódi lelki gondozássá történő fejlesztésére — s ezzel párhuzamosan szentségjellegének hangsúlyozására is.

„Empátia” — mindinkább kulcsszava lesz ez a fogalom a pszichoterápiának, a lelki gondozásnak és nevelésnek. „Az a képességet és pszichológiai folyamatot jelenti, hogy az egyik ember beleéli magát a másik érzelmi állapotába, és e beleélésen át képes azt a szokásosnál mélyrehatóbban, pontosabban megérteni” (Buda Béla: Az empátia jelentősége és jelensége a pszichoterápiában — Magyar Pszichológiai Szemle, 1976/2.). Erre a fajta megértésre volna szükség tulajdonképpen minden emberi kapcsolatban — de legalább a lelki gondozásban: történjék bár orvosi rendelőben vagy a gyónatóhelyiségben. Az empátia fejleszhető és mindenkor fejlesztendő képességnek alapja a személyes odafordulás a másikhoz, a *türelmes figyelem*. Aki így tud valakit meghallgatni, az eléri, hogy embertársa megnyílik, beszélni kezd: szavai, gesztusai, mimikája, egész viselkedése mind „üzenet” lesz belső világáról. Ezekből a nem csak szóban közvetített „üzenetek”-ből kihallható az is, *amiről éppen nem akar beszélni a másik*. Az empátias figyelem feltételezi s ugyanakkor elő is segíti a legkülönbözőbb emberi magatartások, pszichés tartalmak megértését, fenntartás nélküli elfogadását, az ítélezésről való lemondást. Az empátizáló „nem kívülről szemléli a másik embert, hanem megpróbálja magában felidézni annak érzelmi állapotát, késztetéseit, célját és attitűdjét...” (Budai B. i. m.). Ugyanakkor az ő személyisége és realitás-érzéke is részt vesz a folyamatban, de egészen másként, mint a szokványos megértés esetében. Az ilyen érintkezési formák gyönyörű modelljeit láthatjuk Jézus magatartásában. Figyeljük csak az evangéliumi eseményeket ebből a szempontból: miként közeledett Jézus a házasságtörő nőhöz, vagy Zakeushoz, a kivetett vámoshoz, hogyan fogadta Magdolna bűnbánatát, vagy a szolgájáért aggódó százados könyörgését...

Az empátias képességgel bíró lelkipásztor hamar fölismerheti a különféle lelki zavarok nyomait, a személyiség veszélyes beszűkülésének jeleit. Az önpusztító folyamat lefolyásának és a hozzá forduló embernek ismeretében aligha követ el olyan hibát, hogy az öngyilkossági késztetésekkel vívódó személyiségnek (akinek értékvilága erősen beszűkül!) az *általánosságok szintjén* vallásos értékeket, kötelességeket emleget vagy netán elutasító magatartást tanúsít vele szemben. Sokkal inkább személyes, mély kapcsolat kialakítására törekszik, hogy érezze a hozzá forduló ember: rá számíthat. Mindenkor a bajba jutott életéből, helyzetéből kiindulva próbál segítségére lenni: vigasztaló, bátorító szavakkal, tanáccsal vagy valami konkrét tevékeny segítséggel. Szükség esetén pedig szakorvoshoz küldi: egyáltalán — saját felelősségét érezve — igyekszik „szervezni” a veszélybe került ember megmentését.

A magára hagyott rendszer a rendezetlenség állapotába süllyed vissza — ez a fizika világából való törvény a tapasztalat szerint érvényes az emberi pszichikumra, a lelki élet egészére is. Ennek szem előtt tartásával arra kellene törekedni, hogy az alkalmoszerű, felszínes, sablonos gyónásokat és beszélgetéseket minél inkább váltsák fel a rendszeres, mély lelki beszélgetések (gyónásban és azon kívül egyaránt). A hívek részéről erre megvan az igény, ha ez nem is tudatosult még sokukban.

Az egyház (illetve az egyházak) által végzett-végzendő lelki gondozás persze nem kifejezetten öngyilkosság-megelőzés, vagy mentálhigiénés szolgáltatás — ezeknél bizonyos értelemben sokkal több kell, hogy legyen. De ennek a „több”-nek, isteni rendeltetésének csak úgy tud igazán megfelelni, ha állhatatosan gondozza az embert, aki rábízott. Türelmes figyelemmel fordul felé és a segítségére van. Bölcsen, a leghatékonyabb módon szakorvosi terápiára irányítva; okos emberi szóval; — bűnei alól feloldozva.

Kipke Tamás

A TEOLÓGIA BESZÉLGETÉSE BOZÓKY ÉVAVAL

A szeretet tűzhelye: a család

— *Hazánk nagy áldozatot hoz a családért, a társadalom alapsejtjének kiegyensúlyozott életéért. Ugyanakkor éles reflektorfénybe állítja az otthon biztonságát, a gyermekek harmónikus fejlődését akadályozó visszasságokat. Ön, mint sokirányú társadalmi író, hogyan látja ezeket a problémákat?*

— A családot az egész társadalom érdekében védenünk kell. Ezért vettem részt minden vitában — a népesedés kérdéstől az iskolai szabad szombatig — mert a sokáig el nem ismert tételt, mely szerint *a család a társadalom alapsejtje* — mindig meggyőződéssel vallottam. Ma már annyi, igen fontos családvédelmi intézkedés után nagy eredményekre tekinthetünk. De igen sok helyrehozni való is van még, mert főleg a nagyvárosokban a családok biztonságát megrendíti a válások sokasága. A Szociológia 1977/2. számában (Löcsei Pál tanulmánya) található adatok szerint a századfordulótól napjainkig negyvenszeresére emelkedett a törvényesen elváltak száma. A század első éveiben 8400 elvált élt a mai Magyarországon területén, 1975-ben pedig 325.000 fő. — A gyermekek veszélyeztettségének egyik fő oka tehát *a család bomlékonysága*. A másik nem elhanyagolandó tényező az *érzelmi nevelés szegénysége*. Az igazi etikus magatartás az erkölcsös élet eleve érzelmi indítatású. Az erkölcsi törvény ismerete még senkit sem tesz erkölcsössé. Jogászok mondják, hogy senki sem ismeri úgy a BTK-t, mint a bűnözők. Nem arról van tehát szó, hogy nem tudják, mit szabad, mit nem. A deviáns cselekedetektől csak az *érzelmeik nemessége* menti meg az embert. Minden, *ami jó* egy emberi lényben, *szeretetből születik*, szeretetből hat, a szeretet képessége pedig a kisgyermek korban bontakozik ki. Az *„érzelmeik iskolája”* a család, tanítómestere a *szülői példa*. Az érzelmi gazdagságban, az együttlét meleg örömeiben, a naponta ismétlődő boldogságban nevelt gyermek könnyen irányítható, mert *azonosul* szülőjével és a benne élő szülői minták belülről vezérlik. A szeretet hatalma óriási. De viszont nem nevezhető szülői szeretetnek, hanem csak annak gyöngye utánzása az olyan szülői magatartás, amely pénzben akarja megváltani a gyermekével való törődést. Az a szülő, aki szabad idejében is önmagát hajszolja az anyagi javakért, vagy aki örömét nem gyermekében, hanem másban leli —, bűntudatos, és ezért úgy véli leróni szülői kötelességét, hogy szeretet helyett anyagi javakkal halmozza el gyermekét és ezzel elkapotottá, követelődözvé teszi, végül megfosztja az öröm képességétől is.

— *Ma mindinkább az anya-gyermek korai, kölcsönösen átélt kapcsolatában látjuk meg azt a felelős okot, ami a kiegyensúlyozott személyiség jövőjét alapozza meg. Ezért ad államunk is annyi anyagi lehetőséget ahhoz, hogy az anyák az első három évben maguk neveljék gyermeküket.*

— Valóban, a pszichológusok napjainkban újfajta vitaminként emlegetik az „M-vitamint”, illetve ennek hiányát (M=mama). Az éretlen személyiségű, érzelmeiben szegény anya gyermeke sorvadozik az M-vitamin hiányától. A legszomorúbb az, hogy egy gyermek érzelme-szegény nevelése nemzedékeken át érezteti hatását, mivel a legtöbb ember azt adja át, amit mintának gyermekkorában otthon kapott. Az a boldog kisgyermek, aki úgy érzi, hogy „kerek a világ”, bízik az embereken, jóindulatú, jót vár és jót ad, és ezt a képességét később is megőrzi. Ellenkező esetben viszont bizalmatlan, rosszhiszemű felnőtté válik. De a boldog kisgyermek-korhoz védő, biztonságos család kell, olyan édesanyja, aki nem unatkozik a járóka mellett, nem boldogtalan, egyszerűen harmónikus család. A családi otthonnak tisztának, biztonságosnak, szeretettől melegnek, nyugodtnak kell lennie. Ugyanakkor „nyitott medéneknek”, ahová mindenki, rokon, barát, ismerős, szomszéd betérhet melegedni, ha didergősnek érzi életét. Igen, ha a családok jórészt ilyenek lennének, akkor mondhatnánk, hogy jól indítottuk el az új nemzedéket.

— *Igen sokszor mégis azt tapasztaljuk, hogy a fiatal szülő sem kész ember. A nő sokszor éretlenül kezdi a családi életet, talán éppen saját családjától menekül a házasságba, mert addigi életében nem kapott elegendő szeretetet. Egyik fél a másiktól várja a segítséget, vagy gyermekétől „koldulja” a saját lelki hiányát. A kisgyermek korán megérzi ezt a belső bizonytalanságot. Azok a házaspárok pedig, amelyek nem tudnak egymásnak kölcsönösen igazi szeretetet adni, hamarosan elhidegülnek. Ilyenkor már minden apró nehézség áthidalhatatlan akadállyá válik és útjaik hamarosan szétválnak.*

— Ha szülők elválnak, az a veszély fenyeget, hogy mindkét fél érzelmeit új partnerek keresésére vesztegeti, vagy az új házastárs miatt elhanyagolja gyermekét, és akkor annak érzelmi magánya teljessé válik. A válás következményeit a gyermek viseli nemcsak azáltal, hogy világa széttörik (hiszen az ő tudatában apja és anyja összetartozik), hanem azáltal is, hogy a széttörtött egész darabjai másfelé gurulnak, új vonzások, új kapcsolatok felé és ez megannyi féltékenység, ambivalens érzés lehetőségét hordozza. Ha pedig a gyermekkel maradó szülő magára marad, akkor többnyire éppen emiatt, kiegyensúlyozatlan emberre válik és ennek átként megint csak a gyermek viseli. — A talajt vesztett gyermek viselkedése az óvodában, az iskolában szembetűnően előugrik: dadogás, álmatlanság, a tanulmányi eredmények romlása kíséri a belső elszívárosodást. De van úgy, hogy nincs is látható jel, a sérültség a mélyben lappang és csak a serdülő-, vagy ifjú korban tör elő valamiképp.

— *Ma olykor szinte hisztériásan terjednek a gyermek-öngyilkossági kísérletek. Az egyik lelki sérelmét a másik társa nem tudja megvagasztalni, inkább saját sorsára ismer benne. — Mi az oka ennek, hiszen ma nincsenek anyagi hiányok — egyéb külső akadályok pedig a fiatalokat inkább küzdelemre szokták serkenteni?*

— A gyermek-öngyilkosságok (és -kísérletek) éppen az említett érzelmi elhagyatottságból erednek. A magára maradt gyermek nem tud megküzdeni a nehézségekkel, úgy látja, nincs miért élnie. És teszi ezt *rejtett bosszúvágyból* is. Kosztolányi írja a Szegény kisgyermek panaszaiban: „meghalok nektek”. Ez a „meghalok nektek” érzés a fiatalok öngyilkosságok gyakori mozgatója. Néha járvánnyá válhat, egy-egy iskolai osztályban valaki elkezd, a többi pedig, aki többé-kevésbé szintén sérült, megy utána. Az érzelmi sérültségből és éhségből fakad az alkohol mámorának idő előtti felfedezése is, meg a szerelem nélküli korai szexuális élet. Mert, aki nem ment keresztül az „érzelmeik iskoláján”, az igazi érzelmeken alapuló pár-kapcsolatot sem tud teremteni, hiszen annak a mintája is a boldog anya—gyermek kapcsolat lett volna, mint minden egyéb emberi kapcsolat mintája és ösképe. Az ennek hiányában szenvedő fiatal csak a múlt örömeit keresi, a galériket, az alkalmi csoportosulásokat, mert a magány elől menekül, ám szeretni nem képes.

— *Sokszor még a jól indult családokból is ideges, bizonytalan viselkedésű, érzelmileg zavaros gyerekek kerülnek ki. Hol itt a baj?*

— A napi munkában elfáradt szülők gyakran a tévét tekintik „nevelőnek”. Eléjük ültetik a kisgyerekeket — „addig legalább csendben van”. A parttalan mozgóképáradat pedig elvégzi romboló munkáját. Félelmet, idegességet kelt, passzivitásra szoktat és természetessé teszi, hogy nem kell mindent megérteni. Hiszen tudjuk, még a mese is más, ha a szülők valamelyike mondja, mint hogyha a gépre bizzák. A tévét jól megszuirt műsor alapján csak néha-néha lenne szabad a gyermeknek megnézni és még azt is csak 8—10 éves kortól kezdve. Akkor is nagyon vigyázva, hogy a beszélgetés drága óráit el ne vegye a családtól. Mégpedig nemcsak az érzelmi nevelés, de a nyelvi fejlődés, az önkifejezés érdekében is.

Nincs nagyobb érték a gyermeki lélek számára, mint a *boldog családi kör* a maga bensőséges hangulatával, összetartozásával. És legyünk optimisták, a legtöbb családnál még ez megvan, legalábbis törekednek rá. Mutatja ezt az a tény is, hogy az iskolai szabad szombatok bevezetése óta a gyermekek túlnyomó többsége otthon és nem a napköziben tölti a szombatot. A legtöbb iskolában a szülők maguk kérték, kívánták a szabad szombat bevezetését. Meggyőződésem, hogy *házánkban a jó család a tipikus*, a túlnyomó, — a rossz viszont riasztó példájával mindig szembetűnőbb, ezért is beszélünk róla többet és ezért sok némi elbizonytalanodást: „Vajon nem történhet-e meg velünk is, ami másokkal megeseett?” Tapasztalatom szerint a keresztény alapozású családok védettebbek a modern élet káros hatásaival szemben. De önmagában a „keresztény” címke még nem véd meg. Hiszen közöttük is előfordul a család felbomlása, még több gyermekkel is. A magány leküzdésében azonban a keresztény közösségeknek kétségtelen előnyük van, főleg akkor, ha az adás, a szeretetszolgálat, az áldozatkészség jut előtérbe. Mert aki nem kapni, hanem adni akar, az kap is; aki megkeresi a szeretetre szorulókat, az sohasem marad egyedül. Ismerek több olyan nyugdíjas házaspárt, akik az elfekvő kórház legelhagyottabb ápoltságainak gyámolítására fordítják idejüket. Hallottam olyan fiatalemberről, aki egymaga 27 magányos öreget látogat. Olyanokat pedig, akik kisebb mértékben ugyan, de folyamatosan gyakorolják az irgalmasság cselekedeteit, a keresztények között sokat ismerek. Márpedig, akire várnak valahol, az nincs egyedül — annak a segítség, az ajándékozás közben felizzik szívében a szeretet.

— *Most arra kérem az írónőt, beszéljen saját életéről és arról, mi indította, hogy ország szinten foglalkozzon ezekkel, a családok érzelmi életét lényegesen formáló kérdésekkel.*

— Titokban, eltemetve, kezdettől alanyi költő élt a lelke mélyén, aki az életben átél, átértett és tapasztalt dolgokra nyomban reagál. Pedagógiai újságíró is azért lett belőlem, mert három gyermeket neveltem és ennek során tudatosan kivettem részemet a gondokból, örömeikből, sikereikből, a nevelés és oktatás tengersok tapasztalatából. Gyermekeim olyanok voltak számomra, mint az ablakok, rajtuk keresztül belelátam az iskola életébe, a társak, a barátok és a tanárok sorsába, problémáiba. Szerencsémre, környezetemben mindenki közlékeny volt, így amit megfigyelhettem, azt igyekeztem az általánosítás szintjére emelve irodalmivá, olvasmányossá formálni úgy, hogy embert soha meg ne sértsek, de az időszerű problémát mindig feltárjam. Egy kicsit „laboratórium”, izgalmas kísérlet lett számomra a nevelés, mindennapi visszatérs az eredeti szakmámhöz, hiszen a humán tárgyakat mindig én tanítottam gyermekeimnek, s óráimon olykor egy-egy barát is részt vett. Főként irodalomból és történelemből keveseltem, amit az iskola nyújt és ezt játékosan, eleven szórakozásként gyarapítottam bennük. Rájöttem, hogy úgy lehet igazán és maradandóan tanítani, ha a gyermekek maguk követelik a hangulatos, közvetlen órákat. Ötlet, lelemény kérdése ez, meg azé a tulajdonságé, hogy az embert az ismeretközlés, az emberformálás szenvedélye fűtse. Esztétikum és erkölcs édestestvérek. A szép és a jó erősen vonzza az érzékeny gyermeki lelket. A szép finomítja, a jóság katarzisa fölemeli, a forma tökélye a magartás tökélyét sugallja. Tapasztalatom szerint az irodalom, a képzőművészet, a zene együtt óriási emberformáló erő és akkor is érezteti hatását, ha az egyén érdeklődési köre később másra irányul. Gyermekeim közül kettő természettudományos érdeklődésű lett, de az az érzelmi hatás, amit a művészettől, az első szó kiejtésétől az érettségiig kaptak — úgy gondolom — örökre megóvja őket a szakbarbárságtól és egyéb rossz hatástól is. — Az előbb említett házi laboratórium arra készítetett, hogy megírjam tapasztalataimat. Az ember semmit sem tehet önmagáért, mindent tovább kell adnunk. Ez a *kell* nem hagyott nyugodni. Nemcsak a gyönyörűség, hanem a kíváncsiság is hevítette ezt a szenvedélyt. Az ember megismerésének, megértésének heves vágya. És mivel érteni szeretném „az emberi jelenséget”, mindig is izgatott a történelem, a szociológia és a lélektan, amely nélkül a nevelés iskolamesterség csupán. Az ilyen sokféle ágazó érdeklődésből alakítottam ki azt a konkrét formát, amit élettel tölt meg az a sokféle tapasztalat, amivel a világban járkáló újságíró nap mint nap találkozik.

— *Az írásaiban mindig a közösség kerül előtérbe. Nem személyek, egyéni esetek szerepelnek — hanem a „család együtt” és ezzel mindig megnyilvánul a közös felelősség is.*

— A fent említett hatások együttese készítetett arra, hogy amikor csak módom nyílt rá, a *családvédelem* érdekében ragadjak tollat. Az *ember* közösség nélkül nem létezhet, *szocializációja a családban* megy végbe. Minden további közösségbe aszerint illeszkedik bele, hogy az elsőbből, a családból milyen mintákat hozott. A család a társadalom alapsejtje, erősítése az egész társadalom közösségi erejét munkálja. A „magánzók”, az egyedülélők társadalma nem társadalom, hanem kísértetház... A VALÓSÁG egyik lapszemléjében olvastam, hogy az USA-ban vannak államok, amelyekben a lakosság 40—50%-a egyedül élő ember. Nem csoda, ha ott a narkómánia járványosan üti fel a fejét. — A magányos embernek is meg kell találni a közösséget, de ugyanakkor a közösségnek is kínálnia kell neki a gyógyító segítséget. Tehát az ember csak a közösségben találja meg élete értelmét és célját. „Hiába fűrésztöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat” — írja József Attila. Csak-hogy minden közösség konfliktusokat hord magában, hiszen az egyén belső világa sem mentes a konfliktusoktól. Hogy a közösség ezeket egyensúlyban tudja tartani, hogy harmóniába oldja, vagy egyáltalán csak elviselje, ahhoz kell a megfelelő kisgyermekkorai nevelés, mert a szeretet, a biztonság teszi „közösségképesé” az egyént és vértézi fel az életre.

— *Vajon válságban van-e a család társadalmunk mai átalakulásában? — Mit remélhetünk és mit tehetünk a jövőért?*

— *Válságban van-e a család?* — kérdezik egyre-másra világszerte, mivel itt nemcsak magyar jelenséggel van dolgunk. A fejlett ipari társadalom — bár különböző mértékben —, de mindenütt bomlékonyabbá tette a családot. „A jó diagnózis fél gyógyulás” — mondják az orvosok. Aki a társadalom dolgaira figyel, kénytelen keresni az okokat, hiszen az átjáróházzá lett család huzatos klímája mellett bajosan nő fel egészséges gyermek és a felbomlott alapsejtek sokasága megbontja a társadalom szövetét is. Azt hiszem, az összetett okok között nagy szerepet játszik az óriási elvándorlás és mozgás, mely nálunk mintegy negyedszázaddal előbb ment végbe, amikor annyi ember vándorolt el szülőfalujából és került egészen új helyzetbe. Az idegen élethelyzetbe jutott emberek idegesek, bizonytalanok; idegenül érezték magukat a városban és ebben a felbolygatott lelkiállapotban kellett megteremteni,

illetőleg megszokni azt az új családi szituációt is, amelyet a nők tömeges munkavállalása hozott magával. — A nagy mozgások igen sokféle fiatal hoztak össze, másféle hagyományú, kultúrájú embereket, akik együtt kezdték életüket anélkül, hogy tudták volna, mennyi figyelem, fegyelem, jóakarát, alkalmazkodás kell ahhoz, hogy összehangolódjanak. Az ingázó életmód sem kedvez a családi életnek — reméljük, hogy az ipar decentralizációja és a közlekedés fejlődése idővel ezen is segít.

Aggasztó viszont, hogy a mai fiatal nemzedék, amely az átalakulás vajúadásának kínjainban nőtt fel, sok esetben nem kapta meg a családi élet jó példáit. Ennek következménye, hogy a GYES-en lévő kismamák között vannak, akik unatkoznak, iszogatnak, mert érzelmi sivárságuk miatt nem tudják átélni azt a sohasem feledhető boldogságot, amit a kisgyermek jelent. Mind szélesebben tudatosítani kellene bennük, hogy ez az idő gyermekük számára „teremtő korszak”, amikor a nap mint nap változó apróság érzelmi, hangulati jövőjét alapozzák meg; és ha jól —, képessé teszik az igazi boldogságra. Egy emberi lényt jól elindítani, a bölcsődalt, az anyanyelvet átadni nagyobb feladat minden másnál ezen a világon. Ezt mondom, mondom szüntelenül, mert ennél fontosabb mondánivaló ma, úgy érzem, nem létezik számunkra.

Mindannyian láthatjuk azt is, hogy bármilyen példát is kaptak a fiatalok, az általános jelenség mégis az, hogy vágyódnak az igazi családi életre. Igyekeznek korán házasodni és ez nem is baj, ha jól ismerik egymást, fiatalon könnyebb „összerázódni”. Reméljük, hogy most már derűsebb ég alatt, nyugodtabb körülmények között erősödni és szilárdulni kezd ez az alapvető emberi közösség. Mert könnyen mondjuk: a családtagok közé születünk, ám a barátainkat magunk választjuk. Mégis könnyebben elkallódnak mellőlünk a barátok, de a családi kötelék megmarad. Ezen családi kötelék megerősítésében hatalmas erő a szeretet parancsának átélése. Csak persze nem mindig könnyű teljesíteni. Sok-sok, kisebb-nagyobb önzés szegeződik egymásnak. Ezeket ma már nem lehet tekintélyi alapon egyensúlyban tartani, pontosabban csak olyan tekintéllyel lehet, amit a szülő kiérdemel. A példaadáson múlik minden... a mai gyermekek igen kritikus emberké, felmenőik fogyatékoságait nyomban észreveszik. Gyöngeség nélkül viszont nincs emberi lény. Talán a jószándék és az önkritikus magatartás példáival nevelhetünk leginkább. Valahogy úgy, hogy „lássátok feleim, mik vagyunk”. — Igen, fáradt, küzdő, a jóra gyakran rest, a körülmények hálójában vergődő emberek vagyunk. De ha segítünk egymásnak, ha minden szavunk és tettünk mögött él a szeretet, akkor könnyebb megközelítenünk a célt. „Ahol ketten, vagy hárman együtt vannak az én nevemben, én is ott leszek köztük.” Ez az ígéret magába foglalja minden emberi reménységünket.

Sz. M.

Az emberi közös szerelemben megvan a vágy a szerelemben alkotott Harmadik iránt... A Gyermekek a szerelem új dimenziójának ősmintája.

Ha a családtagok egymást gyermekkel „ajándékozzák meg”, egyben közös feladatot is nyújtanak egymásnak.

Ez adja szeretetük további célját: a gyermek a szeretet elmúlhatatlanságának emberi szimbóluma —, a teremtő Erőnek tapasztalható megnyilvánulása —, és lángoló örömük az örök Jövő reményének előíze.

Christa Meves

A BŰNÖK ÉRTELMEZÉSE A SZERETET ERKÖLCSÉBEN

A XX. század második fele az egyház életében alapvető szemléleti változásokat eredményezett. Jelentős mértékben tudatosult az egyháznak a világhoz szóló küldetése. Az ökümenikus törekvések, a szeretet erényének elsőbbsége, ún. primátusa s ezzel szerves kapcsolatban a Szentlélek teológiájának elmélyítése, vagy éppen a keresztény nagykorúság vonásai a gyakorlatban is egyre észrevehetőbben jelentkeznek. A bűnök megítélésében a „felsőbb osztályba” lépett keresztény tudat szintén fejlődést vár. Ugy tűnik: a fentebbi jelekhez hasonlóan a teológiai gondolkodás ebben a tekintetben is jelentős lépést tesz előre, hogy aztán fokozatosan módosítsa a gyakorlatot.

E tanulmány főként Bernhard Häring szempontjait veszi alapul (Sünde im Zeitalter der Säkularisation, 1974. 173—220.), de igyekszik a mai nézeteket összegezni és tovább értelmezni. Szándéka nyilván nem az, hogy a bűnökre összpontosítva nézze a keresztény életet. Sokkal inkább arra tesz kísérletet, hogy a bűncentrikus szemléletből kilábalni segítse erkölcsi értékelésünket anélkül, hogy a másik végletbe tévedne. Meg van ugyanis írva, hogy „amikor elhatalmasodott a bűn, túlaradt a kegyelem” (Róm 5,20). — A hagyományos felfogáshoz képest ma jelentős fordulatként kezd kibontakozni a súlyos bűnök megkülönböztetése a halálos bűnöktől. Häring szerint ezt már a Tridentinum legjobb teológusai ismerték és szerették volna körvonalazni. A zsinat azonban akkor ezt épp csak érintette (vö. „grave” szó szerepe — DS 1577). Azóta sajnálatosan feledésbe merült e felismerés. Egy erősen jogi szemléletű bűnkategorizálás alakult ki az egyházban, amelynek két ismert jellemzője: egyrészt a hétéves gyermekek „halálos” bűnének feltételezése, másrészt a hivatalnoki precizitással osztogatott halálos bűnök esete, főként a „sub gravi” előírt liturgikus rendelkezések megszegésével kapcsolatban.

Ma már megdöbbenve kérdezzük: hogyan lehetett halálos bűnnek tekinteni például a zsolozsma végzésénél a szájmozgás elmulasztását? (Az előírás ugyanis erre vonatkozólag a moralisták szerint „sub gravi” jellegű volt.) Hiszen ez a vizuális típust határozottan zavarta az imádságban, egyes szerzetesek pedig kiváltságot élveztek szentelésüktől fogva e kötelezettséggel kapcsolatban. Vajon hol maradt ebben a tekintetben a klasszikus morálteológia oly gyakran hangoztatott „arányossági szempontja”? Häring szellemesen jegyzi meg, hogy ez a rigorizmus az örök büntetést helyezte kilátásba olyan esetekben, amelyekben a világi bíróság legfeljebb néhány napi szabadságvesztést ítélt volna meg. Mert a „sub gravi” (= súlyosan kötelező) jelzéssel ellátott pozitív rendelkezések azt jelentik, hogy egyszeri elmulasztásuk megfoszt a Krisztussal való élő közösségtől, száraz vesszővé tesz a szőlőtől és elővételezi belső világunkban a kárhozatot. — A mai egyházban ez a túlzott és nem éppen következetes szigorúság már nem tartható fenn. Ismerjük a zsolozsma végzésére vonatkozó zsinati rendelkezéseket. Ezt az egyház ma már nem „sub gravi”, tehát nem halálos bűn terhe mellett írja elő. A kötelezettség lelkiismereti. Jó alkalom ez arra, hogy ráirányítsa a figyelmet egyfajta megfogalmazás gyanúváltára, s a személyes látásmód érlelődésére. Nem „az előírás megszegése” a bűn, hanem Isten, vagy az ember személyének megsértése. A nagykorú hívő vagy Krisztus papja tehát most új oldalról közelíti meg itt a bűn fogalmát: a keresztény, illetve azon belül a papi hivatás oldaláról. A komoly mulasztás ebben a tekintetben a hivatás elleni bűnként kap hangsúlyt, nem pedig valamely szabály részleges megsértése címén. Tehát a következtetés nem az: most már nem kötelező a papi zsolozsma, bár a mai lelkiismeret-formálás a bűn súlyosságát integráltabban szemléli, vagyis a személyes magatartás habituális egészében veszi tekintetbe (pl. a rendszeres, ill. a gyakori mulasztást vehetnének a hivatás elleni halálos bűnnek). Häring részletesen beszél arról, hogy az egyháznak még az olyan nagyon komoly lényeges pozitív törvényeket sem lenne ajánlatos „sub gravi”, tehát halálos bűn terhe mellett előírni, mint a vasárnapi szentmise (i. m. 211.). Ez

könnyen oda vezetne, hogy a kárhozatot az emberi törvény kikényszerítő szankciójává ten-
nénk és fenyegető eszköznek használnánk nem sorsdöntő esetekben is.

Amikor azonban a múlt hiányosságait említjük, nem szabad megfeledkeznünk a jelen problémáiról sem. Hiszen tapasztaljuk, mennyire képesek vagyunk átesni a másik végletbe a bűn megítélése tekintetében. „Befeketítettük a világot a bűnökkel” — vallotta egy lelki-
ismeretes lelkipásztor. Úgy érezte, hogy hívei megítélésében eddig túl szigorú volt. Aztán
döbbenet látta azt is, hová jutnak azok, akik úgy érzik, hogy most már „szabad a vásár”.
Mert nagyon felelőtlen félreértése volna az új fordulatnak az, hogy valaki ilyenfajta következtetésre
jutna: most már nem kötelező például a vasárnapi misén való rendszeres jelenlét.
Ez tipikus példája a laxista gondolkodásnak. Erre nem ad fölhatalmazást a mai erkölcs-
teológia. Mert miközben lebontani igyekszik a jogi kategóriákra épített bűnfogalmat, egy-
ben rámutat a felelős lelkiismeret és a keresztény hivatástudat kiépítésének fontosságára.
Mert mi lenne akkor, ha csak arra éreznénk lelkiismereti indítást, ami halálos bűn terhe
mellett kötelező?

„A bűn”

A súlyos és halálos bűnök megkülönböztetésének nehéz és felelős kérdése talajtalan ma-
radna, ha azt nem alapoználunk meg teológiaiilag a bűn értelmezésével, újra-átgondolásával.
Franz Bökke megkülönbözteti „a bűnt” és az egyes bűnöket. Bűnökről ugyanis csak ana-
lóg értelemben beszélhetünk. Az analóg fogalmaknak azonban van egy „vezére”, amelyben
a fogalom tulajdonságai a legsajátosabban vannak meg. Ehhez viszonyítjuk a többit. Kér-
dés, melyikben találhatjuk meg tehát a bűnök „esszenciáját”?

Mivel a 2. Vatikánum a keresztény hivatás megvilágítását tűzi ki célul a mai morálteoló-
gia számára, a bűn legsajátosabb megnyilvánulását is ebből a szemszögből nézzük. Szent
Tamás megállapítása igaz marad, mikor azt mondja: a bűnben a teremtmény elfordul a leg-
főbb Jótól és a teremtett javakat választja Teremtőjével szemben. Igaz marad az is, hogy
a bűn Isten akarata elleni tudatos és szándékos fellázadás. Mai szemléletünk szerint azon-
ban a megközelítés a hívás és válasz fogalmait veszi tekintetbe. E szerint a legradikálisab-
ban értelmezett bűn: *Isten hívásának s ezzel szeretetének tudatos és szándékos, személyes
döntésen alapuló elutasítása.* Ez az elutasítás a keresztény ember konkrét élethelyzetéhez
igazodik. S a „személyes jelleg”, mint jelző arra mutat, hogy itt nem egyszerűen egy bizo-
nyos tudatos és szándékos aktusról van szó, hanem olyan döntésről, amely a személyes ma-
gatartás mélyébe nyúlik, annak irányt szab, s az életünket érinti. Döntésünk tükré ugyanis
emberi magatartásunk, életformánk. A bűnös döntés lehet végérvényes, amennyiben a Szent-
lélek elleni bűnlen azonos. Lehet azonban időleges is, amelyből a radikális megtérés mód-
ján kell visszatérni Istenhez. Amennyiben valaki ebbe a végzetes bűnbe esik, számára
„a bűn” különféle konkrét bűnös döntések által alakul ki és lesz valóban személyes el-
határozássá. S ez nem szavakon, hanem a szeretet válaszában, magán az élő magatartáson
múlik. Hiszen ismerjük az evangéliumból Jézus példázatát a két fiúról. Az egyik engedelmes-
séget ígért, de nem megy ki a szőlőbe. A másik megtagadja az engedelmességet szóban, de
kimegy (Mt 21,27).

Mindaz viszont, ami „a bűnrel” kapcsolatos, élesen fölveti a kérdést, vajon képesek va-
gyunk-e mi ilyen radikális döntést hozni üdvösségünk mellett, vagy ellen?

A radikális döntés és az ember

Az emberi döntés sajátossága és gyengéi akkor tűnnek ki, ha azt a tiszta szellemi lények,
az angyalok döntésével vetjük össze. Ez az összehasonlítás azoknak is érthetővé teszi a kér-
dést, akik nem hisznek az angyalok létében (pl. ateisták), ti. mint elméleti példa. Az angya-
lok döntése olyan tökéletes, hogy *egyetlen aktusban, egyetlen igenben vagy nemben ki
tudják mondani lényüket, szellemi személyiségüket.* Igenjük is, nemjük is végérvényes, visz-
szavonhatatlan. Ez magyarázza meg a kárhozatuk módját (vö. „Láttam a Sántát *mint villá-
mot leesni az égből*” — Lk 10,18). Aztán az angyali döntés nincs beágyazva abba a sajátos
szituációba, cselekvési helyzetbe, ami az emberi döntésre annyira jellemző (pl. családi és tár-
sadmények). Ha az emberi életet, sorsok mélyére nézünk, vagy saját tapasztalatain-
kat vizsgáljuk, kétség támadhat bennünk: tudunk-e személyes formában radikálisan dönteni
üdvösségünk kérdésében? A szabad akarat klasszikus problémáját nem érintjük. Azt elfo-
gadjuk és feltételezzük. A hatóképességét illetően tűnik nehéznek a kérdés. Minthogy a
Szentírás tanítása és az egyház állásfoglalása szerint az ember képes dönteni üdvössége
kérdésében, a válasz igenlő. De ez az „igen” csak akkor lesz megnyugtató, ha *feltételeit*

megtaláljuk. Úgy tűnik, emberi méltóságunk érdekében sem tagadhatjuk a radikális döntésre való képességünket, amely révén akár tagadó választ is adhatunk Isten hívására. Ennek a következő feltételei ismerhetők fel:

a) Nélkülözhetetlen hozzá bizonyos *emberi nagykorúság*. Logikus következménye a mai, korszerűbb antropológiai szemléletnek, hogy erre a hétéveseket nem tartjuk elég érettnék és nagykorúnak. Még a serdülőket is alig, bár a koraérettség kivételes eseteit ebben a tekintetben sem lehet kizárni.

b) Szükségesnek mutatkozik aztán olyan sajátos szituáció, ún. *határhelyzet*, amelyben az ember lélektanilag mintegy fölfokozott döntési állapotba kerül. Ennek fölismerését főként Jaspersnek köszönhetjük. Legüpipikusabb határhelyzet ebben a tekintetben kétségtelenül a halál közelsége, ha azt az ember tudatosan átéli. Ennek jelentőségét az egyház már évszázadokkal Jaspers előtt jól ismerte. Ebben a lelkiállapotban ugyanis épp az figyelhető meg, ami bizonyos tekintetben az angyali döntésre emlékeztet. A mindennapok emberi gondoljait, szenvedélyeit és információs hatásait (pl. tévé, újság) ilyenkor nem zavarnak, jelentéktelenné válnak. Ebben a határhelyzetben már mellékes, hogy győzött-e kedvenc csapatunk, s hogy ki futott be az argentinai választásokon. Az ember Isten előtt álló lényként végső döntését összegezi. A tudat megvilágosodik a jónak és a rossznak fölismerésére, s végre zavartalanul meg tudja különböztetni az üdvösségünk szempontjából lényegest és lényegtelen.

c) Alapvető fölismerésnek tűnik az, ami az angyali döntéssel szemben olyannyira jellemzi az ember elhatározását. Az *emberi döntés összetettségéről* van itt szó; arról, hogy mi — eltekintve a kivételes esetektől — nem tudjuk kimondani személyes önmagunkat egyetlen aktusban, egyetlen igében, vagy nemben. Akkor sem, ha az aktus tudatos és szabad. A *nagy harderejű és valóban radikális emberi döntés fokozatosan érlelődik meg, szemben az angyali döntéssel*. Így van ez a hivatásválasztásnál vagy a házasságnál is. A papi hivatás esetében például az ötéves előkészület nem pusztán a tanulást, meg a lelki életben való elmélyülést szolgálja, hanem kifejezetten a döntés megérelését is. A fenyegető statisztikai arányokban mutakozó válások pedig jelentős részben szintén az elhamarkodott és kellően meg nem érlelt elkötelezettség számlájára írhatók. Az üdvösség melletti vagy elleni döntés minden másnál súlyosabb kimenetelű az emberi sors alakulására nézve, hiszen túlmutat földi létünk határain. Ez a legsúlyosabb, legradikálisabb döntés. S ha valaki ebben üdvössége ellen szavaz — nyilván a látszatüdvösségek csábítására —, akkor a végső döntést föltehetően az élet előzetes döntései érlelik meg. „A bűn egyetlen külső cselekedettel is megtörténhetik — mondja Böckle —, általában azonban több bűnből alakul ki, mivel az egyes bűnök csak lassanként válnak radikális lázadássá” (A morálteológia alapfogalmai, 82.).

d) Végül — bármennyire különösnek tűnjék — az ilyen radikális döntéshez *kegyelem szükséges*; akkor is, ha általa az ember szembe fordul a kegyelem ajándékozójával. A kegyelem persze nem a döntés bűnös jellegéhez kell, hanem magához a kellően tudatos, szabad és személyes döntéshez. A kegyelem ugyanis képes az embert mintegy önmaga fölé emelni az elhatározásban. Képes fölfokozni a döntés szabad, önálló jellegét. Hiszen a Szentírásban azt olvassuk: „Ahol az Úr Lelke, ott a szabadság” (2Kor 3,17). A Szentírás azt is tanítja, hogy méltó ítéletet érdemelnek azok a meghívottak, akik visszautasították a szeretet hívását, jóllehet az világosan tudomásukra jutott. Elfoglaltságukra hivatkozva ugyanis nem jöttek el a menyegzőre (vö. Mt 22,1—14). Júdás döntését például súlyosbítja Jézus baráti közelsége; az a tény, hogy ő a meghívást magától az Üdvözítőtől kapta (ami kivételes kegyelem). Az egyház tanítása pedig nem hagy kétséget afelől, hogy a „megigazult” ember a megszentelő kegyelem állapotában sem válik képtelenné a bűn elkövetésére (DS 1573), beleértve akár Isten hívásának radikális elutasítását is. Az „igazak” felelőssége ezért fölfokozott, bűnük pedig minősített jellegű. Az ember tehát — megfelelő feltételek mellett — képes élete legradikálisabb és legsúlyosabb kimenetelű döntésére, arra, hogy Isten szeretetének hívására igennel vagy nemmel feleljen — teljes élete válaszával.

A súlyos és a halálos bűn

A kellő megalapozás után eljutottunk a kérdés lényegéhez: melyek azok a részleges döntések, amelyek súlyosan vagy halálosan esnek latba a végső döntés megérelése szempontjából? Mert az „alapvető jószándékkal” (optio fundamentalis) nyilván nincs megoldva a keresztény élet. Ez még nem elég, illetve ezt a konkrét magatartásban kell realizálni (vö. Mt 21,27). Mert az megy be Isten országába, aki az Atya akaratát teljesíti (Mt 7,21).

Hogy a súlyos és a halálos bűn megkülönböztetése miért válik egyre nyilvánvalóbban szükségessé, arra nézve már a bevezetőben történt utalás. Nem állíthatjuk például, hogy egy napi zsolozsma kihagyása vagy a vasárnapi mise elmulasztása mellékes és lényegtelen.

Amennyiben hanyagságból történik, komoly mulasztás, de nem halálos bűn, legalábbis nem akkor, ha egyszer-egyszer fordul elő. Hasonlóképpen vagyunk a lopással is. Amennyiben az nem nagyobb összegű (pl. 1000,— Ft) és a meglopottnak nem okoz személyiségét vagy családját érintő komolyabb problémát, nem mondható halálos bűnnek, ha egyszeri lopásról van szó, amit a bűnös magánúton megbánhat. Jóvátétel esetén, vagyis ha visszaadja, nem veszíti el a kegyelem állapotát. Köztudott ugyanis, hogy a Szentírásban „a tolvaj” méltatlan Isten országára; az tehát, akiben a lopás habituális jellegű, vagyis életforma (1Kor 6,9). Ugyanakkor a hagyományos mércével mérve és mai értékelésünkkel is komoly tulajdonsértesnek számít ez a lopás. Tehát nem a jelentéktelen összegről van szó. — Ez a két példa érzékelteti, miért nem lehet egyszerűen halálos bűnnek minősíteni azt, ami objektíve komoly törvényszegés. Häring azt mondja: „Számomra nem minden komoly, vagyis súlyos bűn egyúttal halálos is” (i. m. 182—183.). Tehát minden halálos bűn súlyos bűn, de nem megfordítva. S bár a szóhasználat még nem egységes, H. de Lubac és Schoonenberg nyomán ma már olyan ismert teológusok vallják ezt az álláspontot, mint Louis Monden, Karl Ruf, Franz Scholz, Marc Oraison vagy Leo Scheffczyk. Persze bizonyos óvatosság és tapogatózás még észrevehető. S a feltételes mód használata elkerülhetetlen. A végső szót az egyháznak kell majd kimondania a gyakorlat irányítására. A morálteológus azonban köteles kutatni és értelmezni. S ne felejtjük el, hogy az egyház már megtette a pozitív lépéseket ebben az irányban (vö. pénteki böjt, liturgikus előírások stb.). — Nézzük tehát a megkülönböztetés néhány alapvető szempontját:

a) Általában súlyos bűnnek volna tekinthető az, ami tudatosan és szándékosan történik ugyan, de részint nem üti meg a valóban személyes döntés mértékét, részben értékrontása (matériája) nem olyan jellegű, hogy az elővételezné a belső kárhovatot, jóllehet nem mérhető a bocsánatos bűnök anyagának hagyományos mértékével (vö. 1000,— Ft). A legalista morál képviselői ugyanis olykor meghökkenítő könnyedséggel minősítették a bűnöket „halálosnak”, épp a kevéssé differenciált kategóriák miatt. Eszerint ugyanis, ha valami nem bocsánatos bűn, akkor halálos. Nem csupán a liturgikus előírásokkal kapcsolatban volt ez észrevehető, hanem például a nemiség megnyilatkozásaival kapcsolatban is. Ma már látjuk, hogy a halálos bűn fogalmát komolyabban kell venni. Nem szabad azt könnyedén osztogatni, akár a személyes döntés szempontjából nézzük, akár objektív oldalról. Az egyház megújult gyakorlatában ez a szemlélet már érezhető, például a böjti törvénnyel kapcsolatban. Nem egyszeri megszegése, hanem a többszöri, habituális mulasztás vezethet oda, hogy halálos bűnről beszéljünk. A liturgikus előírásokkal kapcsolatos új szemlélet szintén ismert. Ez a vasárnapi szentmisén való részvételre is vonatkozik, bár a szentmise keresztény életünk központi vallásos megnyilatkozása.

b) A halálos bűn tehát nem terjeszthető ki rigorista módon minden jelentős törvényszerűségre, főként nem a pozitív (parancsoló) egyházi törvényekre. Halálos bűn az, ami miatt az ember valóban „kiérdemli” a kárhovatot. Mielőtt konkrétan ismertető jeleit keresnénk, érdemes vele kapcsolatban a két szélsőséges álláspontra fölfigyelni, melyet a reformációban Luther és Kálvin képviselt. Luther szerint tulajdonképpen egyetlen igazi halálos bűnről beszélhetnénk. Ez a hit megtagadása. Ezt a nézetet az egyház a Tridentinumban visszautasította, rámutatva, hogy más halálos bűnök is vannak (DS 1544.). Kálvin az ellenkező végletet képviseli. Szerinte Isten akaratának minden megsértése, tehát „minden bűn halálos bűn” (Häring i. m. 188.). A két véglet között azonban még mindig lehetnek szélsőséges megítélési formák (vö. a hétvések halálos bűne stb.). A mai antropológiai ismereteinkhez az emberi döntés alaposabb feltárása járul, és jelentős lépés a perszonalisztikus szemlélet következményeinek levonása.

Az elmondottak alapján a következő főbb szempontokat lehetne megjelölni a halálos bűn mai értelmezésében:

— Halálos bűnnek lehetne venni általában azokat a bűnöket, melyeket a hagyományos skolasztikus morálteológiák teljes terjedelemben (ex toto genere) annak vettek. Pl. abortusz, istenkáromlás, öngyilkosság az élet megvetéséből — stb.

— Halálos bűnnek vehetjük az Isten személyes valósága ellen irányuló bűnöket. Pl. hittagadás, istenkáromlás, Isten gyűlölete és megvetése, a kétségbeesés a remény tagadásával.

— Halálos bűnnek vehető mindaz, amit az ősegyház annak tekintett, s amelynek feloldozására súlyos penitenciát szabott ki: hittagadás, gyilkosság, házasságtörés.

— Halálos bűn az, ami a szó fizikai értelmében is halált vagy súlyos testi sértést okoz (pl. életre szóló következményekkel), amennyiben szándékosan történik.

— Halálos bűn a saját élethivatással kapcsolatos súlyos kimenetelű visszaélés. Pl. a papi hivatással kapcsolatban komoly botrányokozás, komoly következményekkel járó huzamosabb kötelességmulasztás (zsolozsmában is!).

— Halálos bűn a szeretet parancsának durva megsértése, melynek következményei is

igen komolyak (súlyos és tartós gyermeki hálátlanság vagy szülői zsarnokoskodás; egy nemi erőszak traumatikus következményei; idős szülők életének megkeserítése; más becsületét aláásó rosszindulat stb.). A személy elleni gonoszszágnak általában ez a legfoghatóbb jele. Böckle ezt így fogalmazta: „*Ahol nincs meg a radikális szembefordulás az Isten iránti vagy az embertárs iránti szeretettel, ott nem lehet igazában halálos bűnről beszélni*” (i. m. 84.).

János apostol *halálhozó bűnről* is szól (1Jn 5,16). Ezt a mai szerzők gyakran említik. A hagyományos szóhasználat szerint ezek lényegében azonosak a Szentlélek elleni bűnökkel. A radikális bűn ismertető jelei ezekben sűrűsödnek össze leginkább, mert kifejezetten a közelítő Isten ellen irányulnak, akitől az ember makacsul elzárkózik. Földadja a reményt és kétségbe esik, vagy önmagát akarja megváltani. Maga választja tehát az önkéntes kárhozatot (már itt a földön). Ezért nincs erre bocsánat.

Gyakorlati következtetések

A súlyos és halálos bűnök megkülönböztetése már nagyon időszerű ugyan, a mai moralisták írnak róla, a teológia kutatásai szükségesek vele kapcsolatban. Mégis több vonatkozásban indokolt részünkről a *feltételes mód* használata. Az említett szempontokból néhány már észrevehető nyomot hagyott az egyház hivatalos rendelkezéseiben. De nem valamennyi. Az egyház hivatott tehát eldönteni, mennyi megajándékosítja a gyakorlatba az említett szempontokból, a szóhasználatból, és milyen jelleggel. Elsősorban az igehirdetés, meg a gyóntatás gyakorlata érdemel figyelmet ebben a tekintetben.

a) Az *igehirdetésre vonatkozólag* egy mai hasonlattal lehetne megvilágítani a bűnök most kialakuló, differenciáltabb megítélését. Alkalmos lehetne erre a televízió példája. (A sorok mögött Isten hívására és az istenkép kibontakozására gondolhatunk.) Ha nem jó a hangbeállítás vagy nem eléggé éles a kép, ezen a megfelelő gombok forgatásával könnyen segíthetünk. Ez volna az emberben a hiba vagy a bocsánatos bűn. Komolyabb zavar észlelhető a képminőségben, melyet már nem lehet a megszokott módon helyrehozni, de házilag még megoldható. Például az antennát kell megfelelő irányba állítani. Ez felelne meg a súlyos bűnnek, amely még nem halálos. A kapcsolat itt nem szakadt meg az adóval. Nem szűnik meg a kegyelmi állapot, de rendezésre szorul (pl. jóvátétel!). Ha azonban kiég egy lámpa, megszakad a készülék működése. Igénybe kell venni a szervizt. Szakembernek kell megjavítani a komoly hibát. Ez felelne meg a halálos bűnnek, melynél már gyónásra van szükség. Az egyház „szervizét” kell tehát igénybe venni. Ha végül villámcsapás következtében teljesen teljesen kiég a készülék, újjal kell kicserélni. Ez megfelel a nem végleges halált hozó bűnnek, mely gyökeres megtérést és a szív „kicserélését” igényli, hogy a bűnös újra elnyerje Isten szeretetét.

b) A *gyóntatást* illetően kétségtelenül jó lehetőséget nyújthatna az egyház új, közös bűnbánati gyakorlata a súlyos, de még nem halálos bűnök megbánására. Ezt azonban csak feltételesen említjük. A lényeg kétségtelenül az, hogy az ilyen értelmezésű „súlyos bűn” még nem szünteti meg, de komolyan veszélyezteti a kegyelmi állapotot. A következő gyónásban feltárhatná azt a gyónó a lelkiatyának a teljes kiengesztelődés érdekében. Häring azonban joggal hangsúlyozza, hogy a *gyónás nem csupán a halálos bűnök esetén szükséges a belső tisztuláshoz és megtéréshez* (i. m. 194.). A *gyónás állandó segítők keresztény életünk és hivatásunk tudatosításában, valamint gyakorlásában, mert kegyelemforrás. A gyóntató pedig inkább gyógyító orvos, mint szigorú ítélőbíró.*

A bűn értelmezésével kapcsolatban mai felismerések tehát még nem mentek át minden tekintetben az egyház gyakorlatába, bár jelentős lépések történtek ebben az irányban. Az egyház ebben a kérdésben sem siet el állásfoglalását. Az erkölcs-teológia kutatásai viszont az előőrs szerepét töltik be a megújulás további konkrét esélyeinek feltárásával. Így egyre világosabbá válik, hogy az egyes aktusokra irányuló szemlélet — eltekintve a kivételes esetektől — ma már a bűnökkel kapcsolatban sem korszerű. Hiszen az *atomizáló látásmód minden vonalon átadja helyét a személyiség egészébe, tehát a magatartástormákba integrált szemléletnek*, amint arról például korunk pszichológiája tanúskodik. A bűn továbbá nem a „szabálysértés”, hanem a személy és a szeretet megsértése kap elsődleges hangsúlyt. Az ilyen kutatásoknak s a velük kapcsolatos megállapításoknak van bizonyos kockázata is. Azonban ezt vállalni kell a fejlődés érdekében, melynek további lépései várhatók. Van erre vonatkozólag korunk emberének egy jellemző mondása, mely szerint „A ma fizikája a holnap technikája”. A bűn értelmezésében ez azt jelenti, hogy vele kapcsolatban a ma erkölcs-teológiája remélhetőleg a holnap lelkipásztori gyakorlata lesz. S ez a „holnap” talán már nem is olyan távoli.

Boda László

„GYŰLÖLJÉTEK A ROSSZAT, SZERESSÉTEK A JÓTI” (Ám 5,15)

Életünk teljességéhez érzelmi világunk is hozzátartozik. A jóhoz ösztönösen vonzódnunk, a rossztól pedig elfordulunk. Legalapvetőbb törekvésünk a jóra irányuló szeretet, a rossz felé pedig a gyűlölet. A langyos, közömbös, nemtörődöm magatartást Isten is elítéli. A laodiceai egyház angyalához intézett üzenetben ezt olvassuk: „Ismerem teiteidet, hogy se hideg, se meleg nem vagy. Bár csak hideg volnál, vagy meleg! De mivel langyos vagy, kivétel a számból” (Jel 3,15). Szent Pál a Rómaiaknak írt levelében szemére veti a pogányoknak, hogy „nem méltatták Isten arra, hogy megismerjék, . . . Isten is romlott eszközre hagyta hát őket” (1,28). Ennek következtében „tele is vannak mindenféle gonoszszággal, hitványsággal, kapzsisággal, ravaszsággal, tele irigységgel, gyilkossággal, vetélkedéssel, ármánykodással, rosszindulattal. Megszólók, rágalmazók, istengyűlölők, gyalázkodók, fennhéjázók, kérkedők, agyafúrtak, szüleik iránt engedetlenek, esztelenek, hitszegők, lelketlenek, könyörtelemek” (1,29—31).

A héber nyelv szívesen alkalmaz ellentétpárokat az emberi érzelmek leírásánál anélkül, hogy figyelembe venné az átmeneti, finomabb árnyalatokat. Ezért szokás úgy mondani, hogy a kor poligám házasságában a férfi „gyűlöli” a háttérbe szoruló, kevésbé kedvelt feleségét, ami annyit jelent, hogy az egyiket „jobban szereti”, a másikat másként szereti, miként Jákob jobban szerette Ráchelt, mint annak Lea nevű nővérét, aki szintén felesége volt (Ter 29,18.31). Ha megértjük, hogy a Bibliában a „gyűlölni” kifejezés — főleg, ha összehasonlításban szerepel — annyit jelent, mint „kevésbé szeretni”, „másként szeretni”, akkor sok olyan kijelentést megmagyarázhatunk, ami első hallásra talán megdöbbentőnek tűnik. Például Lukács evangéliumában olvashatjuk a következő részt: „Ha valaki követni akar, de nem gyűlöli apját, anyját, feleségét, gyermekeit, fivéreit és nővéreit, sőt még saját magát is, nem lehet tanítványom!” (15,26). Szent Máté ugyanezt már így fogalmazza: „Aki apját, vagy anyját jobban szereti, mint engem, nem méltó hozzám” (10,37). A szeretet és gyűlölet értelmezési utalása után a következő kérdéseket tesszük fel a Bibliának: Honnan van a gyűlölet? Mennyiben lehet jogosult az emberek között? Lehetséges-e Istenben gyűlölet? Hogyan foglalt állást Jézus a gyűlölettel szemben? — E kérdésekre kapható szentírási válaszokból megfogalmazhatjuk a keresztény magatartás ide vonatkozó alapelveit.

Gyűlölet az emberek között

A Teremtés könyve leírja, hogy az első emberi nemzedékben már megjelent az irigység, féltékenységi és gyűlölet. Kaint a gyűlölet testvérgyilkossá, öccsét, Ábel pedig áldozattá tette (vö. Ter 4,1kk). Isten „kegyesen tekintett Ábelre és áldozatára”, Kainra és áldozatára nem tekintett. Ezért Kain nagyon megharagudott és lehorgasztotta a fejét. Kaint féltékenysége hatalmába kerítette — a bűn lett úrrá rajta és nem ő a bűnön —, elvakultságában megöli Ábelt. Az Úr felelősségre vonása alól öngazolással akar kibújni: „Talán őrzője vagyok testvéremnek?” Ezért átkozott, bujdosó és hontalan lesz a földön. Láthatjuk tehát, hogy már kezdetben „halálhozóan eluralkodott a bűn” (Róm 5,21) és „egykor mi magunk is balgák, engedetlenek, tévelygők voltunk, mindenféle szenvedély és gyönyör hatalmában tartott minket, gonoszágunk és irigységünk miatt utálatra méltók voltunk és gyűlöltük egymást” (Tit 3,3). Végeredményben nemcsak a szeretetnek van titka, hanem a gonoszszágnak is és „a gonoszság titka már munkálkodik” (2Tesz 2,6). Igazat kell adnunk az ószövetségi szentírónak: „Nincs oly fájó csapás, mint amit a gyűlölet szül” (Sir 25,14). A gyűlölet üti a legfájóbb és a legnehezebben gyógyuló sebeket az emberen.

A gonosz ember jellemzője, hogy gyűlöli az igazat, amit Kain gyűlölte Ábelt, Ézsau Jákobot, Jákob fiai Józsefet, és az egyiptomiak gyűlölték az izraelitákat (vö. Zsolt 105,25). Aki Isten szereti, azt a gonoszok gyűlölik egyrészt azért, mert irigykednek rá, másrészt azért, mert az igaz ember egész életével élő vád ellenük (vö. Bölcs 2,10—22). Így az istenszeretőkön át meggyűlölik az Isten: „Nem téged vetettek el, hanem engem!” — mondja Isten Sámuelnak, amikor a nép királyt kíván magának (1Sám 8,7). A prófétákra is azért hallgat a nép, mert Istenre sem akar hallgatni (Ez 3,7).

Szabad-e gyűlölnie az igaz embernek? — Isten tiltja a felebarát gyűlöletét és a szeretetet parancsolja. „Ne táplálj gyűlöletet szivedben testvéred iránt. . . Ne légy bosszúálló, és ne gyűlölködj néped fiaival! Szeresd embertársadat úgy, mint magadat!” (Lev 19,17k) Halálbüntetés sújtja azt, aki gyűlöletből embert öl (vö. MTörv 19,11k). Figyelemre méltó, hogy ezt a törvényt éppen akkor hozták, amikor ún. „menedékvárosokat” létesítettek azok védelmére, akik „akaratlanul vagy előző gyűlölet nélkül” embert öltek (MTörv 19,1—13). Az ószövetségi felfogásban az igazak úgy gondolják, hogy viszonzásul nekik is gyűlölniök kell Isten ellenségeit, akik egyúttal saját személyes ellenségeik is lesznek. Az igazak a bűnösök

iránti gyűlölettel tulajdonképpen a bűnt akarják elkerülni. „Nem ülök azok közé, akik a rosszat teszik és az álnokokhoz nincs semmi közöm” (Zsolt 26,4). „Gyűlölöm, aki gonoszat művel, s nem tartok vele közösséget. Az álnok szív maradjon tőlem távol, nem ismerem azt, ami gonosz. Aki titokban rágalmazza embertársát, azt elveszitem. A fennhéjázókat és felvulkodottakat nem tűröm” (Zsolt 101,3kk).

Az Ószövetségben az Isten gyűlölőket szeretni annyit jelent, mint *cinkosukká válni*. Jehu próféta szemrehányást tesz Jehosafátnak, Juda királyának, mert szövetséget kötött és együtt harcolt az istentelen Achábbal, Izrael királyával: „Hát te gonosztevőt segítesz és azokkal barátkozol, akik az Urat gyűlölik? Ezért magadra vontad az Úr haragját” (2 Krón 19,2). Másutt *magának a rossznak gyűlöletéről* van szó: „Az Úr szereti, aki gyűlöli a rosszat, őrzi azok lelkét, akik hűségesek hozzá s megmenti őket a gonoszok kezétől” (Zsolt 97,10).

A gyűlölet magyarázatánál tudnunk kell, hogy a jámbor izraeliták felfogása szerint Isten jónak teremtette a világot és ezért nincs helye benne a rossznak. De amint nem tudják elgondolni az ember „lelkét” az embertől elszakítva — úgy a gonoszságot sem képesek elvonatkoztatni a gonosz embertől. Minthogy nekik Isten igazságossága, büntető haragja nem üres szó, ezért nekik a gonoszok létezése és még inkább a jámborok elleni ellenségeskedése *állandó kihívást* jelent. Azt látják, hogy a *gonoszságban nem Isten uralkodik*. A gonosz ember érvényesülését, jó módját igazságtalannak érzik, ami megingatja még Istenbe vetett hitüket is. A gonoszság létezése bizonytalanságot, belső gyötrődést, szorongást okoz, és végül *gyűlöletbe tör ki*, és így oldódik fel. Az átkozódás a gyenge, védtelen ember fegyvere. A zsoltárokból megnyilvánuló átkozódás, rossz kívánságok, az ellenség megsemmisítésének vágya *elemi erejű szorongás kitörése*, nem valami kicsinyes bosszúvágyé.

Az ószövetségi embernek Isten magatartása lesz az *erkölcsi cselekvés normája*. Szeretni kell, amit Isten szeret, — és gyűlölni kell, amit Ő is gyűlöl. „Szereted az igazságot, gyűlölöd a jogtalanságot” (Zsolt 45,8). Ezért joggal kérdezheti: *Ne gyűlöljem Uram, aki téged gyűlöl?* Ne irtozzam azoktól, akik ellened lázadnak? Igen, égő gyűlölettel fordulok feléjük, *nekem magamnak is elleneim lettek*” (Zsolt 139,21k). Így lesz az istenszeretet következménye a gonoszok iránti gyűlölet.

Ennek az ószövetségi magatartásnak magunkra öltése bizonyos veszélyekkel jár. Honnan tudhatom valójában, hogy ki szereti Isten, kinek szeret Isten? Az ember hajlamos arra, hogy minden személyes ellenségében Isten ellenségét lássa és így könnyen Istenre hártja saját irigysége, haragja, gyűlölete, bosszúvágya igazolását. Márpedig kicsinyes gyűlölkedéseink bosszúálló istene nem a Biblia Istene, nem az igaz Isten, hanem olyan bálvány, amelyre vonatkozik Isten parancsa: „ne csinálj magadnak faragott képet!” (Kiv 20,4) A qumráni szekta túlzása éppen az volt, hogy „örök gyűlöletet” fogadott „Béliál pártjával”, a gonoszokkal szemben és szó szerint értelmezte a mózesi törvényt: „Hallottátok a parancsot: Szeresd embertársadat és gyűlöld ellenségedet!” (Mt 5,45 — a hegyi beszéd idézi.)

„Az Isten szeretet” (1 Jn 4,16)

Egyesek már az ószövetségben is megsejtették Isten irgalmának végtelenségét, aki nem emberi mértékkel mér. Az Isten szíve mélyébe nyer bepillantást *Ezekiel* próféta és észreveszi, hogy *Isten a bűnöst is szereti*: „Talán örööm telik a bűnös halálában, — mondja az Úr, az Isten — s nem azt akarom inkább, hogy letérjen bűnös útjáról és éljen?” (18,23). *Ozeás* próféta pedig úgy írja le Isten, mint aki vívódik, hogy haragja vagy irgalma kerüljön-e előtérbe: „Nem hagyhatom, hogy fellobbanjon haragom, Efraimot nem pusztítom el többé, mert Isten vagyok, nem ember, a körödben élő Szent és nem szeretem a pusztítást” (11,8k). *Jónás* prófétát elragadta a harag, amikor Isten nem pusztította el Ninivét és elszáradt az árnyat adó ricinusbokor, Isten azonban figyelmezteti: „Hát én ne irgalmazzak Ninivének a nagy városnak, ahol százhuszezer olyan ember van, aki nem tud különbséget tenni a jobb és a bal keze között és számos állat?” (4,11) Isten irgalma kiterjed a bűnbánó bűnösökre, de tekintettel van az ártatlan gyermekekre, sőt még az állatokra is.

Isten látta, hogy amit megteremtett, az mind jó (vö. Ter 1,3.10.13.19.22.25.32.). Ezért mondja a *Bölcs*: „Mert szeretsz mindent, ami van, és mit sem utálsz abból, amit alkottál. Ha gyűlöltél volna valamit, meg sem teremtetted volna” (11,24). Az újszövetségi kinyilatkoztatás fényében Isten lényegét *János* így írja le: „Az Isten szeretet, és aki kitart a szeretetben, az az Istenben marad s az Isten is benne marad” (1Jn 4,16). Istennek az emberek a világ iránti szeretete visszavezet az Isten szentháromságos életének szeretetére.

Lehetséges-e ebben a szerető Istenben gyűlölet? — élezzhetjük tovább a kérdést. Isten szentségével mindenképpen ellentétesnek látszik a „rossz szeretete”. Isten szeretete egyben a bűn elutasítása, mivel a bűn a jónak hiánya. Istenben tehát csak szeretet van, de ez a szeretet fénybe vonja a jót és árnyékot borít a gonoszságra. Ezt ugyan mondhatjuk „gyűlöletnek” is, de nem szerencsés ez a kifejezés, túl sok emberi gyarlóság elképzelése tapad hozzá,

A Szentírás felsorol egy sereg bűnt — a jó végzetes hiányait — amelyekhez Isten csak negatíven viszonyulhat és ezt emberi módon utálatosnak, gyűlöletesnek nevezi. Isten szemében „utálatos és gyűlöletes dolog” például a bálványimádás (Jer 44,4), az istentiszteleti képmutatás (Iz 1,14; Ám 5,21), a rablás és gyilkosság (Iz 61,8), a hamis eskü (Zak 8,17), a feleség eltaszítása (Mal 2,16). Isten „gyűlöli” a gőgös szemet, a hamis nyelvet, az ártatlan vért ontó kezét, az álnokságot tervező szívet, a gonosz ügyben járó lábat, a hazudozó, hamis tanút, a testvérek közt viszályt szítót (Péld 6,16—19). Így lesz a bűnös — amennyiben azonosul bűnével — Isten ellensége, gyűlölője. (Vö. Kiv 20,5; MTörv 7,10; Zsolt 139,21.) Isten és a bűnös között a *bűn következtében támadt ellenségeskedést a Szentírás gyakran gyűlöletnek* mondja. Istennel kapcsolatban tehát csak a gonoszra vonatkoztatva és csak úgy használhatjuk ezt a szót, hogy megtisztítjuk bűnös, emberi világunkban hozzá tapadó minden kicsinyességtől, dühkitöréstől, bosszúállástól, gyilkos szándéktól. Mindezt olvasva állandóan tudatában kell lennünk, hogy *Isten a bűnöst szereti*, csupán a bűnét gyűlöli. Isten „érzése” hasonlítható a jó orvoséhoz, a jó nevelőéhez. A jó orvos szereti betegét, de betegségét gyűlöli, ettől akarja megszabadítani betegét. Tehát egy és ugyanazon viszonyulást jelenti a beteg szeretete és a betegség „gyűlölete”. A jó szülő, a jó nevelő szereti „rossz” gyermekét is. És éppen mert szereti, ezért akarja „rosszaságától” megszabadítani, azaz a jóra neveli, irányítja.

Az isteni kiválasztás és kiválasztottság titka azt jelenti, hogy Isten, — minden általunk felismerhető ok nélkül — *nagyobb előszeretettel* van az egyik ember vagy nép iránt, és ezért a másik — legalább is a mi megítélésünk szerint — háttérbe szorul. Ennek legtipikusabb példája: *Jákob és Ézsau*. Még mielőtt megszülettek volna, anyjuk, Rebekka ezt a kinyilatkoztatást kapta: „Az idősebb szolgálni fog a fiatalabbnak” (Ter 25,24). Malakiás próféta írja: „Jákobot szerettem, Ézsaut pedig gyűlöltem” (1,2k). Ezt Szent Pál is idézte (Róm 9,13). Ez előszeretettel és háttérbe szorítást, kisebbnek vagy nagyobbak tűnő szeretetet jelent Istenben — a már jelzett értelemben — és nem a ma használatos személyes gyűlöletről van itt szó. Annyi bizonyos, hogy Isten igazságos, de irgalmas és nagylelkű is. Senkinek nem marad adósa. Ha tehát itt valami részrehajlást, „igazságtalanságot” látunk, akkor a hiba bennünk van, amikor Isten ajándékba adott javát mástól elkívánjuk vagy rá irigykedünk. Az Úr Jézus ezt mondja a különböző időkben meghívott szőlőmunkásokról szóló példabeszéde végén, amikor a szőlősgazda szájába adja a szót: „Én az utolsónak is annyit szánok, mint neked. Vagy nem tehetem a sajátommal azt amit akarok? Rossz szemmel nézed, hogy én jó vagyok?” (Mt 20,14k)

A kiválasztással vagy háttérben hagyással, a látszólagos vagy valóságos büntetéssel *Isten azt a különleges szeretet-tervét akarja kinyilvánítani, amit az Újszövetségben mindenkire kiárasztott*. Ebben már nem olvassuk, hogy Isten gyűlöl. Szintiszta szeretetét Jézus Krisztusban értettük meg, benne „Üdvözítő Istenünk kinyilvánította jóságát és emberszeretetét” (Tit 3,4).

Jézus szeretete legyőzi a gyűlöletet

Jézus Isten szeretetének üzenetét hozta a világba, mégis csakhamar tapasztalnia kell, hogy bár ő magából csak szeretetet, jóságot áraszt, mégis mindenfelé felizanak vele szemben a gyűlölet különböző formái. Egyesek azt híresztelik: „Ördög szállta meg és megháborodott” (Jn 10,20). Rokonai vissza akarják vinni Názáretbe, „mert az a hír terjedt el róla, hogy megzavarodott” (Mt 3,21). Pilátus tudta, „hogy csak irigységből adták kezére” (Mt 27,18). A zsidók egy része „életére tört” (Jn 5,18), mert „Atyjának nevezte Istent és egyenlővé tette magát Istennel”. Gyűlölet övezi Őt azért is, mert jelenlétével elítéli a bűnt, a „gonoszok tetteit” (Jn 7,7). Kaifás főpap így vélekedik: „Jobb, ha úgy ember hal meg a népért, mintsem az egész nép elpusztuljon” (Jn 11,50). Még halála után is „csalónak” nevezik (Mt 27,63). — A gonosz világ tehát azért gyűlöli Jézust, „mert mindenki, aki gonoszat tesz, gyűlöli a világosságot, s nem megy a világosságra, nehogy kiderüljenek tettei” (Jn 3,20). Gyűlölték őt minden ok nélkül, és rajta keresztül az Atyát is: „Aki engem gyűlöl, Atyámat is gyűlöli” (Jn 15,23).

Jézus a *gyűlölet áldozataként* hal meg. „Ő (ti. Krisztus) a mi békességünk, a kettőt (ti. a zsidó és pogány népet) egyggyé forrasztotta, a közékük emelt válaszfalat ledöntötte, az *ellenségeskedést* kiküszöbölte... Mint békeszerző, a két népet magában egyggyé, új emberré teremtette, és egy testben mind a kettőt kiengesztelte Istennel kereszthalála által, amellyel az ellenségeskedést megszüntette” (Ef 2,14,16.). Jézus kereszthalála így lett a *szeretet tette*: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örökké éljen” (Jn 3,16). „Isten azonban azzal tett tanúságot irántunk való szeretetéről, hogy Krisztus meghalt értünk...” (Róm 5,8). Ez az áldozat minden egyes emberi személyre vonatkozik, személyes szeretetből fakad: (Jézus) „szeretett engem és feláldozta magát értelm” (Gal 2,20) — Jézus tehát az őt övező gyűlölettel szembeállította a szeretetről szóló tanítását, szeretetből fakadó életáldozatát és ebből az áldozatból fakadó kegyelmeit. „E szerint az aka-

rát szerint Jézus Krisztus testének föláldozásával egyszer s mindenkorra megszentelődünk" (Zsid 10,10). „Az élethez vezető új utat... saját testén keresztül nyitotta meg nekünk" (Zsid 10,20).

Attól a világtól, amelyért Isten egyszülött Fiát szeretetből áldozatul adta (vö. Jn 3,16), meg kell különböztetnünk a *világ gonoszságát*, a „gonosz világot”, amely a bűn uralma alatt áll. *Erről a világról* tanítja Jézus, hogy *ne szeressük*: „Ne szeressétek a világot, sem azt, ami a világban van!” (1Jn 2,15). „Nem tudjátok, hogy a világ barátsága ellenségeskedés Istennel? Aki tehát a világgal barátságban akar lenni, az ellensége lesz Istennek” (Jak 4,4).

Erről a világról tanítja Jézus azt is, hogy gyűlölni és üldözni fogja tanítványait, követőit. „Mindenki szemében gyűlöletesek lesztek nevemért” — mondja Jézus (Mt 10,22; — vö. Mt 24,9). Nem szabad tehát meglepődnünk azon, ha ez a „világ” gyűlöli (1Jn 3,13), mint a többi megpróbáltatáson sem, ami *Krisztus nevéért* ér bennünket (1Pt 4,12kk). Sőt, Jézus *boldognak mondja* azt, akit Ómiatta gyűlölnék (Lk 6,22; Mt 5,11k). Ennek a gyűlöletnek az az oka, hogy „nem vagyunk a világból valók” (Jn 5,19). Jézus ezért főpapi imájában így imádkozik tanítványaiért: „*Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem, hogy óvd meg őket a gonosztól.*” (Jn 17,15). Krisztus tanítványának vállalnia kell ezt a gyűlöletet és nem szegezhet vele szembe mást, mint szeretetet. A keresztény elvet végül is Szent Ágoston így foglalta össze: „*A Lűnt utáld, de a bűnöst szeresd!*”

A helyes önszeretet megtartásával azért kell „még önmagunkat is gyűlölni”, hogy legyőzzünk magunkban minden cinkosságot a gonosszal, bűnnel (vö. Lk 14,26). Ez az értelme életünk elvesztésének, „gyűlöletének”, hogy *megmentsük az örök életre* (vö. Jn 12,25). — *Más emberek iránt viszont nem szabad gyűlöletet táplálnunk* magunkban. „Aki azt állítja, hogy világosságban él, de gyűlöli testvérét, az még mindig sötétségben jár” (Jn 2,9). Aki azonban szeret, az örökké él Istenben és már most részese ennek az életnek. „Mi tudjuk, hogy a halálból átmentünk az életbe, mert szeretjük testvéreinket. *Aki nem szeret az a halálban marad. Aki gyűlöli testvérét, gyilkos, már pedig... egy gyilkosnak sem... birtoka az örök élet*” (1Jn 3,14k).

Életünk értéke szeretetünk nagyságában áll

Szent Ágoston mondása: „*Amor meus pondus meum, eo feror, quocunque feror*” — Szeretetem az én súlyom, értékem, az visz, bárhová megyek. A Krisztus nélküli ember úgy gondolta, hogy magát fenntartani, érvényesülni csak úgy tud, ha gyűlöli a gonoszokat. Jézusban elérkezett az „*idők teljessége*” (Gal 4,4). — Korunk története még ebben az évszázadban is szörnyű oldalakat vésett fel a gyűlöletről. Ma is van gyűlölet és ma is készülnek a megtorlásra alkalmas rettenetes fegyverek. De ez a világ lehetne a szeretet világa is. Ezt a világot vagy a gyűlölet robbantja szét, vagy a szeretet tartja össze. A keresztény ember Krisztus áldozatából, példájából és tanításából tudja, hogy csak a szeretet ad életet. A gyűlölet mindig viszontgyűlöletet szül és a bosszú ördögi köre egyre újabb embereket sodor bűnbe, gyilkosságba, teszi gyilkossá vagy áldozattá. A szeretet Istenből meríti erejét és a győzelem reményében veszi fel a küzdelmet a gyűlölet és a közömbösség ellen.

Óvakodjunk érzelmi életünk elsivárosodásától éppúgy, ahogy arra is vigyáznunk kell, ne-hogy a túlburjánzó érzések letéricsenek a helyes útról. A szeretet nemesíti meg személyiségünkben mindazt a hatást, ami ér bennünket; a szeretet sugarának hatására bontakoznak ki Istenből kapott talentumaink. A szeretet teszi széppé és értelmessé életünket, elviselhetővé szenvedéseinket, reménytelivé halálunkat. A szeretet kapcsol össze szerető emberekkel, létesít boldogító köteléket köztünk és Isten között. A szeretet legszebb, legértékesebb kincsünk, de csak úgy, ha a mindennapi élet tetteiben és szenvedéseiben kiállja a tűzpróbát, hogy megtisztuljon minden salaktól és tiszta fényben ragyogjon. A mindennapi élet próbatételei a szeretetet megedzik, elmélyítik és teszik olyan erővé, amely nem engedi, hogy legyőzze őt a rossz, hanem jóval győzi le a rosszat (vö. Róm 12,21). Így lesz olyan erő, amely „mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel” (1Kor 13,7) és beteljesedik Jézus főpapi imájának kérése: „*hogy a szeretet, amellyel szeretsz, bennük legyen és én is bennük legyek*” (Jn 17,26).

Kiss László

Az esetek támogatása, a gyengék iránti irgalmasság nem pazarolja el, hanem inkább növeli a szeretetet és felszabadítja a szellem erejét a világban.

Goethe

TUDUNK-E MÉG SZERETNI?

Nemcsak az értelemnek, a szívnek is megvannak a maga követelései. Az emberiség legjobbjai mindig elsősorban a tudás kiterjesztésére, mélységeinek és magasságainak meghódítására törekedtek. Történelmileg és társadalmilag a mind nagyobb tudás bizonyult célravezetőnek, az előrehaladás egyetlen biztos zálogának. Az ész uralmától vártuk a meaváltást is, a megszentelődést is. Végül eljutottunk odáig, hogy a szív panaszait kevésre becsültük. Utunk során a lélek hangjai hol erősödtek, hol halkultak, mikor mennyire engedték hallatni szavát. Most pedig, noha egyre feljebb hágunk az elme lépcsőfokain, egyre szélesedik a látóhatárunk — ezzel azonos mértékben nő a hiányérzetünk is. Lassan-lassan kiderül, hogy bármilyen hasznosak és nélkülözhetetlenek is az ész teljesítményei, a szív követelményei el nem hanyagolhatók. Minél több siker kíséri technikai és tudományos kutatásainkat, annál éheesebb lesz az ember a szeretetre. Azt a természetes törekvést a megismerésre, melyet egyformán hajtott a kíváncsiság és a szükség, napjainkban egy másfajta szükség kezdi ki: A növekvő szeretet-ínség, a sürgető vágy emberi kapcsolatok *emberi* teremtésére. Az „emberit” kell hangsúlyoznunk, mert a kapcsolatok teremtésének egyéb útja-módja csak pótlék, mesterséges eledel egészséges szervezetnek, leplezett machináció önmagunk becspasztására. Az ember csak saját maga élő-eleven, személyes mivoltában képes az életet megszítani és a szeretetet továbbadni. Napjainkban azonban szokássá vált — akár mert kapni, akár mert adni akar az ember — a *szeretet közvetítő rendszerek útján történő, másodlagos megélése.*

Az egyik ilyen bálványként használt eszköz lehet a művészet, melybe nem csak lelkiismeretfurdalásainkat fojthatjuk bele, nemcsak rossz ösztöneink kitérőit vezethetjük le, hanem mások sorsával áttételesen azonosulva, a szeretetlenség és a szeretet, a bűn és megtisztulás lelki fázisait is élményszerűen feldolgozhatjuk. Ez az emocionálizmus az életünkben nélkülözött, de művi úton megszerzett érzelmek hajszolása a katarzis képletét nyújtja anélkül, hogy személyes tanulságokkal látna el. Magunk életére azonban mégsem húzhatjuk rá a művész életét, egy-egy alkotás megszenvedett következtetéseit, tragikus vagy derűs színeit nem másolhatjuk át saját életünk vásznára. A művészet nem recepteket oszt, hanem hol dokumentáris nyíltsággal, hol látomásos rejtjelzéssel azt ábrázolja, amire éppen a gyógymodot keresi. Az ember érzelemigényét átmenetileg ugyan kielégítheti, de végleg nem csillapíthatja.

Az ember szeretetszükségletének másik elégtelen eszköze a *szexualitás*, amely a maga tárgyiasult formájában több-kevesebb boldogságot támaszt azoknak, akik hozzá menekülnek. De mivel nem igazi szereteten alapszik, hanem pusztán a test örömein, hamar jön a csömör, a kiábrándulás. Sok házasságkötés alapul a másik fél — általában a nők — birtoklásának vágyán, a szerelem olyan értelmezésén, amely a nemi élet gátlástalan megvalósítását jelenti a házasságban, a partnerek lelki-szellemi kapcsolata nélkül. A szexualitásra épülő házasság törvénytelenül vezet a váláshoz. Az eldologiasodott nemiség a percek mámorának múltával többnyire kiégettséget hagy maga után, önmagunk értéktelenségének tudatára ébreszt, de izgalmaikat mégse szabadulhatunk, ha szeretetünket nem tudjuk rendeltetészerűen megélni. Ha nem a szívünkkel közeledünk, nem a partner iránti megbecsülés-sel és gyöngédséggel próbáljuk feltárni önmagunkat, ha nem a megértés diktálja vonzalmunkat, nem a kölcsönös kiegészülés, hanem a másik kihasználása és szolgálai alkalmaztatása, akkor az önátadás szépsége helyett csupán az önzésünknek, érzeink sürgetésének engedünk.

Az *alkohol* éppen olyan pótszer, mint a szexualitás. A magányosságban társ, a boldogtalanságban vígás, a reményvesztettségben illúziók táplálója. Mivel az alkoholizmus is mint minden más lelki mankó, amely ideiglenes biztonságot és beteljesülést suggerál, mindenekelőtt az ember rossz közérzetét váltja át elviselhetővé, azért először a rossz emberi közérzetet kellene orvosolni. A környezeti ártalmakat, amelyek szükségképpen válnak lelki ártalmakká, kell csökkentenünk, azaz olyan emberi viszonyokat teremtenünk, amelyek mindenfajta emberi tevékenységnek nem gátló vagy akadályozó, hanem szabályozó és aktivizáló teret biztosítanak. Nem véletlen, hogy ritkán hallunk az elvonókúrák végleges és teljes sikeréről, ha csak a szervezet gyógyítását, „*renovációt*” tartják feladatnak. A társasviszonyokat, az együttélés normális rendszerét kell visszaállítani vagy megteremteni ahhoz, hogy az alkoholista megújíthassa emberi kapcsolatait, újakra tegyen szert, beilleszkedhessen közösségbe, tehát gyógyulása egész személyiségére kiterjedjen.

AZ ELHAGYATOTTSÁG IDEJE? — És akkor megkérdezi az ember: mi történik vele? Miért, hogy érthetetlen árnyak és jelenségek bukkannak föl életében? Miért van egyedül, ha szeretetre vágyik —, és szeretete miért hűl ki viszonzatlanul. Úgy véli, az elhagyatottság vár rá, a társadalom sem törődik vele és Isten is elfordul tőle, a vak szerencsére bízta. Jó néhány diagnózis állapította meg eddig, hogy a modern ember „tudományosan képzett racionális és nagykorú lény” —, többek között Bultmann és Bonhoeffer szerint is —, de a mindennapok

embere megtévesztőnek, illetve féligazságnak tekinti a kijelentést. Azt tapasztalja, hogy a racionális embernek nincs mély kapcsolata a valósággal, még kevésbé van embertársaival, akik őszinte vonzalomra, szeretetre éheznek. A tudás állandó kínálatával, az ismeretek adagolásával könnyen befolyásolhatóvá — bármennyire paradoxnak tűnik —, hiszékennyé, babonássá válik minden iránt, amiben „tudományos” feltevést, „egzakt” bizonyítást szimatol. De a tudománynak még nincs válasza arra, hogyan érdemes élnie — nincs válasza a lélek protestálására, a hite gondjára. — A mai ember, ha tartósan kiüresített lelkiállapotba jut, kétségbeesésében az élvezetekbe, a percek szenzációiba kapaszkodik. Elveszti türelmét, nemcsak mások, hanem önmaga iránt is, már nincs elég ereje sorsának türelmes, kiegyensúlyozott alakításához, szeretetének kihordásához. Az evangéliumi béke nem tapad meg lelkeiben, a kegyelem hívására nincs felkészülve, érkezésére nincs berendezkedve. Az Eröz és Thanatosz örvényeiben hanyódik. Az öngyilkosság sem váltja meg, amely épp olyan tévedésnek minősül, mint az ilyen ember egész élete és mégsem tud mást csinálni, mert mindent felélt — feléli önmagát is.

Karl Rahnernek igaza van, hogy a kereszténység most kezd esélyes lenni. Most lett ez a világ, ez a történelem olyanná, hogy az ember fejét és szívét szabaddá tehetné Isten és a szeretet szolgáltatára, minthogy egyre több az ideje, dolgoznak helyette a gépek, gondolkodnak a komputerek. Fel kellene tehát ismernie, hogy Isten nem cserélheti föl a világgal, a szeretetet pedig a tudománnyal. Új megszentelődésre érett és ez az új megszentelődés csak a szeretet hullámain viheti célba.

Korunk közömbösödésével egyre határozottabban az az ember benyomása, hogy nem is ő maga, hanem a világ felelős egyéni helyzetéért. Így saját elhagyatottságát a világra vonatkoztatja és a kapott vagy adott szeretetlenségért a történelmet, a társadalmat, a kozmoszt okolja. A világ pedig elveszítette Lélek-inspiráltságát, kontaktusát az Istennel, ezért a hit próbája többé már nem a szószerinti, a tételes vallás, hanem az elpredált szeretet megmentése, a krisztusi magatartás gyakorlása. Az ember elhagyatottságában a világ értékeinek gyarapítása csak akkor javíthat emberségünkön, ha azt nem a saját diagnózisunkkal igazoljuk, hanem Isten szavát alkalmazzuk életünkre, szeretetparancsait napról napra aktualizáljuk. Ha azt valljuk, hogy nemcsak mi haladunk Isten országa felé, hanem Isten országa is közelít hozzánk — ha Isten országa erőnek erejével betör korunkba, cselekvéseink rendszerébe. De még nincs elég időnk és türelmünk felfedezni és meghallgatni Őt. Mindig csak késleltetjük a Vele való találkozást, mert ma is előbb csodákat, látványos megjelenéseket, mágius rögtönzéseket várunk Tőle. Kinőttünk ugyan a mítosz világából, de nem léptünk be a hit valóságába. Hiába minősítették tehát az embert könnyelműen „nagykorúnak”, mégis, mintha életén, sorsán nem fogott volna az evangélium olyan mélységben, hogy megövtá volna a tékozló magatartástól. Szeretetét ugyanis, minden hatalma és hódítása ellenére elpazarolta saját gögjének és önzésének növelésére.

Igy a modern embernek sejtelve sem lehet az őstamentumi figyelmeztetésekről, a próféták üzenet-közvetítéseiről, „Isten hallásáról”. Megszokta már azt is, hogy az egyház szeretetről prédikál, feltételezi a magvas hitet, de kevés példával szolgál hívóknak és nem hívóknak. Keresztény szeretetünk olykor azért olyan papirosizú, szabályzatjellegű, mert nem Krisztus hatja át, nem a megélt szeretet lényegíti át tetteinket, hanem valami óvatos megfontolás, eredendő bizonytalanság és félelem esetleges következményektől. A szeretet mintha nem vált volna vérré bennünk, nem mossa át egész életünket. Különben nem vetnék szemünkre, hogy szeretetünk gyöngye, nemegyszer hatástalan, személyválogató, kisserző, sőt számító is. Az elpredikált szeretet és az elcsépelet, alig megvalósított szeretet-tanácsok untig ismételtetése éppen azt a nagy erőt gyöngíti bennünk, amit Istenre kellene koncentrálnunk. Az ember-akcentusú egyház sem állhat hivatása magaslátán, ha nem az Isten felől nézi az emberek dolgát, ha mindig az antropocentrikus válsággal törődik, holott híveinek szeretet-töltekezésével, emberségének igazi ismérveivel kellene foglalkoznia. Az ember szeretete eredetileg transzcendens kötésű, de ezek a transzcendens kötések könnyen megsérülnek, ha a kereszténynek nem tudnak olyanok lenni, amint azt Jézus elvárja tőlük. Nem a hitetlenek tartják távol Istent az emberektől, hanem a keresztények kereszténytelensége. Isten léte mindenkire vonatkozik, akár hiszik, akár tagadják Őt, mint ahogy a szeretet is kivétel nélkül mindnyájunkra vonatkozik.

A SZERETET VISSZATÉRÉSE. — Isten beleírta magát az életünkbe, — üzenetekkel, jelekkel, változásokkal közli nevét. De nem figyelünk szavára, csak a magunk alkotta törvényekre és a gigantikus vállalkozásokra. Isten nélkül pedig nincs szeretet. Ha szeretetet akarunk, csak az Ő szeretetének kapuján át jutunk hozzá. Ha mi diszharmóniát képviselünk, Isten a harmónia. Ha Ő a harmónia, nekünk magunknak is harmóniává kell lennünk. A szeretet a lélek szenvedélye, a szeretet-vágygal angyal üzen, az emberben lakozó. A szeretet terhes örömmünk, mert áldozatok, önmagunkról való megfélemlkezés, megbocsájtás és önuralom nélkül

meg nem valósítható. Csak erőfeszítések, akarat és érzelmi edzések révén érhetjük el, hogy a pusztán hittől tovább jussunk a megalapozott meggyőződésig, kereszténységünk elvi vállalásától a gyakorlatba való átültetéséig. Mert a hívőnek a hit nem tan, hanem elsősorban élet. A szeretet nem tantárgy, amely oktatható, hanem a hitben való jártasságnak, a Krisztusba-avatásnak, a keresztény életmódnak olyan radikális megkülönböztető jegye, amely mindig kontrollálható, és amely élesen elvált minden más, nem szeretettől vezérelt felfogástól és magatartástól. A krisztocentrizmus az, ami egzisztenciálisan meghatározó életünkben, ami a legmagabb vallásos igényeket jellemezheti, hogy elemien, közvetlenül a teljes személyesség erejével találkozunk Jézussal, hogy életre hozzuk szeretetünket, és szorgoljuk vele embertársainknak. A szeretet mindenkire egyformán érvényes hatályú: nem diszkriminál, nem jogfosztó —, örül, ha oszthat és sokszorozható. Ne is akarjunk hitünkéből, vallásunkból szeretetünkéből semmi emberit kirekeszteni, ne akarjuk a hitet, a vallást, a szeretetet senki ellen ki játszani. Adjuk vissza a keresztényeknek azt a hitet, amit az elidegenedett pogány vallások után jelentett —, hasson ránk ma is fölszabadító újongásként: biztosítsa a bensőséget, az Isten és ember, pontosabban az Istenember és ember viszonyában, ember és ember szeretetkapcsolatában. Akkor visszaadtuk a szeretetnek világi küldetését is.

Hegyí Béla

SZERETETRŐL — GYŰLÖLETRŐL NÉMETH LÁSZLÓ „IRGALOM” CÍMŰ REGÉNYE NYOMAN

„A nevelőnek — írja Németh László egyik esszéjében — tulajdonképpen nincs is nagyobb feladata, mint hogy magában építse fel a példát, amellyel a fiatal lélek tájékozódó (s részben utánozó)-kedvét az igazi nagyság felé fordítja, hogy ott a családban, osztályban jöjjön létre ez az atmoszféra (mert hisz igazán nevelni csak atmoszférával lehet) . . .”¹

A Teológia olvasói számára semmiképpen sem lehet közömbös ez az atmoszféra: és éppen ez a tény indokolhatja, hogy a szorosán értelmezett teológia területén kívülre tartozó témával foglalkozunk. Szépirodalomról: egy regényről lesz szó.

A témaválasztás további magyarázója maga Németh László legyen, aki a közelmúlt éveinek ritkuló szálfái közül dőlt ki. „Ahol a példában hiány van, bizonyos fokig pótolhatja az irodalom. Sajnos épp nagy regényeink közt kevés a *legenda*: amely egy sikeres, helyesen-növési élet kibontakozására adná a példát. Az előttünk levő kor alkotásai valóban a *kritikai realizmus* művei voltak: inkább az élet eltorzulásait mutatták be.”²

Az irodalom szakértői talán szakszerűtlennek ítélik Németh László vallomását a kritikai realizmusról. Ő a kifejezést a szavak első jelentésében használja itt. A valós életet, annak mindenfajta eltorzulásait, gyötrő, fájdalmas kinövéseit bíráló irodalom művészi értékű lehet kétségtelenül. De hol van az ösztönző, a jobbra, szebbre serkentő művészet? Az ízekre bontott életek, a csalódások és tragédiák bemutatása helyett ő *legendát* igényelne, ismét csak első, szó szerinti jelentésében használva egy szót: vedd és olvasd! Mert emberibb ember lesz az általa. „Bennem kezdettől fogva megvolt ez a legendacsínáló s — író vágy, s legjobbnak tartott regényeim, a Gyász, Izsony mégis a nemesség eltorzulásáról szólnak.”³

Németh László *legenda*-író igényének van egy kitűnő beteljesedése: a szinte egész élete folyamán érlelt-érelődő, s 1964-ben befejezett *Irgalom*. „Az *Irgalom* anyaga, életlátása, formavilága szerint is az egész pályán tanulságait gyűjti össze” — írja róla értékelő-elemző tanulmányában Béládi Miklós⁴. „Olyan könyv ez, amely bravúros lélekrajzával . . . visszhangot válthat ki mindenütt és mindenki, ahol a szeretetnek és irgalomnak visszhangja van” — mondja Földes Anna⁵.

Nehogy félreértse bárki is a szándékot: nem arról lesz szó, hogy az istenhit és hitetlenség térképén Németh László helyét megjelöljük. Nem is idézetgyűjteményt akarunk összeállítani, amelyekre rámondhatnánk: ime, így szavaz a nagy író a kereszténység igaza mellett! De az sem szándéka ennek az írásnak, hogy vitába szálljon irodalomértők ilyen vagy olyan felfogásával. Egyszerűen segíteni akar a *legenda* megértéséhez, eszmélkedő olvasásához.

Az *Egész Eszter*, a *Gyász* és az *Izsony* nőalakjainak sorába lép az *Irgalom* harmadéves orvostanhallgatója, a húszas évek egyetemista életét élő Kertész Ágnes. Az egyetemi előadások, gyakorlatok, a betegekkel való első találkozások és vizsgák izgalmanak jellegzetes légköre, villamosmegállók, parkok, bérházak félreismerhetetlen, budapesti levegője, a háború utáni esztendő aggódó-kicsiny beszéltetései, értéktelen pénz, sokezer kilométerre, távol Oroszországból hazavárt hadifoglyok, hírek, és az apa, Kertész János hazatérése: a két világháború közötti világ részese lesz az olvasó. De bármennyire is jellegzetes a kor és a

környezet, bármennyire is magával sodorja az író az olvasókat, nem a helyszínre és nem a háborút követő évek bizonytalanságaira feledkezünk rá. A légkör — bármilyen határhelyzetekbe is kerüljenek a szereplők, bármennyire érdekes vonások villannak föl a hadifogolyemlékek közül, bármennyire hiteles legyen a fogságból visszatérő tanár fogadása az éppen névnapot ünneplő kollégák között, — a légkör igazán hiteles a szűkebb szférában lesz. Úgy tűnik, szokványos családi problémának leszünk tanúi. A távollevő apa, a leányával kettesben élő anya és a fiatal vasutasosztály, Laczkovics: ennek a négy embernek feszültsége, viszonya, egy család izzásig fölhevülő belső erőtere a fogságból hazatérő apa megjelenése után. Ez az egyszerű képlet, egy „családi háromszög” bővített változata. Ez érdekli Németh Lászlót, s bár kivülről beszéli el az eseményeket, mégis ennek az anyyra általánosanak tetsző képletnek a megoldása izgatja. Az orvostanhallgató Ágnes oldaláról látja-látatja ezt a feszült világot, s keresi az összekuszálódó érzelmi szálak kibontásának, a helyzet megoldásának-elfogadásának emberi lehetőségét.

„Azt ne is képzeljétek, se ő, se te, hogy itt valami Csipkerózsika-kastély várja, amelyben minden úgy van, mint amikor elment. Csak szokja meg rögtön, hogy hét év alatt mi is mások lettünk”⁶. (116.) Kertésznek kifakadásában lényének indulatai forranak. „Ágnes elkomorodva hallgatta ezt a beszédet. Azt megszokta, hogy az anyja szavai, főképp, ha az ellenkezés elvi kijelentésekbe zaklatja, kegyetlenebbek a tetteinél. Most azonban, a kíméletlen elvek mögött nem volt nehéz a harci érveket gyűjtő ösztön munkáját felfedezni.”

Összeszugorodott, távlatok nélküli világ ez, az ösztönös vonzalmak és taszítások kusza szálai gabalyodnak egymásba. A hazatérő férj a hét évig tartó távollét után a vonzalom helyett saját otthonában valami mást talál. Dühkitöréseket a fogságból hazamentett kínai takaró láttán, felháborodott kifakadást az íróasztalára tett könyvek miatt, méltatlankodást, mert várja az étkezést, megbékíthetetlen ellenségeskedést, mert horkol. . . A mindennapok apró-cseprő eseményeiből egyre világosabbá, áttekinthetőbbé válik az ösztönök izzásának ez a furcsa erőtere. Lehetetlenné válik az élet; a hazatérő, megtorpan tanár elköltözik saját lakásából, a visszatérés kimondatlan, titkos vágyával.

Kertésznek ösztön-lényét férje jól ismeri. „Mint fiatal házas, csak elhültem rajt, milyen feneketlenül tud gyűlölni ez a sápadt, törékeny asszonyka. Pedig a szíve különben jó. S ha az ember kellően irányította, sok nemes dolagra rá lehetett kaphatni. Sokszor megmondtam neki, szerencséje, hogy egy pedagógus férjet kapott. Bár itt már néha gyógypedagógusnak kellett lenni.” Leányuk eszmél erre a kapcsolatra: „Ez a mondatsor, látszott, nem most keletkezett. Amikor a háborúba elment, rég készen volt, a maga szerepének, szeretetének az igazolódására csiszolódott ki, így hordta végig Szibérián, börtönfolyosókon, egyre mélyebben süllyesztve a vágyódó szerelem alá. . .” (217.)

A férj-feleség indulatai a hazatérés utáni első karácsony estén nyomasztó, elviselhetetlen hangulatot teremtenek. Kertésznek szenteste előtti nap jól időzített veszekedést rendezett. „A mamád nagyon megneheztelt rám” — mondta Ágnesnek apja. „Épp a te ajándékodról volt. Én már nem is tudom, milyen kis megjegyzést tettem. S ő egyszerre a plafonon volt, s azt mondta, nem fogja szenteste is az én rosszalló pófamat nézni.” (453.)

A szenteste távol levő Kertésznről beszélget apa és leánya. „Öhöz — nagyon sok türelem és szeretet kellett, mondta ki Kertész a szót, amely benne is fölmerült. A háború alatt, hogy én nem voltam itt, ez hiányzott neki. . . — Neked is ezt rója fel, hogy hideg voltál hozzá. Nem tudtál helyettesíteni. . .” (467.)

Könnyű elítélni és megvetni Kertésznek hűtlenségéért, méltatlan kalandjaiért, kicsinyes, házsártos viselkedéséért, kitéréséiért. De egyre-másra ráirányít Németh László bennünket a közös felelősség gondolatára. A szinte kőből faragott, magát a világot, az életet szinte felsőbbrendű emberként szemlélő, a maga lezárt világában élő Ágnes is megérez valamit még apja megérkezése előtt a szeretet felelősségéből. Bár hűvösen tartózkodó anyjával szemben, mégis rátör a gondolat: „Néha büntudat fogta el, hogy a magános asszony nem kapott tőle elég szeretetet.” (64.)

A háromtagú család ösztönös erővonalai azt mutatják, hogy önmagáról meafeledkezni igazából senki sem tud közöttük. Hét éves távollét után Kertész csak a fogságról tud beszélni, világa lezárt, nem nyílik belőle ablak az itthon maradtak felé. Gyámoltalan, tehetetlen, botorkáló ember lesz: nem egyszerűen azért, mert elfelejtette, hogyan kell megkötni a nyakkendőt, — hanem mert nem is tud (vagy nem is akar?) kitárulni, ráfeledkezni az otthon régi, de hét év után mégis új életére.

Kertésznek is merev: a távollét éveit kibomló kaland, a Laczkovichhoz fűződő szálak őt is saját világába zárják. Ami a család légkörét feloldhatná, emberivé, barátságossá tehetné: hiányzik belőle. Megértésre volna szüksége Kertésznek, jó szóra, esetlenségének, tetovaságának fölkarolására. Arra, hogy felesége *elfogadja* őt. Arra, ami Ágnes lelkében már ébrednek. Ráérez — az ösztönös ráérezés már-már tudatossá válik —, amire Kertésznek igazán igénye van. „De hisz a határon, Csóton csak a tetveiből, rongyaiból fürdették,

vetköztették ki, az a hét év még ott van rajta, abból őneki kell szeretetével, a csendes segítőkészségével kimosdatni." (287.)

Ágnes még kislány volt, mikor apja a frontra került. Tudós tanárként, tekintélyes ember vonásaival maradt emlékezetében. Vonzódása apja iránt elemi erővel tört elő a megérkezés után. „Ó, ha ezt megjósolta volna valaki, hogy életének a legboldogabb napját, — amit annyiszor kiszínezett magában — ilyen szorongva, szinte tűkön állva fogja eltölteni. Alig egy-két szép percre emlékezik — talán amikor a dalárdisták az apját megölelték —, de akkor is benne volt az aggodalom, hogy mivel bántják meg a most jöttet a következő percben...” (206.) — Nem rajongásra, nem is a már-már könyörtelenül újfajta fogsággá fajuló féltésre van szüksége az apának, hanem elfogadásra, megértésre, meghallgatásra. De ezt sem felesége, sem leánya nem képes nyújtani.

Ha csak ezt a helyzetjelentést kapnánk a regényből, nem emelkednék ez az olvasmány a „legenda” színvonalára. Mert mindez még semmiben sem különbözik azoktól az írásoktól, melyeket Németh László a „kritikai realizmus” által kimért körébe soroz. Ez az élet, mondhatná bárki: önmagára ismerhet szinte minden ember, amikor a százelede önzés fotográfia-szerű képére rácsodálkozik. Ez az élet, ebbe kell beletörődni, a helyzetek, situációk föllazíthatatlannak tűnő vaspántjait vegyük tudomásul. Önmagukkal törődő, önmaguknak élő emberek hiteles képe egy adott történelmi időszakból, — s a képlet máig sem változott, mutatja a leghétköznapibb élet...

Azonban már az első eseményekkel párhuzamosan megjelenik egy téma, eleinte csak távolról, egy-egy odavetettnek látszó megjegyzésben, apró gesztusban, néhány mondatban. Bár a hangsúlyt az önmagába burkolózás, a szilárdnak hitt falak mögül való kérlelhetetlen, mintegy felsőbbrendűségi tudatból fakadó ítélkezés kapja — (Őneki, ha egyszer bele tudta venni magát, inkább védő tok volt a tanulás, amelyből tagadhatta a világot. A megbotránkozás, az dermeszti meg, mintha egy varázslat nehéz kőbe faragná a fényel játszó testét. S ha legalább tudná, hogy igaza van! Hogy joga van megbotránkozni! Nem azt, hogy csakugyan igaz, amiért elítéli az anyját, hanem hogy szabad, méltányos elítélni érte.) (I/56.) —, az önfeledt öröm képes arra, hogy megnyissa a magába zárt embert. Apja érkezésének hírére rátelepedkeve más lesz a világ: Ágnes megszólítja a villamoskalauzt, boldogan beszélgetésbe elegyedik az emberekkel.

Az embernek azonban érnie kell: az orvostanhallgató, aki az élet szolgálatára szegődött el, kell hogy szembekerüljön az étellel. Elfogadni a hazatérő — és gyermekai naivsággal és aggodással körülrajongott apját — könnyebb lesz, mint elfogadni, megérteni a szintén a saját zárt világába vergődő, tehát szerencsétlen anyát. „Anyád panaszkodott, hogy nagyon hideg vagy hozzá. Kimutatod a megvetésedet...” (II/168.)

Apjának-anyjának nem egészen simán induló és zajló házasságára akkor döbben rá igazán, amikor anyja — nem minden szándékosság és indulat nélkül — kezébe adja apja naplóját. „Amit most... tanult: nagy, bár még csak félig értett lecke volt abból a tárgyból, melyre most, az utolsó hónapokban kezdett fölnyilni az esze. Amin idáig csak el-elcsodálkozott, az emberi kapcsolatok rettetetessége, az örvények s talányok, melyek ott nyílnak fel, ahol a sors két embert összeköt, belülről kezdett az értelme s lassan a szíve fölött is megnyilni, mint egy mindennél fontosabb klinikai tárgy, amelyből nemcsak a szülei pörét, de talán magát is mélyebben értheti meg.” (II/195.) Lassan-lassan ébrednek benne már valami, ami majd anyja megértésévé fejlődik. „Az, hogy az anyjában csakugyan volt valami abból a jóságból, nagylelkűségből, ő sem tagadhatta... De az, hogy ez az állhatatlan, „egoista teremtés” a betegségeknel való virasztást, ápolónőséget „oly soká is kitűnően végezte, úgy-hogy a családban híre volt...” — azt bizonyítja, hogy az indulatokkal befutott természet mélyen ott van az ember, aki csakugyan áldás lehetne környezetében. S ő maga is nem olyan-e sokban, mint az anyja? —

Az emberré érés az elfekvő kórházban töltött időszak alatt megy végbe. Van a regénynek egy figurája, aki az elejétől kezdve jelen van: a Kertész János falujából való Halmi Feri, — Ágnes idősebb kollégája, a fél lábát húzó, sánta orvostanhallgató. Ágnes sokszor töpreng: vajon ezzel a torz emberrel együtt tudna-e élni? — Halmi juttatja Ágneset ehhez az álláshoz, a rendszeres éjszakai ügyelethez. Hozzá tartozók nélkül, gyógyíthatatlanul, halálra váró emberek közt keresi a hangot —, a saját hangját. Már volt olyan élménye, amely önbizalmat adhatott, hogy nem lehetetlen életkedvet önteni az emberbe: visszamaradott, nehezen tanuló kislányt segített, — Jolánkát —, jóindulatú közeledésére, a kötelességszerűen elvállalt foglalkozáson túl a bátorító szóra „kigömbölyödött a sündisznó”, — a nagymama csodálkozására igazán élni kezdett a kislány. S most a gyógyíthatatlannak között találkozik az igazi kérdéssel, mi értelme az életnek, ha úgyis halál a vége. Az ösztönös borzadás, viszolygás, elutasítás helyett azonban lépésről lépésre fölváltja az elfogadás, a szolgálat, az emberi nyomorúság fölkarolása. Itt kezdi igazán jól érezni magát, mert amit rájuk pazarol gondoskodás-

ból, tördésből, az nemcsak hogy öbelölük csalja elő a már-már kihúnyó életet, de maga is fölszabadul, kimondhatatlan boldogságot érez.

Németh László sem hagyja ki a lehetőséget: észreveszi a sokszor kísérő azonosítási lehetőséget. Agnessel ráeszmél — és ráeszmélt bennünket is egy gondolatra. „Új környezetnek valóban megvolt ez a hatása, hogy a kintieket... , akik csaknem épp olyan gyógyíthatatlan bajokban vergődtek, olyasformán nézte, mint a bentieket, mintha a képtelen ötlet... , hogy végeredményben az egész világ egy elfekvő, eresztett volna lelkében váratlan gyökereket... Boldog izgatottság, tevékenységi láz volt benne, mintha a tavasz, amelyből soha ilyen apró kortyokat nem nyelt — álutakon mégis beszívárgott volna belé, s egy ki nem bontott, de annál tudatosabb élet terve lőtt volna sejtjei csendes mámorába.” (II/358.) Sokszor és sokféleképpen szövi bele a beszélgetésekbe az adni-kapni feszültségét az író. Hitet tesz amellett, hogy az embert kell elsősorban megváltoztatni, belső átalakulásra van szükség. Egy beszélgetésnek, Halmi Feri és Ágnes vitájának részlete: „Nem lehet az embereket úgy szeretni, hogy megvetjük őket.” — Halmi: „Kit szeretek, kit megvetek: ahogy illik. — Igen, de itt nem lehet határt húzni. A megvetés átszivárog a határon. — Például? — Hogy maga vezető, ő meg vezetett. Annak az áramnak úgy kell szép csendesen s hatalmasan folynia magából, hogy minden embernek jusson belőle. — Még az ellenségnek is? — Igen annak is. Szeresd ellenségedet, mint tenmagadat. — Az ellenség sem szörnyeteg. Abból kell kiindulni — én legalább így érteném — (Ágnes), hogy az emberek valódi érdekei összeférnek egymással... Az ellenséget sem gyűlölni kell, csak a valódi érdekeire rászorítani...” (II/236.) S valamivel előbb ugyancsak Ágnessel — mondja az író: „A társadalmi feltételeket hiába változtatja meg, ha ezt az örültséget bennünk, magunkban nem tudja megfékezni.” — Ez az örültség — az önzés.

Az önmagába burkolódzó önző élet helyett a másokért élő — kissé jámborul így is mondhatnánk: a tevékeny szeretet útját vállaló életet kell járni. „Most egyszerre kiderült: csak dolgoznia kell, tennie mások körül, akár Jolánka az, akár Huberné vagy Frida néni, hogy megnyerje a rábizottak szívét.” (II/490.)

A hazalátogató Ágnesnek mondja az anyja: „Látod, ez szép, hogy benézel ránk... Ha mindig ilyen lettél volna, mint most, nem olyan rideg, sok mindennek nem kellett volna megtörténnie.” (II/494.)

Mondhatjuk, hogy Németh László egyetemes érvényű életszabálya nyitja rá olvasói tekintetét. A szeretet és gyűlölet számai kibogozhatatlanul titkosnak tűnnek mindaddig, amíg nem jut el az ember a vállalásig. Amit pedig vállalni kell — akiket vállalunk kell —, beteg, törekeny emberek, vagy sánták, visszataszítóak, mint a regény Halmi Ferije, a szűkszávú, gát-lásos, mogorva, torz orvosjelölt. Vagy önmagukba gabalyodó, távolról érkező, ismeretlenül vált ismerősök, mint Kertész János, a fogságból hazatérő tanár. Vagy a magára maradt s kétségbeesetten a maga boldogságát kereső Kertészné, akinek kalandja a vasutassal szeretefoszlik, amint tördök vele a lánya.

Aki veszi magának a fáradságot, hogy ezt a vaskos regényt végigolvassa, az evangélium kemény paradoxonára ismer majd rá: „Aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, de aki éretten elveszíti életét, megtalálja azt.” (Lk 9,24) Egy sokféle szállal a múlthoz kötődő történet világából kitekintve megéri-megéri, hogy azé az élet, aki vállalja azt. Azé a jövő, aki hitet tud adni, hogy érdemes élni; és ez a hit akkor fakad, ha meri vállalni az ember a szeretet kockázatát. Parabola ez a regény, többet mond, mint egy pusztá esemény-sor. Mindenki, aki az élet szogálatát vállalja (mint a regény orvos-alakjai), hozzáérti még a fölszólítást: „Menj, és te is hasonlóképpen cselekedjél!”

Az „adni” témája fokozatosan szélesedik s válik szinte himnuszszerűvé a befejezőkor. „Az ember adjon s tekintse véletlennek a kapást. Ebben a vak vágyaktól, hiú versengéstől, féktelen szenvedéstől gyötört, természete szerint elfekvő világban egy szabad ember (milyen nagyszerű az is, hogy orvos lesz), ha megvan benne a források bősége, értelmet nem is találhat szebbet, mint önteni, folytatni magát, tisztulásra és enyhültre.” (II/527.) — Alljon a gondolat-sor lezárásaként a regénynek jelképes erejű befejezése: Ágnes mondja a sánta Halmi Ferinek: „Azért is fussunk egyet. Feri hőkölve húzta vissza a kezét. De Ágnes hűvös, erős keze rákapaszkodott, s minden uja egy unszolás volt: ne félj tőlem, nem nevetlek ki... De Ágnes, ahogy egy lépéssel előtte futva nézte — bátorította, olyan különös gyöngédség szállta meg iránta, amilyen tán az apja iránt sem; nőveri szánalom, emberbaráti szeretet, asszonyi pártfogás körülírhatták csak ezt a gyöngédséget. — De most már elég, mondta Feri, amint érezte, hogy Ágnes lassít kisére. — Na ugye, hogy tudunk mi futni, állt meg Ágnes közvetlen mellette, s a mellére ánya, s megcsókolta a lihegő fejét. S közben úgy érezte, mintha nem is csak Ferit, de az anyját, apját, Bölcskeyné, a haldokló Matát, az egész elfekvőt, a nagy emberiséget húzta volna a mellére, — a sánta emberiséget, amelynek hitet kell adni, hogy futni tud, a lábára is vigyázni közben, hogy sántaságába bele ne gabalyodjék.”

Jegyzetek: 1. A vallásos nevelésről. Kiadatlan tanulmányok, Magvető, Bp. 1968. II. 353. — 2. Uo. — 3. Uo. 354. — 4. *Béládi Miklós*: Németh László. Érintkezési pontok, Szépirodalmi, Bp. 1974. 205. — 5. *Földes Anna*: Húsz regény, Bp. 1968. 142. — 6. A regényből vett idézetek melletti számok a Szépirodalmi Kiadó Zsebkönyvtár sorozatában 1973-ban megjelent két-kötetes kiadás lapjait jelzik.

Korzenszky Richárd

„BOLDGOK, AKIK SÍRNAK”

— Fiatal barátaimnak —

Nem érvelni akarok most a szeretet mellett. Csak elmondani egyet s más. Nem újdonságokat, s újszerűen megfogalmaznom is nehéz: hiszen annyiszor meséltem is, próbáltam leírni is az évek folyamán. Gyakran fogom idézni régebbi feljegyzéseimet, visszaemlékezéseimet: 34 év nagy idő az ember életében, s most éppen két részre is oszthatom, csaknem felébe, ezt az időt: a legtöbb feljegyzésem 1962-ben készült.

Nem érvelni akarok: főleg nem a túléléssel, a fennmaradással. Szinte egyenlők voltak az esélyek, és egyformán csekélyek, itt és ott. Volt, aki azért élte túl, mert megőrizte a hitét, az akaraterejét, vagyis az emberségét, s ami ebből fakadt: a szeretetet; volt, aki azért élte túl, mert a gonoszság, az embertelenség, a sátán szolgálatába állott. Ha egyszerűen azt mondjuk: Isten a szeretet, a sátán a gyűlölet: a letaszított pokolfejedelem itt is keményen állta a sarat. A hitlerizmus alkotta poklokban, börtönökben, koncentrációs táborokban.

Ahogy hajdani feljegyzéseimet olvasom, nyomban kitűnik: nem az egyenruhaviselés önmagában vagy a hatalmi pozíció volt a gonoszság, a kegyetlenség, a szadizmus forrása — bár a hatalmon levőnek, azt tapasztaltuk, éppoly nehéz bejutnia a mennyek országába, mint a gazdagnak. A választvonal nem mindig a fogoly és nem-fogoly közt húzódoott: fogoly-parancsnokaink közt legalább annyi volt a gonosz, a hatalom birtoklásától embertelenedett, ahány emberségességre törekvőt ismertem öreink között. Abból, amit láttunk, hallottunk, kiderült az is, hogy a hitlerizmusnak a hatalom pusztá birtoklásából eredő torzulások mellett még egy lélektani eszköze volt a szadizmusra nevelésben: a kegyetlenség.

„A hazai sváb fiúk voltak a legrosszabbak — jegyeztem fel 1962-ben, a magyarországi gestapo-börtönökben megismert öreinkről szólván. — Csupa SS-önkéntes, akiket kegyetlenséggel idomított kegyetlenségre a hitlerista pedagógia; például Mayer Gyuri Kistarcsán a világ legtermészetesebb hangján mesélte, hogy a fronton 24 óra hosszat kellett jeges vízben állniok, — „most aztán ide kerültem és verem a zsidókat meg a kommunistákat.” De voltak köztük osztrák parasztyerekek is, akiket akaratukon kívül osztottak be az SS-hez — ezek igyekeztek könnyíteni az életünkön, amennyire tőlük telt, s más beosztást kértek, mielőtt lehetett.” — Az auschwitzi barakkparancsnokokról pedig: „Eltartott egy ideig, míg megértettük, hogy sorstársaink azok, akik kegyetlenkednek, zsarnokoskodnak felettünk, s további hosszú idő múlva fedeztünk csak föl egy-egy „jó” blokwát vagy más előljárót. A legtöbb esetben bevált a hitleristák lélektani módszere: azoknak kell hatalmat adni, akiket megkínoztak, lelkiileg eldurvítottak előbb, versenyezni fognak feletteseikkel a gonoszságban. Ilyen volt a legtöbb láger-tiszt-viselő; 4—5 éve éltek itt a legmostohább körülmények között, szemük láttára vitték halálba, gyilkolták meg legközelebbi hozzátartozóikat, s megtanulták: csak az tud életben maradni, aki nincs tekintettel másra, kíméletlen a létért vívott harcban. Akik viszont nem ilyenek voltak, megmaradtak érző- és vérzőszívű embernek, azok sokat segíthettek fogolytársaikon — míg utol nem érte őket az SS bosszúja”.

„Megtanulták: csak az tud életben maradni” — mint említettem az előbb, nem mindenki vont le ilyen következtetést. Voltak szélsőséges helyzetek, amikor egyértelműen így vetődött fel a kérdés: vagy ölsz, vagy megölnek, vagy mást áldozol fel, vagy feláldozod magad. Voltak helyzetek, amikor az ember élete feláldozásával megmenthette embertársát, mint Kolbe atya példája tanúsítja; és voltak morális konfliktusok, melyekből szinte lehetetlen volt kiutat találni: példa rá egyik ravensbrücki lengyel blokwa (barakkparancsnok) esete, akit fiatal fogolyhonfitársnője arra kért, mentse meg az anyja életét, mert fölirták szelekcióra. A szelekció az idősebb foglyok számának ritkítását jelentette, ennyi meg ennyi főt gázkamrába küldenek. Mit tegyen a blokwa? A létszám nem hibázhat, csak úgy mentheti meg a lány anyját, ha ő maga szemel ki, áldoz fel helyette egy másik, idősebb foglyot a parancsnoksága alatt álló barakkból.

De nem az ilyen esetekről akarok most szólni, nem az embertelenség diadaláról és nem is az emberség konfliktusairól. Épp az ellenkezőjéről: arról, hogy a szeretet segített, köny-

nyitette meg az életünket, adott erőt ahhoz, hogy túléljük. És hadd jegyezzem meg azt is, hogy nem fogalmazok pontosan, ha csak a gyűlöletet emlegetem a szeretet ellentétéként. Nem a gyűlölet volt akkor és ott az embertelenség oka, forrása, megnyilvánulása; inkább a szeretet hiánya, nemismerése, a helytelen, torz önszeretet, az alantas indulatok felülkerekedése. Még csak azt se mondhatom, hogy Hitler és hívei egyszerűen gyűlölték a zsidókat, a lengyeleket, az alsóbbrendűnek tartott emberfajtát: inkább megvetették őket, nem vették emberszámba, nem is állatnak — dolognak tekintették.

Ha fogalmakat vizsgálunk: sok ellentét-párja van a szeretetnek, és nagyon sok kérdés van, amire ezzel az egy szóval válaszolhatunk. Például: mi a boldogság? A szeretet. Börtön- és lágtapasztalataim is ehhez az egy, egyszerű megállapításhoz vezetnek.

Nemrégiben olvastam Kertész Imre lágerkönyvét, a *Sorstalanságot*. Ezt írja az utolsó oldalon: „Hisz még ott, a kémények mellett is volt a kínok szünetében valami, ami a boldogsághoz hasonlított. Mindenki csak a viszontagságokról, a „borzalmakról” kérdez: holott az én számomra tán ez az élmény marad a legemlékezetesebb. Igen, erről kéne, a koncentrációs táborok boldogságáról beszélnem nékik legközelebb, ha majd kérdik.”

Az első interjút 1946-ban egy svájci újságíró nő készítette velem, valamilyen női lap számára. Nem sokra emlékszem belőle, de erre az egyre igen: „Auschwitzban mégis boldogok voltunk. Igen, boldogok, mert szerettük egymást.” 1962-ben írt visszaemlékezéseimben is talállok ilyen mondatot, a börtönélet — a Pestvidéki Törvényszék épületében töltött időszak — leírásában: „... talán a magunk módján ott, a börtönben boldogok is voltunk ilyenkor, mikor együtt voltunk néhányan, akik egyformán gondolkoztunk és szerettük egymást.”

Hogy szeressük egymást, valamilyen közösséget alakítsunk ki, számomra éppoly természetes volt, mint az, hogy igyekezzünk kellemesen tölteni kényszer-tétlenségünk idejét; a társkeresés igénye, mely a szeretet légkörében a nélkülözés körülményei közt is fenn tudta tartani az öröm hőfokát, éppoly természetes volt, mint a szabadulás reménye, és a hit, hogy ha meghalok, a mennyországban ébredek fel.

Számomra nem voltak akkor éles vonalak és törések, s nem volt hirtelen zuhanás: tizennyolc éves voltam, amikor a gestapo letartóztatott, s a letartóztatás ténye semmit sem változtatott erkölcsi világképemen. Nem ismertem a gyűlöletet, ami emberek ellen irányul, de „a hitlerizmus gyűlölete családomban az alapvető erkölcsi normák közé tartozott”, mint 1970-ben följegyeztem; természetes volt, hogy 1944 márciusában, a hitlerista megszállást követő napokban, bölcsész-barátnőimmel nyomban tanakodni kezdtünk, mit tehetnének a náci ellen, s lényegében nem emberek, hanem a bűn, a gonosz ellen, „a sátán incselkedései ellen” akartunk szervezkedni. „Tizennyolc éves voltam — írtam 1970-ben —, naiv voltam és egyszerű volt a világ, egyszerű volt a hazafiság és az áldozatvállalás, a zsarnokság és a tiltakozás, vagy ha úgy jobban tetszik: az ellenállás, mert fekete volt az ördög és én megfogadtam, hogy ellene mondok az ördögnek...”

Valóban nagyon egyszerűnek láttuk a dolgot: szervezkedünk, fegyveres felkelést próbálunk előkészíteni... úgy éreztük, ez a kötelességünk, ha jó magyarok vagyunk és jó katolikusok. Nem tudtuk, mi vár ránk, sem, hogy mi történik azokkal, akiket „elvisznek a németek”, én még 1944-ben se tudtam, hogy vannak koncentrációs táborok és gázkamrák.

Azt sem tudtam, hogy vannak, akik gyűlölnek, vannak ellenségeim; nyilván nem csak eszmei indítékokból jelentett fel az az ismeretlen diáktársam, aki véletlenül fölтанúja lett egy bizonyos beszélgetésnek. Az ellenállás lehetőségeit és szükségességét magyaráztam éppen, orosz fegyverekről beszéltem és a tiltakozás erkölcsi értékéről. A bírának nem szabad a feljelentők vádjait elfogadniok, de még vallomásukat sem. Ha csak jelentkezik is ilyesvalaki, halálal lakoljon...”

Nagy Konstantin császár, miután a Milvius hídnál győzelmet aratott Maxentius felett, bevonult Rómába és megkapta a szenátustól az augustus címet, 312 december 1-én rendeletet adott ki a következő szöveggel: „Ki kell irtani az emberiség egyik legnagyobb szerencsétlenségét, a feljelentők átkozott rákfenéjét. Nyomban első próbálkozásainál torkon kell őket ragadni, ki kell vágni a gyűlölet nyelvét, s kitépni gyökerestül. A bírának nem szabad a feljelentők vádjait elfogadniok, de még vallomásukat sem. Ha csak jelentkezik is ilyesvalaki, halálal lakoljon.”

Nem ismertem a gyűlöletet, amikor beléptem első börtönömbé, a Főkapitányság 200-as fogdájának egyik cellájába. A két piccsenő nő ült, de csak egyikük volt igazán politikai fogoly, Annus néni, Knurr Pálné, régi harcos szociáldemokrata. A többiek közül ketten — egy francia grófnő és egy import-exportvállalat vezetője — állásuknál fogva voltak „kémgyanúsak”, a másik két nőt teljelentették. Az egyiket a lengyel vőlegénye miatt, a másikat zsidó férje és zsidó szeretője miatt. Később, a Pestvidéki Törvényszék börtönében, volt egy rabtársnőnk, aki féltékenységből följelentette a férjét, ezért tartóztatta le a gestapo őt is („Aki nékem mindenem volt, százszor legyen átkozott”, énekelte egész nap); később szabadon engedték. F. Baba barátnőmet az a lány jelentette fel, akinél lakott: érdemeimet akart sze-

rezni, hogy zsidó származása miatt bántódása ne essék. Nem sikerült: őt is lecsukták. — Állítólag maguk a hitleristák is megdöbbentek: már az első héten 25 000 feljelentés érkezett a gestapóhoz. „A gyűlölet nyelve.”

A börtönökben és a lágerekben természetesen alakultak ki a közösségek. Természetes volt, hogy a pesti börtöncellákban összetartottak a lengyelek, és Auschwitzban, a hitleristák által Németországhoz csatolt lengyel földön, annyira megőrizték a fogolyélet szellemének lengyeliségét, hogy még a tisztségviselők közt is akadt, aki öt év alatt egyetlen német szót sem ejtett ki a száján; esténként, főleg szombaton és vasárnap, lengyel ének csendült fel a barakkok sötétjében, s vasárnap délelőtt a kötődében, ahol dolgoztunk, nem nyúltak a tűkhöz, s lengyel miseénekeket énekeltek rabtársaim. Auschwitzban a lengyel szellem az összetartás és az ellenállás, a tiltakozás szelleme volt, és ez is hozzájárult annak az adott körülmények közt maximálisan elérhető lelki egyensúly-állapotnak az eléréséhez, amit akkor, 1946-ban, boldogságnak neveztem, szembeállítva a ridegen és szürkén német ravensbrücki léghőrel. Természetes közösség volt a szocialistáké és kommunistáké, de ez soha nem volt zárt, exkluzív: szocialista rabtársaink nem csupán az együttműködést tartották természetesen minden becsületesen gondolkodó emberrel, hanem gyakorlatilag is segítettek mindenkinek, akinek tudtak. Kistarcsán találkoztam először szocialista és kommunista foglyokkal, akik évek óta ültek a meggyőződésükért; az internálótábor többi épületében laktak, a pince-műhelyekben dolgoztak, s minden lehető alkalmat megragadtak, hogy segítsenek. Őt napot töltöttem Kistarcsán, 1944. április 28-tól május 3-ig; teremmagyságú fogdámban csak öten voltunk, a már említett Annus néni, a 65 éves Mariska néni, külvárosi munkásasszony, a kommunista Bolehláv Sándor munkás felesége, Irénke, és Lubomirski herceg menyasszonya, Myszka Dabrowska. Amikor sétálni mentünk — itt mindennap kivettek bennünket, végre levegőt szippanthattam a Főkapitányság 25 napos cellalégszomja után, s egy cseresznye fa virágozott az udvar közepén — mindig elhaladtunk a pinceablakok előtt, s a munkások a műhelyekből hol egy cipőt, hol vajot, kolbászt nyújtottak ki az ablakon; az örök nem figyeltek oda, s mi kabátunk alá rejtve vittük föl az ennalót. Mi magunk nem éhezünk, ezért Myszka és Irénke — majdnem mindegyik örünk megengedte, hogy egy-egy percre találkozzunk Marcinnal és Sándorral — a férfi-foglyoknak továbbította az elemőzsiját. Élelmiszercsomagot hozott be, lekvárt és kenyert egy faládikában, a vízvezetékcsőre is, amikor zuhanyoztunk; illedelmesen lesütött szemmel jött be, s búcsúzóskor kezét szorított velünk.

Természetes volt, hogy Annus nénival rögtön összebarátkoztam: összefűzött bennünket az optimizmusunk — naivitásom szövetségese lett az ő bölcsességének —, s hogy tudtuk, miért ülünk. Annus néni hitt valamiben: a szocializmusban, s hitéből következett a magatartása. Soha nem engedte el magát, nem esett kétségbe. Soha nem panaszkodott; azt hiszem, csakugyan nem gondolt magára. Sem a 200-asban, sem Kistarcsán, sem a Pestvidékiben, sem Auschwitzban. Mert mindig elszakadtunk egymástól és újra találkoztunk, s ő semmit sem változott. Mindig jól lehetett vele beszélgetni, játszani, sőt még énekelni és táncolni is: kistarcsai lakóterünkben táncra perdült a sánta lábával, úgy énekelte: „Büszke némaság ül bár az ajkadon...”

Auschwitzban az öregek barakkjában, a Schonungsblockon lakott. Gyakran fölkerestem; „Vasárnap délelőttként elüldögtünk együtt az A láger leghátsó latrina (WC) épülete mellett, egy dombocska oldalában, ahol néhány szál kopott fű nőtt, s elöttünk, a következő barakkig terjedő térségen, orosz és ukrán parasztasszonyok körben állva valamilyen istentiszteletfélét tartottak: énekeltek és imádkoztak, sűrűn vetették a keresztet és ismételték a „Goszpodi pomiluj”-t. Annus néni boldogan mutatta a levelet, amit a lányától, az ő édes kislányától kapott, könnyes szemmel emlegette a Lánchidat, az Országházát — bár ne érné bombatámadás! — és tervezgettük a jövőt.” — Az auschwitzi kórházban halt meg, állítólag természetes halállal. Nem lehettem mellette.

A társasjátékok főleg ott töltöttem be fontos szerepet, ahol tétlenségre voltunk kárhozthatva: a börtönökben, és az auschwitzi A-lágerban. A Főkapitányságon feliratokkal készítettünk vetőkártját, Kistarcsán már teljes magyar és francia kártya-paklit rajzoltunk, persze csomagolópapírra (mindenütt rendszeresen kaptam hazulról csomagot, míg idehaza voltam; Anyám még Auschwitzba is küldözgette őket egyre-másra, de ott csak egyetlenegy érkezett meg, 1944 szeptemberében). A Pestvidéken a volt börtönkórház egyik tágas termében laktunk, s szabályos zsúrokra rendeztünk, piknik-alapon, társasjátékokkal; az intelligensebb játékok, a barkohba, szekreter mellett élveztük az egyszerű körjátékokat is, a *Bujj zöldág-at*, *Erdő mellett nem jó lakni-t*, *Lánc lánc eszterlánc*-ot. Később kívánsághangversenyeket tartottunk, amikor a két dizőz, Erzi és Rózi, bekerült köznék; ezekben a kollektív szórakozásokban mindenki egyformán részt vett, magyarok és lengyelek, fiatalok és öregek, többé és kevésbé értelmiségiek. Gyakran mondtam verseket, a sajátjaimat és mindent, amit kívülről tudtam, főleg Adyt és Kosztolányit, s amellet apostolkodtam rendületlenül, „térítgettem”

rabtársnőimet, hitre, jobb erkölcsökre, harcos kongreganistaként, akár odakint, civil életemben.

Az enyémtől nagyon is eltérő társadalmi erkölcsöket képviselt első „börtöntestvérem”, rozszallottak is az előkelő lengyel hölgyek ezt a barátságot: F. Baba afféle jasszlány volt, viszszegezte az SS-katonákat, és szökött SS volt a vőlegénye, Pubi is, akivel ellenállást akartak szervezni. Baba összeütve-veve érkezett cellánkba, de jökedvű, talpraesett volt mindig.

A börtön-, ill. lágertestvérség intézménye természetesen alakult ki mindenütt, ahol foglyok voltak, voltunk; is teljes vagyonközösséget (tekintet nélkül arra, hogy ki kapja vagy szerzi a „vagyon”, kosztot és ruhát) és szellemi, lelki közösséget jelentett. Amikor Babától elszakadtam — június 14-én vittek Pestről Lanzendorfba — Hanka Sliwinskával barátkoztam össze, azzal a Hankával, akit összeverten, vérző szájjal, foltos, dagadt arccal hoztak be május 25-én a Melinda utcai gestapo-parancsnokság városzobájába; fehér pizsamában volt, orrán-száján dőlt a vér, s nyomban kalácsot osztott szét köztünk, akik a kihallgatásra várakoztunk. Auschwitzban az A-lágerben Vaszo Sztomatiu volt a barátnőm, görög diáklány, kommunista, elsőéves jogász és költőnő; „minthogy mindig mindenütt kellett, hogy legyen valakim — írtam 1962-ben — akivel esténként megcsókoljuk egymást, az auschwitzi 13-as blokkban Vaszóhoz surrantam oda „kaliniká”-t, jóéjszakát kívánni. Később elválasztottak bennünket, s csak két hónap múlva kerültünk össze újból, a B-lágerben; leültünk egy téglahalom mögé... a porba írtuk, úgy tanultuk meg egymás címét: Thesszaloniki, Tszimiszki 59; Budapest, Olasz fasor 25.” Vaszo 1946-ban elküldte rólam írt versét, görögül és franciául; azóta nem tudok róla semmit.

F. Babáról sem tudok; viszont megtaláltuk egymást újra Budapesten a Havas-ikkal, ők előbb értek haza és hírt hoztak rólam Anyámnak. Velük az auschwitzi B-lágerben kerültem össze, s a mi kis háromtagú közösségünk élete megint csak olyasmis volt, ami a boldogsághoz hasonlított. „A B-lágerben ki is lehetett volna bírni az életet — írtam 1962-ben —, ha nem füstölt-lángolt volna ott, a szomszédságban, annak a meredek tetejű téglaháznak a kéménye, s nem tudtunk volna meg napról napra többet és többet a láger múltjából, iszonyú titkaiból. S még olyankor is, amikor egy-egy vasárnap délután vidáman ettük a sült krumplit, verseket szavaltunk, vagy társasjátékokat játszottunk — valamelyik barátnőm egyszerűen idézni kezdte: „Ültünk Babilon folyóizei mellett és sírtunk, mikor a Sionra gondoltunk... Fűzfákra akasztottuk hegedűnket...” — s hirtelen belénk döbbsent az embertelen borzalom, ami ott lebegett mögöttünk, körülöttünk, mindenütt...”

Agi és Juci tizenhat éves volt akkor; apjukat és nagyanyjukat a gázkamrában ölték meg, s ha anyjukról esett szó, azt mondták: „Hála Istennek, februárban meghalt.” Nemrég kerültek be a kórház kísérleti osztályáról a B-láger tízes blokkjába; ugyanis Mengele, a rettegett auschwitzi főorvos, az ikertenyésztést tanulmányozta, s ezért a Magyarországról érkező deportáltak közül is kiválasztotta az ikreket, megfigyelte, vizsgálta őket, rendszeresen vett tőlük vért, s később is könnyebb munkabeosztást juttatott nekik, hogy szükség esetén folytathassa kísérleteit. „Milyen ember Mengele?” — kérdeztem. — „Tudod, az a rettenetes — magyarázta Agi —, hogy intelligens, kulturált ember, akivel Goethéről és Bachról lehet beszélgetni, s közben tudom, hogy ő ölte meg Aput és a nagymamát.” Az ikrek a ruházati kamrában dolgoztak, s ez módot adott életszínvonalunk javítására: tervszerűen „organizáltak”, vagyis lopkodták a pullóvereket, sálakat, miegymást, együtt adtuk el, kiegészítettük ruházatunkat és a koszthoz is hozzákerestünk annyit, hogy sohase legytünk éhesek. Agi és Juci nem lelkesedett a jó üzletért, a szerzett holmikból ajándékokra is jutott; de mindenütt szívesen fogadták őket, s a rendfenntartó stubowák megengedték, hogy a barakk-tűzhelyeken krumplit süssenek, kenyeret pirítsanak. Az ikrek jól tudtak latinul, sőt héberül is, s élvezettel betűgettek egy héber bibliát, bár különben ateisták voltak és marxisták. 1944-ben együtt ünnepeltük a születésem napját; s most Ágica volt az, akinek le kellett csókolnom elalvás előtt a szemét, ahogy az apja szokta annakidején.

Ravensbrückben az első lágertestvérem egy dán fiatalasszony volt, Grete Dössing. Egy ágyban aludtunk, és közösen koplaltuk le a számomra beszerzett meleg holmikát; ő sok mindent kapott dán társnőitől. Akkor szakadtunk el egymástól, amikor én kórházi munkás lettem, s ő a Siemenshez került. 1946-ban leveleztünk, csomagot is küldött, de később nyoma veszett. Utána Erdős Anikó volt a párom, együtt dolgoztam a kórházban, ill. szanitációs szolgálatban, míg — 1944 decemberében — meg nem betegedtem. Ugyancsak a szanitációknál ismerkedtem meg Liesbeth-tel, a hollandiai félig magyar, félig orosz Elisabeth Kasalakov-val, akiről többször írtam a közelmúltban; később ágyszomszédom lett az egyik kórházi osztályon, s amikor 1945 márciusában először kapott vöröskeresztes csomagot, ő, aki hat éve nem látott egy almát vagy tojást, semmiféle rendes ételt, most nekem adta a finom svédkenyeret, szardíniát, s ő maga továbbra is a lágerkosztot ette. Pedig azt hitte, nem élem túl — egy másik, pesti fogolytársóm nyilván ezért nem adott a tejbegrízéből Ravensbrückben: kár belém, hisz úgyis meghalok —, s úgy kért tőlem egy hajfűrtöt, hadd

küldje el Apámnak, hogy odaadta cserébe a sajátját: ne vegyem észre, miért. Liesbethet 1976 augusztusában láttam viszont, Aradon.

Már a vég előtt, 1945 áprilisában, a TBC-s osztályon barátkoztam össze Ács Marianne-nal. Egy tizenhét éves kislánnyal, akit fölírtak az utolsó szelekcióra, de végül nem volt idejük injekcióval kivégezni az SS orvosoknak. Ágyszomszédok voltunk a felszabadulás után, az orosz kórházban. És amikor összeírtak bennünket a hazaszállításhoz, és engem az első csoportba írtak, mert jobb kondícióban voltam, őt pedig a másodikba, én is a másodikba kéredzkedtem, ott maradtam egy nappal tovább. Marianne nagyon meghatódott, hogy szép tőlem. Pedig nem altruizmus volt, csupán természetes önzés, hogy együtt akartam maradni vele. Mert a barátságban persze mindig van önzés, ahogy más páros kapcsolatokban is; de ez az önzés legpozitívabb formája. Ha a szeretet boldogság, én ezt a boldogságot akarom, amikor a szeretetet akarom. Hiszen a felebaráti szeretet főparancsolata szerint is, „mint önmagadat”: nem bűn szeretni magunkat, az a bűn, ha nem szeretjük magunkat, ugyanolyan bűn, mint ha jobban szeretjük magunkat, mint a másik embert. Minden barátság a felebaráti szeretet iskolája, a teljes embertelenség külső körülményei között is.

És éppen ez a legfontosabb tanulság: hogy meg tudjuk különböztetni a lényegest a lényegtelenről. Azóta, hogy 1945-ben hazakerültem, még biztosabban tudom, mi a lényeges. A szeretet, mindig és mindenütt. És szeretném ezt másokkal is megérettetni. Mindenkivel. Azokkal, akiket szeretek és akik éppúgy vágnak a boldogságra. S nem értik, hogy ez a módja: egyszerűen szeretni kell.

Kerényi Grácia

egyházi írók A

Isten a Szeretet! Ezért, akit Isten elragadott, az lángragyúllad a szeretetben. Az örök Szeretet emésztő tüze mindannak, ami véges. És ilyen véges lehet mindaz az indulat és vágyakozás, amit a teremtmény kelt a lélekben.

Ha a lélek a teremtményekhez fordul, akkor kivonja magát az isteni szeretetből, de végleg nem menekülhet előle, mert akkor a szeretet őt megemésztő tűzzé válik.

A lélek szellemi létében elmúlhatatlan létre van teremtve. Ez mutatkozik meg az elmúlhatatlanság mindig feltörő vágyában, amivel szívesen venné, ha körülötte minden változatlan maradna. E világ azért kelt csalódást, mert az időbeli dolgok változnak. Amde ebből a vágyból az a tudat cseng ki, hogy az ember léte nem merül ki csupán időbeliségben hanem az örökkévalóságban gyökerezik.

Ha szabad döntésével erőszakosan ragaszkodik az időbelihez, akkor megtapasztalja az élő Isten kezét. Az örök isteni Szeretet — amelyet megvetett — fogja felemészteni vagy inkább az örök emésztődés állapotában tartani. Ez a második és teljesebb halál lett volna mindnyájunk sorsa, ha Krisztus szenvedésével és halálával nem járt volna közre és nem nyitotta volna meg az irgalmasság útját.

Edith Stein: A kereszt tudománya
(Széll Margit fordítása)

TEOLÓGIAI-LELKIPÁSZTORI KÉRDÉSEK

VÉGSŐKIG KITARTÓ SZERETET

Leginkább a szeretetre illik az a megállapítás, hogy a gyakorlat igazolja az elméletet. Az egyik legáldozatosabb és legnehezebb lelkipásztori szolgálat a súlyos betegek megerősítése, a haldoklók ellátása. Akiket megközelít a halál, azok különösképpen rászorulnak az önzetlen szeretetre. Végső állapotuk tudata igen érzékenyvé teszi őket. Ha mi is érzékenyekké válunk a legkisebb rezdülésekre, akkor közelebb hozhatjuk nekik a gondviselő Isten jelenlétét.

A halál valósága

A lelkipásztori realizmus megkívánja, hogy a halált ne elvontan tekintsük, hanem vegyük tudomásul mindazokat a gyötrelmeket és szenvedéseket, amelyek az ember méltóságát, jellemét is kikezdi, — mert csak így tudunk igazi segítséget nyújtani. Gondoljunk a haldoklók elesettségére, meredt tekintetére, nyitott szájára, elakadt lélegzetére, a falnak feszített testtel vívott, végső küzdelemre. Mindezek a nagyon is emberi jelek azt mutatják, hogy a *halál életünk legsúlyosabb krízishelyzete*. Az élő szervezetben végzetesen eltolódott az élettani, a fizikai és az öntudati egyensúly, az embertársi kapcsolat megszakadt —, egyszóval mindaz, amit együttesen „életnek” nevezünk. És mivel a legtöbb halál lassan következik be, azért a gyöttrődés a haldoklóról átterjed a hozzátartozókra, az ápolókra is. Mert bár mindannyian tudjuk, hogy a halál biztosan bekövetkezik, mégis szívünk mélyén meg vagyunk győződve arról, hogy minket elkerül. Tudatalattink nem tudja elfogadni, hogy életünk végérvényesen véget ér. Simone de Beauvoir édesanyja halálának realiztikus leírását ezekkel a szavakkal fejezi be: „Nincs természetes halál. Saját halálunkat mindig véletlen balesetnek érezzük.” — A halál küszöbén az ember úgy érzi, hogy a környezetéből való kiszakadással megszűnik önmaga lenni, és éppen ez a tudat juttathatja a haldoklót a legmélyebb válságba.

Elisabeth Kübler-Ross svájci lélekgyógyász számos haldoklóval beszélgetett. Végigkísérte életük legnehezebb szakaszát, miközben erősítette őket. Gazdag tapasztalatából tudjuk, hogy az ember halálát öt fázisban éli meg. Ezek a szakaszok nem elszigeteltek, sorrendjük változhat, időtartamuk is különböző lehet. (Interviews mit Sterbenden, 1971. — Ezt az anyagot Rolf Zerfass feldolgozása alapján foglaljuk össze. (Vö. Prinzip Liebe, Perspektiven der Theologie, Herder, 1975. 139—158).

— A TAGADÁS SZAKASZA. Sokan elmondták már, hogy súlyos betegségük felismerésének hevesen ellenálltak: „Én még nem tartok ott!” — „De hisz ez lehetetlen!” — „Az orvos tévedett, felcserélték a röntgenképet” stb. Az egészségeseket viszont bosszantja, hogy a beteg nem akarja tudomásul venni állapotát. Gyakran különféle magasabbrendű, úgynevezett természetfeletti szemponttal szinte erőszakosan akarják elfogadtatni vele a tényt. Kevesen értik meg, hogy ez normális és természetes védekezés, amivel a beteg a váratlan sokkot, a feltörő kétségbeesését akarja levezetni. A szervezet így mintegy időt nyer, hogy ezt az elviselhetetlen valóságot, mint új helyzetet elfogadhassa. A közbenső időben valamiképpen összeszedi magát és belső megoldást keres. A tagadásnak azonban vannak veszélyes formái is. Az illető nagy vásárlásba, utazásba kezd, elszórja a vagyonát, — vagy éppen depresszióba esik, öngyilkosságba menekül. Mivel a beteg lelkiállapotát környezete nem tudja igazán átélni, azért többnyire kitérnek újtárból, visszahúzódnak tőle, kiiktatják életük menetéből. És ezzel máris megkezdődött a lelki haldoklás magányossága.

— AZ INDULATI SZAKASZ. A betegség eltagadását fokozatosan kiszorítja a valóságos helyzet tudatosulása. A betegből ekkor indulatok törnek fel, negatív érzelmek. Környezetének, önmagának állandó szemrehányást tesz, a nehézségeket felfokozza, a hiányokat eltűlözta: „Az embernek háromszor kell csengetni, míg jön valaki” — „Már senki sem akar meg-

látogatni!" — stb. Az orvosokra, a hozzátartozókra vetett dühkitörések mögött azonban meg kell látni a háttérben működő igazi okot: a megoldatlan kérdést: „Miért éppen én jutottam ide?” — Ez esetben az agresszivitás normális emberi reakció. Ne akarjuk tehát valami állaszkezéssel elfojtani. A beteg úgy érzi, hogy a halál „jogtalanság”, mert mégsem tett olyan rosszat, amiért „megsemmisülést” érdemelne. A súlyos beteg tehát emiatt az „igazságtalanság” miatt gyötrődik annyira és tehetetlenül védekezik sorsa ellen. Ezért állandóan igényli a fokozott megbecsülést, mert jelezni akarja: „Még élek! Ne feledjetelek el!” — „Még nem haltam meg!” — Ez a negatív magatartás azonban már pozitív módon jelzi, hogy él benne a halál utáni élet valóságos reménye. — A betegnek tehát meg kell adni a lehetőséget, hogy kifejezze indulatait, haragját. Másként a fel nem dolgozott érzelmek pusztító büntudatba és súlyos depresszióba sodorhatják.

— **AZ ALKUDOZÁS SZAKASZA.** Ha sikerül a betegnek az élők iránti „irigységét” és belső tehetetlenségét feloldania, akkor újból feltűnik egy kis remény: „Talán mégsem most rögtön halok meg?” — Bizni kezd egy új gyógyszerben, gyógyzódban, szeretne még egy utazást, esetleg gyermeke érettségijét vagy esküvőjét megélni. Igen fontos számára az élet újabb „darabkájáért” folytatott alkudozás, mert ez voltaképpen a halál tényének első, burkolt elfogadása, valahog így: „Igen, engedelmeskedem, csak egy kis halasztást kérek...” Úgy tesz, mint a gyermek, aki előbb ellenszegült szülei akarátának, most viszont az elviselhetetlen valamiképp kibírhatóvá akarja tenni. Ez az állapot tehát ismét lehetőséget ad a további erőgyűjtésre.

— **A SZOMORÚSÁG FÁZISA.** A betegség előrehaladásával az újabb beavatkozások, a fokozott leromlás csakhamar világossá teszi: „Minden hiába! A vég kikerülhetetlen!” — Most végtelen szomorúság lepi meg, aminek számos külső oka is van. Az anyagi javait, a családról való gondoskodást végleg rendezni kell, hivatását, munkahelyét fel kell számolnia. Ahogy eddig a környezet és a látogatók sokat segítettek abban, hogy figyelmét leköссék, — mindez most, a szomorúság „órájában” semmit sem ér. Engedjük a haldoklónak, hogy szomorkodjon és ne próbáljuk erőnek erejével vigasztalni. Elég, ha halkán mellé ülünk és megfogjuk a kezét. A beteg ilyenkor rendszerint gyenge, csendes, szófukar, olykor elutasító. De éppen ebben a „szomorúság-munkában” dolgozza fel a halál végleges elfogadását. Időre és nyugalomra van szüksége, hogy búcsút vehessen az élettől.

— **A BELEEGYZÉS VÉGSŐ ÁLLAPOTA.** A beteg már végigjárta a haldoklás siralomvilágát. Ha szabad volt kezdetben elutasítania a halált, ha kibeszélhette indulatait, ha még egy rövid ideig alkudozhatott és megsirathatta életét —, akkor többé kevésbé megnyugodva néz szembe a véggel. Ez a beleegyezés rendszerint egy érzelmennélküli állapot. Az érdeklődési kör egyre inkább beszűkül, a beteg azt kívánja, hogy hagyják nyugton. Ugyanakkor továbbra is hálás a halk jelenlétéért. Megfogja kezünket és szólanul azt kéri, hogy maradjunk mellette. Megnyugtatta, ha nem hagyjuk magára, még akkor is, ha már képtelen beszélni.

A lelkipásztori segítés

A haldoklót már nem gyógyíthatjuk, de mellé állhatunk, helytállhatunk mellette, és így segítjük a legnehezebb életfeladat megoldásában.

— *A haldoklót nem lehet csupán szavakkal, még jámbor szavakkal sem erősíteni.* Az emberi szó csak nagyon felületesen érinti szomorúsága gyökerét. Egy ilyen kérdésre „Miért halok meg rákban?” — nem lehet válasz a szemrehányás: Mert sokat dohányoztál, későn jelentkeztél az orvosnál, elnézték betegségedet stb. Még ha igazat is mondanak, sohasem érintik azt a megrázó sorskérdést: „Miért éppen én?”

— A haldoklás — amint láttuk, — a *személyiséget és az élet értelmét kezd ki.* Ezért igazán csak akkor segíthetünk, ha mindvégig kitartunk mellette, hogy biztosítsuk lelki épességét. A lelkipásztor feladata ott kezdődik, hogy a beteget feloldja elszigeteltségéből és együtt-érzéssel, együttszenvetéssel mellé áll. Ehhez azonban komoly önfegyessel le kell küzdenie azt a „kisértést”, hogy a betegre mintegy rákényszerítsen egy előre meghatározott vallásos helyzetértékelést, esetleg olyant, amire a beteg még nem érett meg. Számítania kell a lelki visszaesésekre is. Számos lelkipásztort könnyen türelmetlenné tesz, ha betege, akivel már egyszer elfogadtatta az elkerülhetetlent, később ismét alkudozásokba kezd. Inkább fogadja szólanul az indulatos kitöréseket. Istenre háruló szemrehányásokat, — miként az Isten báránya —, vegye magára. Az Isten „védelmezése”, a gyötrődő leintése csak a beteg bezárkózását, elhidegülését váltja ki és így nemcsak vele szakít, hanem az alakuló helyes istenkapcsolatot is meghiúsíthatja. Ezért kell a lelkipásztornak már jóval előbb önmagában is egzisztenciálisan feldolgoznia a halál teológiáját. Hiszen a húsvét reménységét, Krisztus

feltámadását is megelőzte szenvedésének és kereszthalálának gyötrelme. Keresztény feladatunk tehát, hogy a haldoklót Krisztus halálával és feltámadásával bátorítsuk.

— A haldoklóval való együttérzésnek azonban megvan az a veszélye, hogy a lelkipásztor annyira beleéli magát a beteg szenvedésébe, hogy elveszti emberi erejét, amivel segíteni tudna. Az ilyen „sokkolt” lelkipásztor például maga is erősíti a betegség eltagadását vagy tényként elfogadja a beteg túlzott önvádjait, és végül is saját szorongása visszahat a betegre. Az igazi együttérző segítőknek tudnia kell, hogy melyikük a szenvedő és melyik a segítő.

— A haldoklók segítségének egyik legfőbb akadály, hogy a segítő maga is fél a haláltól. Ezt rendszerint öntudatlanul, különböző kibúvókkal leplezi. „A betegek nyugalomra van szüksége!” „Sürgős dolgom van!” — A pap sokszor csak a hivatalos imaszöveget olvassa a rituáléból vagy gépiesen megadja az általános feloldozást, a szentkenetet és ezután elsiet, mert a „másik beteg várja”.

— Végül jó, ha tudatosítjuk, hogy az emberi környezet ilyenfokú elidegenedése, a haldoklás magánya korunk jelensége. A kórházak félreeső „intenzív” szobájában vagy az elfüggönyözött, bedeszkázott ágyakban vívódó haldoklás századunk embertelen „találmánya”. Az ősi társadalmakban, a nagycsaládokban senki sem halhat meg egyedül. A múltban a keresztény közösségek körülvezték a haldoklót, résztvevő imájukkal segítették utolsó perceit. Ezt próbálja az egyház ma valami módon helyreállítani, például a betegek szentsége közösségi kiszolgáltatásával. Mivel rendszerint maga a pap is a haláltól elszigetelten nevelődött, azért már a teológiai tanulmányok idején be kellene vonni a betegek látogatásába és módszeresen, lélektanilag is felkészíteni a haldoklókkal való foglalkozásra. Külföldön szokás, hogy a fiatal papok legalább hetenként végeznek beteglátogatást, utána a látottakat, a felmerülő kérdéseket közösen feldolgozzák, majd őszintén feltárják saját szorongásaikat a halálról, sőt a végső dolgok körül felmerülő kételyeiket is. — A lelkipásztornak később is szüksége van csoportos segítségre, arra, hogy az orvossal, az ápolóval és a környezettel is kicserélje tapasztalatait. Csak így érhető el, hogy a halállal való állandó találkozás meg ne keményítse szívét, vagy odaadó részvéte lelkileg beteggé ne tegye. Végül, de nem utolsósorban a Szentlélekből merítse az erőt, aki Vigasztalónk és Segítőnk. Csak az Ő különös ajándékaival képes a lelkipásztor krisztusi küldetését a halál kapujában is betölteni.

Kardos József

A BÉRMÁLKOZÓK ÉLETKORA

Úgy tűnik, hogy szakirodalmi szinten mind szélesebb körben, lelkipásztori vonalon pedig legalább helyel-közzel kezd már eltűnni az a felfogás, amely a szentségek hatékonyságát szinte teljesen az „ex opere operato” működő isteni kegyelemtől, vagyis a csodától várja. „A kegyelem feltételezi a természetet” elvet kezdjük már végre úgy értelmezni, hogy a „természet” nem csupán egy biológiai egységet hordozó, tehát „normális” alanyt jelent, hanem bizonyos szellemi szintet és lelki alapot is magába foglal. Végre megérezzük a fonákságot abban, hogy a hét szentségből csupán kettőnek felvételében kívántunk az alanyban érett, döntő akarati hozzájárulást: a papszentelésben és a házasságban — éppen az azokkal járó jogi következmények miatt. Tehát a földi eshetőségek miatt szabunk feltételeket, de az örök életre szóló következményeket szinte minden feltétel nélkül rábizzuk a szentségek csodarejére. Így alakult ki az a gyakorlat, hogy az első négy szentség a még öntudatlan vagy a még nagyon hiányos öntudattal rendelkező „gyermekes szentsége lett”, az ötödik szentség meg a „már” fogó öntudatú öregeké, betegeké. A gyónáshoz megkívánt öntudatos bánatot és erősfogadást is „fel kell tételeznünk”, ha már valaki elszánta magát arra, hogy meggyónik... Lehetetlen, hogy Jézus szentségeit csupa félöntudatú, „határozat-képtelen” embernek szánta, minden egyéb feltétel nélkül. Hiszen még beteggyógyításainál is legalább a hitet elvárta. Az öt követőktől pedig komoly döntést és áldozatvállalást kívánt (Lk 18,22 a gazdag ifjútól — vö. Lk 9,23 „Vegye fel keresztjét...”). Nem mehetünk el bekötött szemmel a szentségkiszolgáltatásunk eredményét tükröző megfigyelések mellett, amit néhol statisztikai adatok is világosabbá tesznek. Elég talán, ha egyes pesti plébániák panaszait említjük: a megkeresztelteknek alig 50%-a jut el elsőáldozáshoz, s az elsőáldozók 20—30%-a a bérmáláshoz, ezeknek pedig ugyancsak egyharmada az egyházi házasságkötéshez. S van, ahol még ennél is rosszabb a helyzet. Okvetlenül fel kell tennünk a kérdést: Szabad-e csodát várva vagy éppen csak bizonyos külsőségek, hagyományos látszatok megőrzésére ennyire köves, bozotos vagy úttá vált talajba szórni a szentségi kegyelem magvait? (Vö. Mt 13,3 sk) Nem kell-e a bérmálkozási életkor helyes megválasztásával legalább a természetes feltételt biztosítanunk a lelki felkészüléshez?

Különböző gyakorlat a bérmálkozó életkorának megválasztásában

„A bérmálás a második szentség. Sok problémát okozott már a hittudománynak: mire is van tulajdonképpen, és miben különbözik a keresztségtől, mi többletet ad. Egyáltalán nem állíthatjuk, hogy eléggé ismerjük már ezt a szentséget”.¹ Ennek a megállapításnak igazságát igazolni látszik az a lelkipásztori bizonytalanság, ami a bérmálás kiszolgáltatásának feltételeit, elsősorban a bérmálkozó életkorát veszi körül. „Sokat vitatott pasztorális kérdés: milyen életkorban veheti fel valaki a bérmálás szentségét. Nincs az egyházban erre vonatkozó egységes gyakorlat.”² A keleti egyházban a keresztséggel együtt szolgáltatók ki a bérmálást. A Tridentinum a 7. és 11. év közötti időt ajánlja. Franciaországban a forradalom után 12 éves korig halasztották. Spanyol és portugál területeken alig néhány évvel a keresztség után bérmáltak. Az egyházjog alsó korhatárként a 7. év körüli időt írja elő (CIC 788). Jelenleg nálunk a 10—14. év közötti idő van gyakorlatban, de például a szomszédos bécsi egyházmegyében „érett korra” halasztják a bérmálást.³ Úgy tűnik, hogy a mai körülményeket és a bérmálás mai szemléletét figyelembe véve ez a legutóbbi gyakorlat van legközelebb a helyes megoldáshoz. Ennek indoklásához a mai teológiai szemlélet alapján hozunk fel néhány érvet.

— 1. *A bérmálás a keresztség szentségének befejezése.* — „A teológusok általánosságban azt tanítják, hogy a bérmálás a keresztség szentségének befejezése vagy tökéletesítése”.⁴ Lehmkuhl szerint „a bérmálás *complementum baptismi*, amellyel a megkeresztelt ember mintegy a természetfeletti és keresztény élet nagykorúságára emelkedik”.⁵ Bizonyosan a keresztény életre való tökéletes beavatás jegyében kapcsolta hozzá az ősegyház gyakorlata is a „Szentlélek vételt” a keresztség kiszolgáltatásához (vö. ApCsel 8,14—17; 19,5—6; Zsid 6,2). Ez akkor magától értetődő volt, hiszen a felnőttek megkeresztelése már maga is olyan feltételek teljesítésére épült, melyek a „Szentlélek vételére” is alkalmassá tették a megtérőt. Ez a feltétel a Jézus Krisztusban való hitet, és a mellette való teljes *elkötelezettséget* jelentette. Ez „a holt cselekedetből való megtérés”, és keresztségi oktatás (Zsid 6,2) után a felnőtteknek kiszolgáltatott keresztségben valóban megtörtént. A feltételek teljesedésének fokozott kívánsága miatt az is előfordult, hogy a Szentlélek vétele megelőzte a keresztség szertartását. „Péter még ki sem mondta a szavakat, amikor a Szentlélek leszállt mindazokra, akik beszédét hallgatták... Elrendelte tehát, hogy kereszteljék meg őket Jézus nevében” (ApCsel 10,44—48). Magától értetődik, hogy Jézus Krisztusnak ez a hitbeli elfogadása és a mellette való elkötelezettség szabad emberi döntéssel történt. Ezzel *mondott el-lene* a sátánnak; ezzel *jegyezte el* magát Krisztussal. Így született meg a keresztség kegyelmében új emberre, „megigazult és valóban szent teremtményre” (Ef 4,24). Ezt a húsvéti misztériumban történt megigazulást tetőzte be a Pünkösdi Lélek.

A *gyermekkeresztelés* bevezetésével a nyugati egyházban a bérmálás időben eltávolodott a keresztségtől. Talán inkább így mondhatnánk: a keresztség előre sietőt, hogy a keresztény családok gyermekeit minél előbb az istengyermekségre emelje, s tagjává tegye annak a lelki családnak, amiben a szülők már benne éltek, — az egyháznak. Világos, hogy a gyermek itt nem személyesen, hanem szülei által teljesíthette csupán azokat a feltételeket, amelyek nélkül nem lehet érvényes a keresztség: a hitet, és a Jézus melletti elkötelezettséget a szülők (vagy azok helyettesei) vállalták. Hiszen: „Hit nélkül nem lehet tetszeni Istennek” (Zsid 11,6). Ezért mondja Schoonenberg: a szülők hite nélkül kiszolgáltatott keresztség „csupán halott tagokat ad az egyháznak”.⁶ A megkeresztelt gyermek egyelőre helyettesített (virtuális) hitének és döntésének azonban egyszer tudatos és valódivá (habituálissá) kell válnia. Ez történt meg a komoly előkészítés után a bérmálás szentségében — ha a *felvevő képes már* ilyen komolyan megalapozott hitre és döntésre. Egyebek mellett: ha „aetatem habet” (Jn 9,21), megvan a kellő életkora.

— 2. *A bérmálás a nagykorúság szentsége.* — Ezt a kifejezést régebbi teológusok is szívesen használták. Schütz szerint „a keresztséggel természetfeletti életre született lélek a Szentlélek bérmálási közlése által a Krisztusban való kegyelmi *nagykorúságra jut*”.⁷ — (Vö. 2Tim 3,12). — A *Catechismus Romanus* szerint azokat, „akik megszülettek a természetfölötti életre, a bérmálás mintegy kegyelmi nagykorúságban részesíti” (II. 3.20). Piet Franzen szintén helyesnek találja ezt a kifejezést: „dogmatikus értelemben: mint a Lélekben való keresztény teljességet”.⁸

Magától értetődik, hogy a nagykorúság lelki értelemben nem azt jelenti, amit a polgári gyakorlatban: felszabadulást, elszakadást a gondoskodó, irányító, gyámkodó szülői akarattól. A lelki nagykorúság inkább egy még szorosabb *önelkötelezést* jelent, éppen az egyház nagy családjában, nagyobb megbízatással, nagyobb felelősséggel; de éppen ehhez a nagyobb felelősséghez egyúttal nagyobb kegyelmi örökséggel is: magának a Szentléleknek vételével. A bérmálás valóban nem valami felnőtté avató szertartás; nem lezár és megpecsétel

egy fejlődési folyamatot vagy felkészülést, hanem alkalmasnak talál arra, hogy „a hit megvállásával, és a hit szerinti élettel” a nyilvánosság elé lépünk, és ehhez ad isteni erőt. Ha már a kegyelmi megszületéshez is kívánatos, és egyszer okvetlen szükségessé válik a személyes és szabad döntés Krisztus mellett, akkor erre a szabad döntésre még inkább szükség van a „lámpatartóra állított és világító” keresztyény élet vállalásához. Illuzórikus tehát a „gyereket megbérmáltatni”, ahogyan még ez az esetek zömében, gyakorlatban van. Ennek a műveltető igénynek rossz hangzását még csak fokozza, ha önző, vagy felületes szándék bújlik meg mögötte: ha az ajándékért vagy csupán a szülői lelkiismeret olcsó megnyugtatására történik az egész, „ezen is túl vagyok” jelisével. Ne csodálkozzunk, hogy az ilyen indítékkal megbérmált gyermekek már a következő héten lelépnek a vallásos élet színpadáról. A szülő pedig nagy látszat-sajnálkozással kijelenti: én már nem tudok neki parancsolni, nem tudom küldeni templomba, hittanra.

Ahhoz tehát, hogy a bérmálás szentsége a keresztyény nagykorúság elindítója lehessen, a bérmálkozónak saját akaratából kell a szentséget felvennie. Tehát olyan életkorban, amikor én-je a kibontakozás első lépéseit megtette; kiszabadult a lelki presszió alól, és nem a szülői akarat iránti feltétlen engedelmisséggel, hanem önkéntes elhatározással áll a bérmáló püspök elé. Ha kívánatosnak tartjuk, hogy felnőtt híveink nagykorú keresztyény életet éljenek, akkor az erre való elkötelezésnek is nagykorú döntésnek kell lennie. El lehetne ezt képzelni 10–12 éves gyermeknél, aki még a tilalmak és parancsok prekonvencionális erkölcsi korszakában él?

— 3. A bérmálás az apostolkodás és egyetemes papság szentsége. — Erre a küldetésre már a keresztség eljegyzi az embert, de mint P. Franzen írja: „A bérmálás befejezi a keresztségi felavatást a hívek királyi papságára...”⁹ A 2. Vatikánum az Egyházzól szóló konstitúcióban ugyanennek ad kifejezést: „A világiak apostoli tevékenysége részesedés magának az egyháznak üdvözítő küldetésében. Az apostolkodásra maga az Úr rendeli őket a keresztséggel és a bérmálással” (33.§.). „A Krisztusnak elkötelezett és a Szentlélek által felkent világiak főnséges hivatást és készséget kapnak arra, hogy egyre gazdagabban teremjék a Lélek gyümölcseit. Kivételesen közre kell működniük Isten országának terjesztésében és gyarapításában. A világiak tehát komolyan lássanak hozzá a kinyilatkoztatott igazság mélyebb megismeréséhez, és állhatatosan kérjék Istentől a bölcsesség ajándékát” (34, 35.§.). Ezeknek a szavaknak megrendítő időszerűségét szinte nap mint nap látjuk, és az az érzésünk, hogy az apostoli hivatás zöme rászakad a világiak vállára. Ők ezt sokszor eredményesebben gyakorolják, mint a hivatásos papság. Vajon egy ilyen apostoli feladatra vállalkozhat-e valaki kellő öntudat és felkészülés nélkül?

A zsinat a kinyilatkoztatott igazság mélyebb megismerését sürgeti. A kinyilatkoztatás végző hordozója Jézus Krisztus. A bérmálkozó lelkében tehát egy *hiteles Krisztus-képet* kell megrajzolni. Ez sohasem alakulhat ki, ha hitoktatásunk megmarad mese-szinten, és tantárgyi minőségben.

A bérmálásra való felkészülésnek el kell jutnia a keresztyény életre való öntudatos ráállásig. Feltétele ennek nemcsak a kinyilatkoztatás mélyebb megismerésére alkalmas életkor, hanem a bérmálkozók lelki életével való egyedi foglalkozás. Ez nagyobb bérmálási csoportok előkészítésénél semmiképpen sem fér bele abba a heti egy órába, amit esetleg egy éven keresztül a templomi hitoktatás keretében, a kinyilatkoztatás összefoglalását tartalmazó anyag átadására fordíthatunk. A komolyabb előkészítéshez kétféleképpen találunk módot: részben a felkészülés idejét kell tágítanunk, részben a csoportlétszámot csökkenteni. Mindkettőhöz közelebb vezet, ha a bérmálási életkort a nálunk még megvalósítható szélső határig emeljük, és 14 éves korban állapítanánk meg. Ezzel talán megközelíthetjük azt a feltevést, amely nélkül a bérmálás nem érheti el igazi rendeltetését, hogy: A keresztséget öntudatos döntéssel befejező, és az apostoli küldetésre elindító nagykorúság szentsége legyen.

A gyakorlati megvalósítás

Két gyakorlati nehézséget kell itt elhárítanunk: Egyik a bérmálkozó oldaláról támadhat. Túl nagyra érzi — esetleg a szülő — az előkészület áldozatát, és nem vállalkozik rá. Aki így lemarad, az a bérmálás után is lemarad a vallásgyakorlásról. Most még van annyi előny belőle, hogy több időt és energiát tudunk fordítani azokra, akik megmaradnak. — Pár évvel ezelőtt egy Balaton-menti templom ajtaján megütözközve olvasták papok és hívek: „Összesen bérmálás lesz templomunkban. A bérmálás nem szükséges az üdvösségre, aki mégis bérmáltatni akarja gyermekét, az jelentse be a plébániára.” — Meghökkenőnek tűnt a lelkipásztor „buzgósága”, de dogmatikailag igaza volt. Pasztorális szempontból pedig a két rossz közül a jobbikat választotta. Tudta, hogy az adott körülmények között — a saját képességeit és a szülők közönyét figyelembe véve — a felkészítés lehetetlen; így a bérmálásnak semmi értelme nincs.

Másik nehézség a béráló részéről adódik. Legtöbb püspök lelkipásztorilag fontosnak tartja, hogy a bérálások kapcsán időnként megforduljon hívei között. Az egyházmegyék méreteit figyelembe véve azonban képtelenség minden évben minden egyházközségben vagy plébánián megfordulni, az éppen 14 évesek megbérmálására. Ezt a nehézséget meg lehet oldani úgy, hogy a püspök a szokásos 4 vagy 5 éves periódusban látogatja meg a plébániákat, de az érintett 4 vagy 5 plébánia úgy fog össze, hogy bérálkozóit három, ill. négy éven át a „bérmálási bokor”-hoz tartozó plébániákra viszi át, majd a ráeső esztendőben ő fogadja a többi plébánia bérálkozóit, lelkipásztorral együtt. Ezzel mindjárt biztosítva van az „ünnepest fénye” és a szükséges asszisztencia is. A bérálkozók számára ez semmivel sem jelent kisebb élményt, sőt esetleg egy egészséges lelki összekapcsolódást lehet így elindítani a szomszédos egyházközségek bérálkozóit és híveit között. A szertartásba való közös, vagy akár csoportos bekapcsolódás is már a tanúságtétel nyitánya lehet, akárcsak a felkészülésről való számadás.

Komoly felkészítés után és a megfelelő életkorban történő bérmálás esetében megéri a résztvevő annak jelentőségét, amivel a bérmálás hivatalos liturgiáját már az esztergomi és veszprémi egyházmegyékben kibővítették. Mennyire szükség van arra, hogy a lelki nagykorúságba lépést ki-ki személyes élményként élje át! A feladott egy-két hittani kérdés nem vizsgáztatás, hanem a tanúságtétel egy ünnepi mozzanata. Éppen azért magának a kiszolgáltató főpaprak is úgy kell felkészülnie, hogy jól tudjon kérdezni. Nem szabad a bérmálási karakter-bélyeg mellett a tudatlanságnak, vagy sikertelenségnek emlékbélyegét is ott hagyni a felavatott nagykorú keresztény lelkén. — A bérmálási ünnepség megrendezését úgy kell irányítani, hogy az egész szertartás semmiképpen ne tartson 2 óránál tovább.

Jóllehet a bérmálás valóban „nem szükséges az üdvösségre”, de annál inkább szükséges az életre. Arra az életre, amire Jézus így küld minden követőjét: „Tanúim lesztek” (ApCsel 1,8). Ehhez a tanúságtételhez lélekben felnőtt keresztényekre van szükség. Aki nem szolgáltat ehhez alapot és reményt, azt teljesen felesleges bérmálásban részesíteni. Bizonyosan ide is alkalmazható Szent Pál figyelmeztetése: „Kezedet elhamarkodva fel ne tedd senkire, s idegen bűnbe ne legyen részed” (1Tim 5,22).

Jegyzetek: 1. Dörnyei—Gergye—Csögl: A szentségek életértéke, 1973. 168.o. — 2. Piet Franzen: Sacramentum mundi, 1968. 40.o. — 3. Teológiai Évkönyv, 1975. 238.o. — 4. Cserháti: Az egyház és szentségei, 1972. 276.o. — 5. Lehmkuhl: Teologia moralis II. n.66. — 6. P. Schoonenberg: Christ sein ohne Entscheidung, Mainz, 1970. 123.o. — 7. Schütz: Dogmatika II. 86. §. — 8. P. Franzen: lásd uo. 44. o. — 9. Uo.

Koroncz László

NEVELJUNK DERŰS KERESZTÉNYEKET

Az emberi szeretet és gyűlölet szélsőségei között az emberi érzés számtalan árnyalata lehetséges. Csak egyet nem vagyunk képesek elviselni, az érzéketlenséget, a közömbösséget. Az emberi érzés jogosultságát észrevenni, megítélni — életünkben, hitünkben és nevelési feladatainkban a megillető helyet megadni az érzelmenek — ehhez kívánnak segítséget nyújtani az alábbi sorok.

Korunk érzelmvilága

Az örömteli érzelmek lendítenek, életérzésünket növelik, az értékek megvalósítását elősegítik. A bénító érzelmek viszont félelmet, szorongást váltanak ki bennünk. M. Arnold amerikai tudós így írja le megfigyelését: „Az érzelem egy átélt tendencia irányzódása valami felé, amit az egyén intuitíve jónak (hasznosnak) ítél, és elfordulása mindattól, amit intuitíve rossznak (károsnak) értékel”. (Idézi: Ranschburg Jenő: Félelem, harag, agresszió, Tankönyvkiadó, Bp. 1977. 6.) Nem feladatunk az ilyen meghatározásnál elidőzni, vagy vele vitázni. Elég nekünk a szakember tájékoztató megkülönböztetése: „Az öröm, a szeretet (és hasonló) érzelmek gazdagítják — a rémület, a harag stb. érzelmek károsítják a személyiséget.” Uo. 7.) Aligha tévedünk, ha kimondjuk: korunkban több az utóbbi, a káros, és kevesebb a kedvező, a személyiséget gazdagító érzelem. Még lesújtóbb volna az olyan megállapítás, hogy korunkban egyáltalán nem jut hely az érzelmenek. Sajnos van, amikor ezzel is számolnunk kell.

Egyre gyakoribbak az olyan helyzetek, ahol az egyik ember elmegy a másik mellett anélkül, hogy azzal bármiféle érintkezésbe lépne. Ahol nem jut hely az érzelmeknek, ahol nem gazdagítják egymást, ott nem is „találkoznak” úgy, mint emberek. Ilyen helyzetek adódnak például az önkiszolgáló boltokban, a forgalom irányításánál, a múzeumok látogatásánál és így tovább. Súlyosabb a helyzet, ha ez a gépiesség a sajátos emberi érintkezés területére is átszab. A beszéd adna alkalmat az érzelem kimutatására, a személyes találkozásra. Mégis napjaink során hány szóváltás tükrözi a másik iránti érdektelenségünket. Üzletben, pénztárnál, jegyváltó- vagy információs ablaknál a legtöbb ember úgy adja elő mondanivalóját, mintha bedobó automata előtt állna és a választ, mint egy árucikket várja.

Külön sorolhatók azok a szituációk, amelyeket a technika „áldásai” hoztak. Ide tartozik a televízió eluralódása a család életében. Kiválóan jellemzi ezt a torzulást Hernádi Miklós leírása: „Az estét nem a lenyugvó nap jelzi, hanem a tévéhíradó szignálzeneje... A televízió, a rádió stb. ülteti fejünkbe, hogy „milyen érzés” külföldön járni, „milyen érzés” leérettségizni, „milyen érzés” megházasodni stb. Életünk eseményei úgyszólván lelki szemeink előtt villódzó újsághírekre változnak. Élményeinket már olyan minőségükben éljük át, amelynek azok a tömegkommunikáció közegeiben válnak, válhatnak. És lassacskán már csak akkor érzünk kielégülést, ha élményeinket úgy, pontosan úgy éljük át, ahogy a tévé kép- és hangkárpitja szerint illő.” (Élmény helyett információ. Nagyvilág, 1973/3 440.)

A fentiekkel párhuzamosan, sőt azok közvetítésével kimondhatjuk, hogy a gyorsuló idő igézetében élünk. Ide tartozik az „elnézést, most nincs időm” reakció gyakorisága, de még inkább az idő szerint racionalizált beosztása életünknek. Élmények helyett csupán információkat veszünk fel és tárolunk. A tömör és világos válaszok nem hagynak időt az érzelem kialakulásához. Sokszor még szórakozásainkban, művészi élményeinkben is a sietség, a kapkodás diktál. Gyakran azért nézünk meg egy kiállítást, hogy elmondhassuk „láttam”, de nincs időnk és szívünk megállni egy műalkotás előtt, hogy igazán megcsodáljuk és visszhangot keltsen lelkünk mélyén.

Ütkeresések a pedagógia segítségével

Az érzelmek ilyen zsugorodása azonban életünkben nem szükségszerű. Ahol felismerik, hogy milyen veszélyekkel fenyeget ez az elszívárosodás, ott már keresik is az ellenszerét. Elsősorban ott, ahol hiánya maradandó károkat okozhat: a nevelés területén. Mi felnőttek már megszoktuk, hogy „kevés szóból is értsünk”. Ezt hajlandók vagyunk elvárni gyermekeinktől is. Csakhogy a rövid, logikus válasz legtöbbször mintegy „fejbeüti” a gyermeket. Neki *érzelmi töltésű kommunikációra* van szüksége. Tavaly jelent meg nálunk egy igen hasznos pedagógiai segédkönyv: Haim Ginott: Szülők és gyermekek — címmel (Medicina). Ebben számos példát találunk az érzelmi formálású nevelésre. A gyermekkel való kapcsolatfelvétel szükségszerűen pozitív érzelmi töltésű legyen. Ha nem válogatjuk meg eléggé gondosan szavainkat, úgy taszító, ellenálló érzéseket kelthetünk benne. Viszont már csekély befektetéssel is, közelebb kerülhetünk hozzá és segíteni tudunk neki. — Ha a gyermek hallgatólagosan lassan kullóg haza az iskolából, már lépéseiről észrevehetjük, hogy valami kellemetlen történt vele. Beszélgetésünket ilyenkor ne kezdjük ilyenfajta bíráló kérdésekkel: Hát már megint mit csináltál? — Miért lógatod az orrodat? — Az ilyen hang sértődést, haragot, sorozatosan pedig gyűlöletet válthat ki a gyermekből, amelynek nyomán ezt fogja érezni: „Bár-csak az egész világ öszedőlné!” Ehelyett inkább jelezzük együttérzésünket ilyesféle szavakkal: Valami kellemetlenség ért? — Nem valami jó napod lehetett ma! — A kérdések csak kíváncsiságunkat fejezik ki, az ilyen állítások azonban együttérzésünket is közvetítik.

A gyermek olykor nem nélkülözheti a büntetést. Eredményre viszont csak olyan büntetésnél számíthatunk, amely megfelelő érzelmi alapokra támaszkodik. Ranschburg a 10 éven aluli gyermekek büntetéséről írva, erre a végkövetkeztetésre jut: „A büntetés csak akkor hatásos nevelőmódszer, ha a gyermekben felébreszti a szeretet elvesztésétől való félelmet, ugyanakkor lelke mélyén cseppnyi kételye sincs azíránt, hogy szeretik őt és ezt a szeretetet sohasem fogja elveszíteni.” (i.m. 75.)

Végül megemlítjük az *akaratnevelés* kérdését. Mennyi felnőtt védekezik azzal: „Hiába nem megy, gyöngye az akaratom!” Az akaratot azonban nevelni lehet és kell is. Az akaratnevelés sarkpontja az érzelmelek felkeltése, irányítása, ébrentartása, növelése. És ez éppen nem új felfedezés. A már klasszikusnak számító Payot Spencert idézi, majd Kempis Tamásra hivatkozik, amikor ezt hangoztatja: „Az érzelmek vezetik a világot... és aki szeret, annak könnyű és kellemes teljesíteni kötelességeit.” (Az akarat nevelése, I. 106.)

Követjük-e Jézus példáját?

Fordítsuk most figyelmünket *vallási életünkre*. Megkapják-e az érzelmek az ott megillető helyüket? Vallásos érzelmeink fellöltésére vegyük jobban szemügyre az Üdvözítő példáját.

Egyes, régebbi aszketikus írások szerették kiemelni Jézus rendkívüli komolyságát. Ilyeneket olvashattunk: Az evangélium tanúsága szerint tanítványai kétszer látták sírni Jézust, de nevetni soha. Az ilyen „sommás” megállapítás vajmi keveset tár föl Jézus érzéseiből, viszont annál többet árul el az író lelki beállítottságából. Ha nem is volt egyházunkban általános, de mégis jelentős aszketikus irányzat képviselte ezt a felfogást. „Sírni bűneink felett” — szinte állandó program volt. Rettegni és rettegést kelteni a pokoltól, félni Isten evilágon is lesújtó büntetésétől: ez ma már a vallási nevelésben nem válik hatásossá. Jézus érzéseiről pedig még a felületesen tallózó is többet talál az evangéliumokban, mint a „két sírását”. Most áttekintésül — a teljesség igénye nélkül — háromféleképpen közelítjük meg Jézus lelkiségét.

— Figyeljük meg Jézus gyermeki érzéseit a *mennyei Atya iránt*. Környezete ugyancsak ritkán lehetett ennek tanúja. Jézus egyedül szeretett imádkozni. Lelke azonban annyira tele volt az Atya iránti szeretettel, hogy sokszor már nem leplezhette. „Az én eledelem az, hogy Atyám akarátát teljessem” (Jn 4,34). Máskor felkiáltott: „Hálát adok neked, Atyám!” (Jn 11,41), sőt „felujjongott a Szentlélekben” (Lk 10,21).

— Jézus gyakran kifejezte érzéseit *egyes személyek iránt* konkrét helyzetekben is. Sirt Lázár halálán, jelezve, hogy „mennyre szerette őt” (Jn 11,35). Tanítványai között a legfiatalabb apostol állt a legközelebb szívéhez, hiszen reá bízta édesanyját is (Jn 19,26), ő volt a „szeretett tanítvány” (Jn 13,23). Jézus a többre vágyó, gazdag ifjút a tökéletesebb életre hívta meg, mert „megkedvelte őt” (Mk 10,20).

— Jézus gyakran jelezte érzéseit *emberszoportok, közösségek iránt* is: „Szánom a sereget”... (Mt 9,36), könnyezik Jeruzsálem felett (Lk 19,41). Mennyi féltő gond és szeretet hatja át főpapi imáját tanítványaiért és „azokért, akik majd hinni fognak”. (Jn 17,20—24). — Szent Pál Krisztusnak egyháza iránti szeretetét állítja példaként a házastársak elé: „Férfiak! Szeressétek feleségeket, amint Krisztus is szeretete az egyházat és föláltozta magát érte...” (Ef 5,25).

Hogyan követhetjük mi ebben a három vonatkozásban a „szelíd és alázatos szívű Jézust?”

— *Istenre* irányuló érzéseinket vallásosságunk lényegében foglalhatjuk össze, ami szorosabban a *vallásos neveléshez* kapcsolódik.

— Azt a kérdést pedig, hogy magatartásunkban *másokkal* szemben mennyire érvényesül a szeretet parancsa —, azt részletesen az *erkölcstan* tárgyalja. Ide tartozik a szerelem, a barátság, a megkülönböztető kedvezés és más hasonló érzelmileg megalapozott személyi kapcsolat kérdése. Emeljük ki mindebből a *házastársi szerelem jelentőségének újabb elismerését*. Az Egyház a mai világban zsinati határozatban többek között ezt olvassuk: „Ez a (házastársi) szerelem világalosan emberi jelenség: szabadon akart vonalomban irányul személytől személyre, a személyiség egészének javát keresi, ezért képes sajátos méltósággal gazdagítani a testi-lelki megnyilatkozásokat s ezeket a hitvesi barátság kiváltságos mozzanataivá és jeleivé nemesíteni... Az *ítjúságot alkalmas módon és idejekorán*, elsősorban éppen a *családon belül fel kell világosítani* a házassági szerelem méltóságáról, feladatáról és megéléséről, hogy a tisztaság szeretetében nevelkedve, megfelelő életkorban és érényes jegység után köthessen házasságot.” (49.)

— Ma mindinkább kitűnik, hogy a *közösségalapításban*, a kisebb nagyobb közösségek ápolásában lemaradásban vagyunk. De éppen ennek a felismerésnek a jegyében indult el számos próbálkozás és erőfeszítés egyházi életünkben.

Istentiszteleteinken többféle módon hangolhatjuk fel lelkünket. Külsőleg a templom tisztasága, díszítése, a berendezés, a papi öltözet művészi jellege mind áthatat, tiszteletet, harmónikus tetszést ébresztenek bennünk, és mintegy előkészítik a bánat, a hála, a szeretet és a béke lelkületét. A liturgiának szóban, mozgásban, gesztusban számos eszköze van arra, hogy a szent események során lelkileg felhangoljon bennünket. Végül pedig mindezt az orgona hangja, a szent zene, a közös éneklés segíti.

Felvetődik a kérdés, nem kísért-e azonban mindebben egy többé-kevésbé individualista szellem? Úgy tűnik, hogy ezek az eszközök, ha fel is keltik a hívők szívében az említett érzelmeket, mégsem hozzák őket közelebb egymáshoz. Válaszul hozzátesszük, hogy a zsinat utáni liturgikus fejlődés éppen a közösségformálás és a személyes egymásra találás érdekében hozott számos újítást. Más a kérdés, hogy mennyire vannak ennek tudatában az egyháziak és mennyire gyümölcsoztetik híveik körében. Miként tudja felébreszteni bennünk a közösségi érzést a pap köszöntése: „... a Szentlélek egyesítő ereje legyen *mindnyájatokkal!*” — A *megújított liturgia* sokféleképpen segít abban, hogy a *közösséggel, és egymással szem-*

ben megtaláljuk és kialakítsuk a megfelelő érzelmeket. Mivel azonban a már jelzett kortünet vallási életünket is veszélyezteti, azért résen kell lennünk. Leleményesen és állandóan küzdenünk kell az elszemélytelenedés minden megnyilvánulásával szemben. Elsősorban a *lekipásztor* gondja, hogy a hívek együttese személyes találkozássá legyen, hogy a templomlátogatók ne üljenek ismeretlen idegenségben egymás mellett. A Társadalmi Szemle egyik cikke a művelődési otthonok közönségét közösséggé akarja formálni, hogy így a művelődés háza mindenki otthonává legyen (1975/4. 95. skk.). Mennyivel inkább közösséggé kellene formia az ige hallgatóinak, a szeretetlakoma részeseinek?!

Az istenkép kialakítása

Az eddig vázolt nehézségek közös feladatot adnak. A *hívőknek* és a *nem hívőknek* egyaránt küzdeniük kell az elszemélytelenedés ellen. Kölcsönösen jobban segíthetik egymást ebben a törekvésben. A hívő kereszténynek egyenesen hivatása a személyes kapcsolatok kialakítása, elmélyítése, hiszen vallja, hogy „az egyház az Istennel való benső egyesülésnek és az egész emberi egységének jele és eszköze” (Lumen Gentium 1.). Könnyen belátható, hogy az Istennel való érzelmi kapcsolatunk fogékonyra tesz a tartalmas emberi kapcsolatok felvételére és a közösségek kialakítására. A helyes istenkép kialakítását a családban gyermekkorban kell elkezdenünk. Az istenkép alakításának folyamata elsődlegesen érzelmi irányítású, ezért nemcsak időben, de jelentőségében is megelőzi a fogalmi magyarázatot.

A gyermeknek először az anyja a „mindenható”. Tőle kap mindent, ő az, aki számára mindenre képes. A gondos, az érzelmileg kiegyensúlyozott anyja biztonságot nyújt gyermekének. Ha nincs is állandóan és szorosan mellette, mindig megjelenik, ha szükség van rá. Így erősödik meg a gyermekben az *ősbizalom*: védettnek tudja magát, kedve van az élethez, jó közérzetre tesz szert. Később azt is megérzi, hogy nemcsak tőle van mindez. Hiszen az anyja gesztusaival, szavaival túlmutat önmagán arra, akitől ő is kapja az erőt mindehhez. Amikor a gyermek imádkozni látja szüleit, amikor azt hallja, hogy ők is megköszönik a kapott örömet, akkor kezd sejtésszerűen az istenkép kibontakozni lelkében.

Amint kezdetben az anyja tükrözte Isten erejét gyermeke számára, később az apa veszi át ezt a szerepet. De ha az apa otthon csak a „házi császár” szerepét vállalja, akivel az anyja fenyegetőzik, — akkor a formálódó Isten-kép már korán eltorzul a gyermekben. Úgy érzi, hogy Isten azért „van”, hogy fenyegetessen és büntessen. Ha pedig az apa sokat van távol, akkor az Isten is „távollevő”, megközelíthetetlen képet ölt a gyermekben. Ha az apa ideges, önuralomra képtelen, (ha nem tudja elviselni, hogy gyermekének saját véleménye is lehet, — és) csak hangulata szerint büntet, vagy dicsér, akkor az Isten is ilyen kiszámíthatatlan hatalmaskodó úr lesz a gyermek számára, akire még gondolni sem jó és felnövekedve hamarosan meg is szabadul tőle.

Számos lélektani megfigyelés igazolja, hogy a későbbi tudatosítás, intellektuális felismerés éveken át, sőt olykor egész életen át sem képes megváltoztatni azt az istenképet, amit a gyermekben az emocionális bázis helytelen alapozásával egyszer elrontottak. — Gondolatainkat Suenens bíboros imájával összegezzük: „Adj nekünk Uram látó szemet, szerető szívet és mély lélegzetet... Hogy az egyház legyen ma bizonyágtétel a világnak és hogy ez a világ fölismerje a keresztényeket, ragyogó, derűs tekintetükről, szívük melegéről és törhetetlen optimizmusukról, amely örvendező reményük rejtett változhatatlan forrásából fakad.”

Személyi József

„ÉNEKELNÉNK MI...”

Egyszer számonkértem a gyerekeket, hogy miért nem énekeltek a szentmisén, amikor kitétem a Cecília Társulat „Templomi énekkönyvét” is. Azt válaszolták: „Énekelnénk mi, de az ajánlott énekek közül csak egyetlen egyet találtunk meg az imakönyvben.” — Minap egy édesanya mondta el gyermeke „panaszát”: Nem tud énekelni, mert imakönyvében nincsenek meg az énekek. Kár volna vitatni a tényt, hogy nagyon hiányzik a római katolikus hívek használatára készült egységes ima- és énekeskönyv. — A liturgiának nagy értéke a változatosság. Nem ez ellen szólok; nem is az ellen, hogy többféle imakönyv van — a hiba az, hogy ének szempontjából hiányosak az imakönyvek. Egyik sem alkalmas arra, hogy össze fogja a liturgia közösségét és mindenki be tudjon kapcsolódni. Azt hiszem, több gyakorló

lelkipásztor kívánságát írom le, amikor azt mondom, hogy a gyermekeknek készített imakönyvekben is minden éneknek benn kellene lennie.

Ha valaki a zsinat szellemében akar résztvenni a szentmisén, akkor nem az imakönyvében lévő imákat mormolja mintegy a közösségtől elszakadva — hanem bekapcsolódik a liturgiába, együtt imádkozik a misézővel, figyelni tanítását és énekel!

Úgy hallottam, folyamatban van a Szent Vagy Uram átdolgozása, a meglévő énekek felülvizsgálata, esetleges kihagyások és újabbak beszerelése. Szakértők feladata, hogy eldöntsék: melyik ének a művészi és melyik az ún. giccs. Hogy ez mennyire nem könnyű, hadd hivatkozzam az életre. Mióta a SZVU megjelent, azóta — az arany középút mellett — láthattuk a két végletet is. Voltak olyan elfogult pártolók, akik templomukban egész éven át egyetlen olyan éneket sem engedtek meg, amely nincs benne a SZVU-ban. S ha véletlenül a kántor megpróbált ilyent énekelni, még a szentmise közben is leintették. Viszont voltak és vannak olyan bírálók, akik szóban és írásban bizonygatták azt, hogy a SZVU-ba felvett énekek közül több nem üti meg a mércét sem szövegben, sem dallamban. A Hozsanna kiadót a gyakorlat arra kényszerítette, hogy kihagyják azokat az énekeket, amelyeket már sehol sem énekelnek.

Mindezzel még semmi újat nem írtam. Akkor miért írtam? Azért, mert — úgy vélem — nem szeretné a lelkipásztorokó papság, ha most az ének területén válna olyan kísérletezés áldozatává, mint például a hittankönyveknél. Hittankönyveink elég sok kritikát kaptak; de még sincs egyetlen olyan, mint az 1958-óta többször átdolgozott „Katekizmus”, ami például a Herder kiadónál megjelent, és amelynek alcíme: A katolikus egyház tanítása. — Ha valamit kiadnak, az legyen jobb, mint az előtte lévők, amelyeknek helyére léptetik. Ez áll a megjelölt énekeskönyvre is, mint kívánalom. Jobb legyen, mint az eddigié, és akkor kötelezően írják elő, hogy a kiválasztott énekek minden imakönyvben szerepeljenek. — Nem szeretnénk azt sem, ha az új énekeskönyv megjelenése után is több szakembernek mentegőznie kellene, hogy „ő nem is tudott a munkálatokról, őt meg sem kérdezték.” Néha az az érzése az embernek, hogy egy közérdekű ügyet egy kis csoport kisajátít, szinte titokban végez el, mások kizárásával. Az ilyesmi mindig az ügy kárára van! Az Isten ügyével kapcsolatos valamennyi dolog szent. Ennek megfelelően: komolyan kell vennünk.

Többször olvastam már a hazai társadalmi folyóiratokban és helyi újságokban pályázati hirdetést a polgári „szertartásokra”. Pályázhattak egyének, közösségek prózával, verssel, énekkel stb. Az énekeskönyv összeállításánál sem ártana széles körben kérdést intézni, hol található régi, kedvelt énekek.

Szent Pál a zsidó nép hitetlenségéről ezt írta: „De hogyan hívhatják segítségül, amíg nem hisznek benne? S hogyan higgyenek abban, akiről nem hallottak? S hogyan halljanak róla, ha nincs, aki hirdesse? S hogyan hirdesse az, akit nem küldtek?” (Róm 10,14—15.) — Ennek szellemében azt is kérdezhetnénk, hogyan lehet a szentmisében a Zsinat által szorgalmazott tevékeny részvételt hiányos, kellő körütekintés nélkül, széles alapokra helyezett munkával készített egységes énekes könyv nélkül elérni?

Gyűrű Géza

EGY SZENTÍRÁSI SZAKASZ ÉRTELMEZÉSE KATAKÉZISUNKBEN

Az egyes szentírási szakaszokban rejlő isteni üzenetet többféle módon lehet megközelíteni és kifejtetni. Az egyházi tanítóhivatal útmutatása nyomán, főként a Dei Verbum zsinati konstitúció alapján nyolc szempontot emelünk ki és ezeket mint reflektorokat irányítjuk a kérdéses szövegre. Nem szükséges abban a sorrendben használni, ahogy felsoroljuk. Nem is azonos intenzitással vizsgáljuk a szöveg minden egyes részét, hanem az adott anyag teológiai, lelkipásztori, vagy lelkiéleti fontossága szerint.

1. A SZÖVEGRÉSZ MŰFAJA. — Ugyanannak a mondatnak, szóképnek, kifejezésnek más-más értelme lehet egy gyászbeszédben, vagy irónikus leleplezésben, egy drámai feszültségű elemzésben, vagy lírai hasonlatban. Mást jelent egy esemény egyszerű leírásában, vagy bölcselkedő himnuszban, vagy spontán imádságban. Ezért meg kell keresnünk azt az irodalmi műfajt, melyben a kérdéses szöveg eredetileg íródott.

2. A SZÖVEGRÉSZ SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE — A szent íróknak maga a műfaj is már bizonyos anyagelrendezést sugall, talán „szerkesztést” is, — ezt figyelembe véve nekünk is meg kell keresnünk a fogódzópontokat. Nem az arisztotelészi fejosztású bevezetést, tárgyalást és befejezést kell keresnünk. Inkább gondolatritmusokról, párhuzamos, vagy ellentétes fokokozásokról, refrénszerű ismétlődésekről, globális vagy szakaszos kifejtésekről, lélektani, logikai vagy időrendi sorrendekről van szó, amelyek mind-mind színezik, módosítják a szöveget. Ezért mondják, hogy a Szentírás szinte önmagát értelmezi, és hatásával együtt minket is.

3. A KÖZELEBBI ÖSSZEFÜGGÉSEK. — Meg kell néznünk mi áll közvetlenül a vizsgálandó szakasz előtt vagy után. Kiről vagy miről volt szó, és mire nyit rá, mire vezet föl az elemzendő szakasz. Önmagában talán érdektelen lenne a szakaszban közölt tanítás, de az előtte vagy az utána következő szöveg megvilágításában változik a jelentése: enyhít, vagy szigorít, ítél vagy föleml.

4. A TÁVOLABBI ÖSSZEFÜGGÉSEK. — Az egész szentírási könyvben, amelyből a szövegrészt kiválasztottuk, megfogalmazható egy sajátos légkör, milió és az adott üdvösségtörténeti cél is. Ez a könyvnek az életbe „ágyazott” üdvösségtörténeti jellege. A történelmi, a lélektani, az irodalmi „irányfénnyeket” is feltétlenül figyelembe kell venni, amikor az egészek egy részét elemezzük, értelmezzük.

5. A KULCS-KÉPEK ÉS KULCS-SZAVAK. — Mint a harmonikusan felépített festményben a gyűjtő színt — például Munkácsy fehér „gyűjtása”, Aba-Novák piros „gyűjtása” — központosítva vonzza a szemünket a fő mondanivaló felé, vagy mint egy wagneri vezérmotívum, ráhangol a főhős vagy a fő mondanivaló megjelentetésére: a főtémára . . ., ugyanígy az egyes szentírási részeknek is megvan a maga kulcsképei, kulcsszavai. Ha ezeket megtaláltuk, fényükben már könnyen magyarázhatjuk a többit.

6. PÁRHUZAMOS BIBLIAI HELYEK. — A Szentírásban minden szónak és képnek egész egy udvara, tág jelentési köre van. Közvetlenül a szövegrészből nem láthatjuk mindjárt az egészet. De ha például az újszövetségi „tűz” vagy „víz” közvetlen jelentéséhez társítjuk mindazt, amit az ószövetségben a tűzről és a vízről kinyilatkoztatott az Isten, — akkor a talán szegényesnek látszó újszövetségi leírás egyszerre megtelik étellel, üdvösségtörténeti „táj-jelleggel” és izzel.

7. TEOLÓGIAI TANÍTÁS ÉS SÜLYPONT. — A megvizsgált szakasz teológiai mondanivalóját nekünk kell megfogalmaznunk a biblikus teológia nyelvén. A Dei Verbum arra bátorít, hogy „a Szentírásmagyarázóknak az a dolguk, hogy e szabályok szerint törekedjenek a Szentírás mélyebb megértésére és kifejtésére. Így mintegy az ő előkészítő munkálkodásuk alapján fog kierlelődni az egyház döntése.” (12.) Ez is mutatja, hogy milyen nagy a felelősségünk, amikor Szentírást magyarázunk.

8. ALKALMAZÁS: KRISZTUSRA, AZ EGYHÁZRA, ÖNMAGUNKRA. — A gyakorlati alkalmazás nélkül nem lesz élő az egzegézisünk. Sohasem szabad felednünk, hogy az egész Szentírás Krisztusról szól. Ezért elsősorban Őrá vonatkoztatjuk az írott igét. — A történelem folyamán az egyház életét Ő viszi tovább, mint az emberré lett Ige életét. Ezért az egyházra is vonatkoztatjuk Isten üdvösségi üzenetét. — Az egyház viszont, „mi vagyunk!” Ennek következtében, amit nem vonatkoztathatunk magunkra, vagyis nem *alkalmazunk*, az csupán észterna, elméleti spekuláció, játék. Egzegtizálásunk végeredményben annyit ér, amennyit létté váltunk belőle.

Az egzegézis eddigi menetét skálának is nevezhetjük, a nyolc szempont szolmizációs skálájának. Ezen gyakorolhatjuk be a helyes Szentírás-magyarázatot. A későbbiekben már nem kell almindent „leszolmizálnunk”, a fenti sorrendben végig elemeznünk, de sohasem szabad az az egész feladatot elfelednünk! Nehezebb szövegeknél vegyük csak végig pontosan. Úgy, ahogy a lelkiismeretes muzsikus felkészülésében nem ártallja a nehéz dallamokat szolmizálni. Tudjuk, hogy olykor a legnagyobb muzsikusok is skáláznak. Interpretálásuk — mint ők mondják — csak ezzel a segítséggel lesz hiteles és meggyőző.

Kerekes Károly

Számunk írói:

Boda László, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest — Bozóky Éva újságíró, Budapest — Cselényi István Gábor gk. lelkész, Budapest — Gál Ferenc, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest — Gyűrű Géza plébános, Zalaszentiván — Hegyi Béla, a Vigilia munkatársa, Budapest — Kerekes Károly főiskolai tanár, Szeged — Kardos József plébános, Budapest — Kerényi Grácia író, Budapest — Kipke Tamás, az Új Ember munkatársa, Budapest — Kiss László lelkész, Budapest — Koroncz László plébános, Búcsúszentlászló — Korzenszky Richárd főiskolai tanár, Pannonhalma — Szabó Ferenc, a Vatikáni Rádió munkatársa, Róma — Személyi József főiskolai tanár, Budapest — Széll Margit, tanár, szerk. munkatárs, Budapest — Tarjányi Béla, a Hittudományi Akadémia professzora, Budapest. Az illusztráció az „Életét adó Pelikán”, Ewald Mataré mozaikjából a kölni dóm déli kapujáról.

INHALT

AUFSÄTZE

FERENC SZABÓ: Zivilisation der Liebe

FERENC GÁL: Die Heiligung der Welt

BÉLA TARJÁNYI: Die „Versuchung“ Jesu

MARGIT SZÉLL: Aktuelle Form der Liebe für unsere Zeit ist die Toleranz

DURCHBLICKE

Von der Aggressivität bis zur Spiritualität des Dienstes (*István Gábor Cselényi*)

FORUM

Die selbsterstörerische Tendenz und die Seelsorge (*Tamás Kipke*)

GESPRÄCH DER „TEOLÓGIA“

MIT ÉVA BOZÓKY

Brennpunkt der Liebe: die Familie (*Sz. M.*)

UMSCHAU

Die Auslegung der Sünden in der Moral der Liebe (*László Boda*)

„Hasset das Böse, liebet das Gute“ (Am 5,15) (*László Kiss*)

Können wir noch lieben? (*Béla Hegyi*)

Über Liebe und Hass nach dem Roman „Erbarmen“ von László Németh (*Richárd Korzenszky*)

„Selig die Trauernden, denn sie werden getröstet werden“ (Mt 5,4)

(*Grácia Kerényi*)

THEOLOGISCH-SEELSORGLICHE FRAGEN

Liebe am Krankenbette (*József Kardos*)

Über das Lebensalter der Firmanden (*László Koroncz*)

Erziehung heiteren Christen (*József Személyi*)

Wir brauchen ein gutes Kirchengesangbuch! (*Géza Gyűrű*)

Die Auslegung eine biblischen Perikope in der Katechese (*Károly Kerekes*)

SOMMAIRE

ÉTUDES

FERENC SZABÓ: La civilisation de l'amour humain

FERENC GÁL: La consécration du monde.

BÉLA TARJÁNYI: La tentation de Jésus

MARGIT SZÉLL: La tolérance, forme d'amour dont notre temps a le plus besoin

TOUR D'HORIZON

De l'esprit d'agression à l'esprit de service (*István Gábor Cselényi*)

FORUM

Les tendances auto-destructrices et le soin des âmes (*Tamás Kipke*)

ENTRETIEN DE „TEOLÓGIA”
AVEC ÉVA BOZÓKY

Foyer familial — foyer de l'amour (*Sz. M.*)

PERSPECTIVES

Le pêché, tel qu'il est qualifié par la morale de l'amour (*László Boda*)

„Haïssez le mal et aimez le bien” (Am 5,15) (*László Kiss*)

Sommes-nous encore faits pour aimer? (*Béla Hegyi*)

L'amour et la haine à travers le roman „Irgalom” de László Németh
(*Richárd Korzenszky*)

„Heureux les affligés, car ils seront consolés” (Mt 5,4) (*Grácia Kerényi*)

QUESTIONS THÉOLOGICO-PASTORALES

Cet amour qui tient compagnie jusqu'au bout de la route (*József Kardos*)

Le confirmand et son âge (*László Koronc*)

Eduquons nos enfants à être des chrétiens sereins d'âme (*József Személyi*)

Pour chanter la louange de Dieu, il faut d'abord disposer un bon livre de cantiques (*Géza Gyűrű*)

Exégèse d'une péricope dans le catechèse (*Károly Kerekes*)

TEOLÓGIA negyedévi folyóirat, megjelenik március, június, szeptember és december közepén. — Laptulajdonos: Actio Catholica Országos Elnöksége. — Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1053 Budapest, Károlyi M. u. 4—8. III. lépcső 1. 8. (A kéziratot kizárólag ide kell küldeni) — Felelős szerkesztő: dr. Szennay András — Főmunkatárs: dr. Gál Ferenc — Felelős kiadó: dr. Várkonyi Imre. — Egyházi jóváhagyással — Előfizetési díj 1 évre 72,— Ft. Egyes szám ára: 18,— Ft. Belföldi előfizetés: Actio Catholica Országos Elnöksége TEOLÓGIA folyóirat, Budapest 62. 511—324 számú csekkzámláján. — Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat útján. Külföldi előfizetési díj 1 évre 10.50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54), a Kultúra 024/2 számú számlájára az összeg rendelkezésének (Teológia előfizetés) a feltüntetésével. — Terjeszti a Magyar Posta. — Minden jog fenntartva. —

78-1550 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György

Index szám

25 821

ISSN 0133—1779